

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS CXLII.

**HUNGARIA
SZEGED
2017**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
ACTA HISTORICA

Szerkesztőbizottság:

DR. ALMÁSI TIBOR, DR. KÖVÉR LAJOS, DR. MAKK
FERENC, DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ, DR. PAPP SÁNDOR,
DR. SZÁNTÓ RICHÁRD, DR. TOMKA BÉLA,
DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az
MTA–HIM–SZTE–MNL OL
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport
kiadványa, megjelenését az
MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája
tette lehetővé.

Redegerunt:

DR. LÁSZLÓ VESZPRÉMY
DR. FERENC PITI

Szerkesztette:

DR. VESZPRÉMY LÁSZLÓ
DR. PITI FERENC

HU ISSN 0324–6523 Acta Universitatis Szegediensis
HU ISSN 0324–6965 Acta Historica

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Anonymus, az Excidium Troiae és a XII. századi reneszánsz

A XII. századi művelődési környezet

„A pogány múlthoz való harmonikus viszonyoknak tipikus szószólója Béla királynak egykori jegyzője, a XII. század felvilágosodásának jellegzetes magyar képviselője” – emlékezteti az olvasót Deér József egy, az Anonymus-szakirodalomban, de általunk is korábban méltatlanul mellőzött írásában.¹ Pedig Deér érvelése teljesen összhangban áll az Anonymus-kutatás eredményeivel, s jó érzékkel zárja ki a Béla-király jelöltek sorából I. és IV. Bélát, míg nyilván a nyelvészeti érvek hatására ekkor még II. Bélára gondol, mint akinek uralkodása idején a szerző már hozzáférhetett az általa használt nyugati forrásokhoz.² Ez alapján igaz is, a kutatás fő vonulata más, leginkább történeti érvek alapján helyezte a művet a XII–XIII. század fordulójára, a XIII. század első évtizedeire.

Sokat vitatkoztak azon, hogy gesztának vagy (lovag)regénynek tekinthető-e a Névtelen munkája. Nehéz határozott választ adni, hiszen forrásai között kétségkívül megtalálható a korábbi magyar krónikaszerkesztés, még ha nem is tudjuk, hogy az milyen mélységben és mekkora terjedelemben tárgyalta a honfoglalást.³ Másfelől nyilvánvaló, hogy a szerző által mintaként követett művek (az *Exordia Scythica* és Regino krónikájának kivételével) az irodalmi fikció műfajába tartoznak, s ez a Névtelen műve megítélése szempontjából is nagyon fontos. Az irodalmi fikció az európai latin nyelvű irodalomban a XII. század folyamán nyert polgárjogot. Az irodalmi műveknek a latin retorikai művekkel való együttes használata, kiegészítve a római jog e századbeli reneszánszával kapcsolatba hozható jogi kifejezésekkel, mind megerősítik Deér József rövid, de találó elemzését a gesztáról.⁴ A Névtelenről megtudható

¹ DEÉR JÓZSEF: Újabb történeti regények. Magyar Szemle 23 (1935) 41–49., itt 46. A XII. századi reneszánsz hatását hangsúlyozta Abszinger Gyula is egyetemi doktori értekezésében, amire BÁCSATYAI DÁNIEL hívta fel a figyelmet: *Gesta eorum digna aeternitate laudis: közös motívumok Geoffrey of Monmouth és P. mester regényes gestáiban. Századok 147* (2013) (továbbiakban: BÁCSATYAI 2013.) 279–315., itt 295.

² 1943-ban Szilágyi Loránd érveinek hatására ő is elfogadta III. Bélát, vö. DEÉR JÓZSEF: A románság eredetének kérdése a középkori magyar történetírásban. In: *Magyarok és románok. I. Szerk. DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ. Budapest, 1943. 94–110., itt 94.*

³ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A magyar kalandozások Regino krónikájában és a magyar elbeszélő forrásokban. *Hadtörténelmi Közlemények 130* (2017/3) 781–800.

⁴ *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century.* Eds. ROBERT L. BENSON–GILES

magister jelző kétségkívül ugyanebben a művelődési környezetben értelmezhető, függetlenül a cím korabeli több lehetséges jelentésétől.⁵ Az akkori korszerű jogi, retorikai és irodalmi ismeretekhez (a korábbi szakirodalom megállapításaival összhangban) valóban az egyetemeken lehetett hozzájutni, s az ott megfordulók hazatérve a teljes képzés elvégzése nélkül is használhatták a címet. A francia és angol királyi-udvari szolgálatban való megjelenésüket, különösen a diplomáciai feladatok ellátását is képzettségük indokolta, ami nyilván nálunk sem volt másként, s jól magyarázná a magiszternek a műve alapján valószínűsített külföldi útjait.⁶

A Névtelen művének egyik legrejtélyesebb kifejezése az *embola* szó, ami a római jogból származik (Cod. I,2,10, I,11,4,2; Edict. XIII,4,1, XIII,22,1). Az észak-itáliai jogi irodalom ismeretére utal az az apró nyom, miszerint az *embola* 'csapat, hadsereg' értelme a bolognai jogtudós, az eredetileg grammatikatanárként működő Irnerius glosszájából magyarázható.⁷ A jogi terminusnak a művelt köznyelvbe való átkerülésére minden bizonnyal már a XII. század második felében sor került. Erre nem kisebb szerző a bizonyosság, mint Alexander Neckam (1157–1217). A kor kiemelkedő gondolkodója, aki angliai helyszínek mellett Párizsban is tanult, majd 1180 körül az egyetem oktatója. Ezekből az évekből, vagy még inkább 1190–1200 körülről származik a *De naturis rerum* című, hamar népszerűvé váló műve, amiben már minden jogi utalástól mentesen fordul elő a kérdéses kifejezés. A műben a következő olvasható: *Praeparavit igitur expedite se felix embola Romana iuventus, a senatoribus et patribus*

CONSTABLE–CAROL D. LANHAM. Oxford, 1982. (reprint: 1985.) (továbbiakban: Renaissance and Renewal 1985.)

⁵ RICHARD W. SOUTHERN: The Schools of Paris and the School of Chartres. In: Renaissance and Renewal 1985. 113–137., itt 134–135.; RAINER MARIA HERKENRATH: Studien zum Magistertitel in der frühen Stauferzeit. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 88 (1980) 3–35., itt 34–35.; C. TÓTH NORBERT: A "mályuszi modell" érvényessége: vissza az alapokhoz? In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk. VARGA SZABOLCS–VÉRTESI LÁZÁR. Pécs, 2017. 11–34.; 18–24.

⁶ JOHN W. BALDWIN: Masters at Paris 1179–1215. In: Renaissance and Renewal 1985. 138–172., itt 156.

⁷ GUSTAV PESCATORE: Die Glossen des Irnerius. Greifswald, 1888. 87.; AZO: Ad singulas leges XII librorum Codicis Iustiniani commentarius et magnus apparatus. Lyon, 1596. 13.: *felix embola dicitur felix excrescens iuventus Romanorum.*; Összefoglalóan VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Középkori forrástanulmányok. Hadtörténelmi Közlemények 104 (1991) 58–79.; STEPHAN KUTNER: The Revival of Jurisprudence. In: Renaissance and Renewal 1985. 299–323., itt 300–304.; PETER STEIN: A római jog Európa történetében. Budapest, 2005. 59–67.

*conscriptis in hostes imperii Romani directa, ut non solum fraudes praeparatas declinaret, sed etiam in auctores temeritatis animadverteret.*⁸

A szöveghely érdekessége, hogy a középkori mágikus vergiliusi mondanévhöz kapcsolódik, ami szerint Vergilius egy épületet (egyes hagyományok szerint a Colosseumot) emelt Rómában, ahol elhelyezték a provinciák szobrai. Amikor pedig valahol lázadást tervelték a Birodalom ellen, egy harang megszólalt a szobor kezében, mire az épület tetején elhelyezett bronz lovas odafordult, s jelzést adott, hogy melyik irányba kell a csapatoknak elindulni. A történet eltérő változatokban terjedt, de Neckam írásának erre a helyére többen is hivatkoznak. Valószínűleg a magyar krónikásnak sem kellett a *De naturis rerum*-ot végigolvasni, hanem egy vergiliusi kivonatban találhatott rá. Megjegyzendő, hogy az általam ismert későbbi kivonatok nem ismétlik meg az *embola* szót, nyilván ritkasága és keresettsége miatt. Amennyiben Neckam írásával kapcsolatba hozható a magyarországi előfordulás, valószínű, hogy a Névtelen volt az, aki először meghonosította. E mellett szólna Izidor kézikönyvét hasznosító utalása, amire korábban már szintén felfigyeltek.⁹

Amennyiben persze Bónis György és Kapitánffy István véleménye igazolódik be, amivel a magunk részéről egyre inkább egyetértünk, hogy ti. egy korábban működő XII. századi magyarországi krónikás közvetítette annak ismeretét Anonymusnak, akkor is dicséret illeti a Névtelet, hogy felismerte a szó jelentését, beleszötte művébe és kiegészítette Izidornak az *exercitus* szóra vonatkozó magyarázatával. Jól érezte, hogy mivel lehet naprakésszé tenni egy irodalmi alkotást. A szónak az ún. Ósgesztában, vagy bármely egyéb XI. századi szövegben való esetleges előfordulását természetesen kizárhatjuk, egyszerű jogtörténeti és irodalomtörténeti időrendi okoknál fogva.

Hasonlóképpen a XII. század újításai közé sorolható a retorikai kézikönyveknek, a levelek fogalmazását tárgyaló segédkönyveknek a tananyagba való bekerülése és népszerűvé válása. A korabeli *Ars*

⁸ "Tehát sebesen felkészült a római fiatalságnak a Római Birodalom ellenségei ellen a szenátorok és az összeírt atyák által küldött szerencsés csapata, hogy ne csak a készülő árulásnak vegyék elejét, hanem az arcátlan merészség kitervelőit is megbüntessék." ALEXANDER NECKAM: *De naturis rerum*. II,174. Ed. THOMAS WRIGHT. London, 1863. 309–310. Átvette a ferences John of Wales is a XIII. század végétől, de az idézetből jellemző módon kihagyta az *embola* szót. JEAN DE GALLES: *Des statues et un miroir*. In: JACQUES BERLIOZ: *Virgile dans la littérature des exempla (XIIIe–XVe siècles)*. In: *Lectures médiévales de Virgile. Actes du colloque de Rome (25–28 octobre 1982)*. Rome, 1985. 65–120., itt 111. Vö. JAN M. ZIOLKOWSKI–MICHAEL C. J. PUTNAM: *The Virgilian Tradition: The First Fifteen Hundred Years*. New Haven–London, 2008. 855–857.

⁹ *Etymologiarum libri IX*. III. 58.

dictandi-k közül a geszta forrásaként a kutatás igen hamar azonosította Ugo Bononiensis, a bolognai székesegyház kanonoka 1119 és 1124 között íródott kézikönyvét, a *Rationes dictandi prosaice*-t ('A prózai fogalmazás alapelvei'), ami német földön is rendkívüli módon ismertté vált.¹⁰

A gesztának van egy, a kánonjogból, Gratianus *Decretum*-ából (1, Dist.1, c.5) is származtatható idézete, aminek jelentőségével Gerics József foglalkozott részletesen.¹¹ Ő határozottan úgy vélte, hogy az idézet a Névtelen gesztáján keresztül jutott be a hazai krónikás irodalomba, s tőle vették át a későbbi szerzők. Ezt csak annyival tudjuk kiegészíteni, hogy felvetjük a helynek Izidor kézikönyvéből való eredetét. Az Izidortól való kölcsönzésnek egyébként nem kis valószínűséget kölcsönöz az a tény, hogy Izidor e mondatát (V, 14) az ibériai historiográfia is az állami függetlenség hangsúlyozására idézte, hasonlóképpen a Névtelenhez.¹² Felvethető, hogy amennyiben Anonymus ezt is már a korábbi krónikában találta, akkor Izidor alapján könnyen kibővíthette és helyreállíthatta a szöveget.

A XII. század második felére tehető művelődési folyamat nemcsak a szépirodalmi műfaj, hanem az önálló szerző alakja megjelenésével is jellemezhető. Írott forrásai mellett nagyban támaszkodik az addig megszületett szóbeli epikus alkotásokra, amik anyagát szabadon és öntevékenyen formálja, s azzal, hogy írásban rögzíti, spontán, generációkon át tartó gazdagodásuknak és változásuknak is véget vet, de legalábbis gátat szab. Talán nem véletlen, hogy szerzők sora próbált kapcsolatot találni Geoffrey of Monmouth *Historia regum Britanniae* c. művével.¹³ Ha közvetlen, szövegszerű kapcsolatnak továbbra sincsen kétségtelen bizonyítéka, az európai történeti irodalomban a történeti irodalmi fikció megjelenésének legtalálhatóbb korabeli párhuzama valóban az angol szerző műve. Mindkettejük figyelmét a nemzeti múlt mitikus hagyománya köti le, s a jelent (különböző okokból) egyikük sem kívánja művében megörökíteni. Livius műve mellett az angol szerző számára is nagy példakép

¹⁰ Kiadása: LUDWIG VON ROCKINGER: Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts. München, 1863. 53–94; HARRY BRESLAU: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. I. Leipzig, 1889. 627–628.; Legteljesebb áttekintése: Repertorium des Artes dictandi des Mittelalters. I. Von den Anfängen bis zu 1200. Hrsg. FRANZ JOSEF WORSTBROCK–MONIKA KLAES–JUTTA LÜTTEN. München, 1992. 80–84.

¹¹ GERICS JÓZSEF: Domanovszky Sándor, az Árpád-kori krónikakutatás úttörője. Századok 112 (1978) 235–250., itt 245–247. (Reprint: Uő.: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995. 8–22.)

¹² Erről részletesen: VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Közös motívumok a 12–13. századi magyarországi és hispániai historiográfiában. Aetas 1994/1. 36–48.

¹³ Erre összefoglalóan: BÁCSATYAI 2013.

Nagy Sándor, akit művében Artúrként középkori lovagi uralkodóként gyakorolja annak legendás bőkezűségét és korlátlan, abszolutisztikus hatalmát. Világias jelenség, aki birodalmát csakis a pusztá dicsőség kedvéért gyarapítja, s azért, hogy szolgálatokat tévő alattvalóit méltóképpen megjutalmazhassa. Világias jellegéről azért beszélhetünk mindkettejük esetében, mert az égi beavatkozás és az égiek dicsőségének gyarapítása csak mellékesen jelenik meg a műveikben.¹⁴

A Nagy Sándor-irodalom hasznosítása ugyanakkor ismét a francia kultúrkörrel hozza szerzőnket kapcsolatba. A XII. századi francia nyelvű Nagy Sándor-irodalom jellemzői a Névtelen művére is igazak. A történetek eufórikusak, Sándor ellentmondást nem tűrően hódít meg minden területet és győzi le ellenfeleit. Sándor és főembereinek viszonya a végletekig harmonikus, velük mintegy kasztot alkot, csak tőlük fogad el tanácsot (*consilium*), ez mintegy a középkori király és főemberei viszonya idealizálásának tekinthető. Nagylelkű és bőkezű, tudja, hogy a társadalmi kódrendszer szerves része az arra érdemesek jutalmazása, olykor még a legyőzötteket is adományban részesíti. Mindezek a jellemzők már a francia szövegeket is történetileg nehezen értelmezhetőkké, időtlenné teszik, s éppen ezért a magyar Névtelen művének datálását sem könnyítik meg. Talán annyi tanulságot vonhatunk le, hogy Nagy Sándor sikertörténete alkalmat kínált a XII. századi írástudóknak egy idilli, mesebeli és személyes királyalattvaló viszony megrajzolásához, ami sok tekintetben már megírása pillanatában is anakronisztikus volt – francia és magyar földön egyaránt.¹⁵

A francia irodalomban 1150 körül a *Roman de Thèbes* megszületése arra utal, hogy a hagyományos és rendelkezésükre álló epikus formáktól és témáktól tudatosan távolságot akarnak tartani.¹⁶ Ez lehetett egy eredeti klasszikus-későklasszikus téma megtartása, amit például a különféle Aeneas-átdolgozások bizonyítanak, s amihez a Névtelen által is használt *Excidium Troiae* is sorolható. Egy normann Névtelen 1160 táján nyújtja az eredeti mű rendkívül leegyszerűsített változatát, amit azután a század második felében sorra követnek a nemzeti, francia nyelvű Nagy Sándor- és Trója-alkotások. Többen utaltak rá, hogy a korabeli klasszikus lovagregényekkel, így Chrétien műveivel nem igazán lehet egybevetni a magyar Névtelen művét. Chrétiennél már megjelennek az egyes lovagok

¹⁴ Összefoglalóan: PER NYKROG: The Rise of Literary Fiction. In: Renaissance and Renewal 1985. (továbbiakban: NYKROG 1985.) 593–614.

¹⁵ MARTIN GOSMAN: La légende d'Alexandre le Grand dans la littérature française du 12e siècle. Une réécriture permanente. Amsterdam, 1997. 145–165., 202–216.

¹⁶ NYKROG 1985. 597.

kalandjai, míg Geoffrey-nél (miként a magyar Névtelennél is) az események, leginkább katonai és politikai jellegűek, inkább Artúr személyére és környezetére korlátozódnak.

Az Excidium Troiae

A Trója-történet klasszikus megfogalmazása Dares alkotása, ami Itáliában a XIII. századtól válik népszerűvé, francia földön pedig a XII. század végére Auxerre környékén alakult ki központi kézirati hagyománya.¹⁷ E vonatkozásban már korábban is utaltunk Guido Pisanus-nak egy később még részletesebben tárgyalandó, Brüsszelben fennmaradt kéziratára, amiben a forrásként szóba jöhető művek nem kis része együtt megtalálható, s egyúttal Dares műve ismeretének egyik legkorábbi, szinte magában álló itáliai tanúsága.

Meglepő módon a filológusok körében meglehetősen visszhangtalan maradtak Kapitánffy István nagy jelentőségű, *Excidium Troiae*-val foglalkozó tanulmányának eredményei, pedig később magunk is sikerrel találtunk újabb, a közvetlen használatot még inkább bizonyító egyezést a magyar Névtelen és az *Excidium Troiae* hasonlóképpen névtelen szerzőjének munkája között. Az utóbbi években a nemzetközi kutatás nemcsak Dares-nak, vagy a Nagy Sándor-regényeknek, de az *Excidium Troiae*-nak és magának Guidónak is nagy figyelmet szentelt, ami értelemszerűen a magyar kutatás számára is számos új eredményt hozott.¹⁸

Magáról a trójai történet *Excidium Troiae*-beli feldolgozásáról kevés biztosat lehet állítani: Dares művével nem áll összefüggésben, s a klasszikus forráshasználata azt valószínűsíti, hogy egy későklasszikus kori, IV–VI. századi latin kézirat alapján talán francia földön készülhetett a ma olvasható átszerkesztése. A korai szerző a latin források mellett minden bizonnyal görög forrásokat is felhasználhatott. A mű elbeszéli a trójai háború történetét a görög és latin források alapján, majd Vergiliust követve Trója pusztulását, majd Aeneas menekülését, Róma alapítását és Róma vázlatos korai történetét, szinte csak címszavakban Krisztus születéséig. Bizonyos, hogy legkorábbi fennmaradt latin nyelvű kézirata a IX. század végéről származik, a középkorban rendkívül nagy kedveltségnek örvendett, s a népnyelvű Trója történeteknek Dares-nál nem olvasható

¹⁷ LOUIS FAIVRE D'ARCIER: Histoire et géographie d'un myth. La circulation des manuscrits du De excidio Troiae de Darès le Phrygien, VIIIe–XVe siècles. Paris, 2006. 25., 122., 499–504.

¹⁸ MAREK THUE KRETSCHMER: Rewriting Roman History in the Middle Ages. The "Historia Romana" and the Manuscript Bamberg, Hist. 3. Leiden, 2007. 185–187.

részletei közül nem egy éppen erre a műre vezethető vissza. A mű felfedezése és értékelése Atwood tevékenységéhez kapcsolódik, aki első kritikai kiadását is elkészítette.¹⁹

Megjelent az *Excidium Troiae*-nak egy újabb kritikai kiadása, immár a harmadik, ami után elmondhatjuk, hogy a jelenleg hozzáférhető kéziratok jelentős része regisztrálásra került.²⁰ Ennek eredményeként állapítható meg, hogy a bambergi kézirat az *Excidium Troiae*-nak nem azt a változatát tartalmazza, amit hagyományosan annak tekintünk, hanem annak csak egy rövid kivonatát. Sőt, a Nagy Sándor-regényeknek is olyan változatát, ami külön áll a J-szignálával jelzett kézirati hagyománytól. Tekintettel arra, hogy a kézirat mintapéldányának 1000 körüli dél-itáliai keletkezésével és 1020 körüli német, talán halberstadti másolásával számolnak, az a *De proeliis* J2-változatának megszületésénél jóval korábbi. A szakirodalom szerint egy, a Leo presbiter változatához igen közeli variáns olvasható a bambergi kéziratban, amit Bamberg számára II. Henrik császár adományozhatott.²¹

Ulrich Mölk eredményei szerint a Guido-féle kéziratot a XII. században másolták Itáliában, Pisában, majd a XIII. században került francia földre, a XV. században pedig Kues-ben az ispotály könyvtárához tartozott.²² Ő a brüsszeli az eredeti Guido-féle kézirat egy igen korai és hiteles másolatának tartja, amit több kéz másolt. Az eredeti, mára elveszett kézirat 1107 és 1118/19 között készülhetett.²³

¹⁹ E. BAGBY ATWOOD: The Rawlinson Excidium Troie – a Study of Source Problems in Mediaeval Troy Literature. *Speculum* 9 (1934) 379–404.

²⁰ *Excidium Troiae*. Eds. E. BAGBY ATWOOD–V. K. WHITAKER. Cambridge, 1944.; *Excidium Troiae*. Ed. ALAN K. BATE. FRANKFURT, 1986.; *Liber Guidonis compositus de variis historiis*. Studio ed edizione critica dei testi inediti. Ed. MICHELE CAMPOPIANO. Firenze, 2008. (továbbiakban: CAMPOPIANO 2008.) Jelen írásban a legelterjedtebb kiadásra, az ATWOOD-féleire hivatkozunk, mivel a tárgyalt szövegrészekben a Guido-féle változatot is hozza, igaz, variánsként.

²¹ ULRICH MÖLK: Gelehrtes Wissen für Gesellschaft und Vaterland. Die "Historia Alexandri" ("Historia de preliis" J2) im Kontext der "Variae historiae" des Guido Pisanus. In: Herrschaft, Ideologie & Geschichtskonzeption in Alexanderdichtungen des Mittelalters. Hg. ULRICH MÖLK. 2002. (továbbiakban: MÖLK 2002.) 13–39.; FLORIAN KRAGLED: Die Weisheit des Fremden. Studien zur mittelalterlichen Alexandertradition mit einem allgemeinen Teil zur Fremdheitswahrnehmung. Bern, 2005. 272.

²² A szakirodalom azonban nem egységes Guido tevékenységének megítélésben. MARC VON DER HÖH: Erinnerungskultur und frühe Kommune, Formen und Funktionen des Umgangs mit der Vergangenheit im hochmittelalterlichen Pisa (1050–1150). Berlin, 2006. 99–100. szerint valójában nem bizonyítható, hogy az *Excidium Troiae* átdolgozója Guido lett volna, s az eredeti kéziratban is helyet kapott volna.

²³ MÖLK 2002. 13–17.

Nem kevésbé figyelemre méltó a Nagy Sándor-történet J2-es variánsának előfordulása a kéziratban, ami egyébként is e változat legkorábbi ránk hagyományozott emléke. Michele Campopianoval megegyezően Mölk szerint is Guidónak aktív szerepe lehetett a J2-es változat megfogalmazásában.²⁴ Ezt erősítené Guido bizonyított érdeklődése és tájékozottsága Orosius műveit illetően, hiszen az a J2-variánsban is megmutatkozik, amit ezért joggal neveznek Orosius-szerkesztésnek. A J2-változat XII. századi datálása eddig is közismert volt, amit magának az Anonymus-műnek a datálásában is figyelembe kell venni, s az Anonymuskutatók jó része számára Gyóry János elemzései óta ez nyilvánvaló is.²⁵

Magának a Guido-féle szerkesztésnek a legrégebbi fennmaradt kézírata a brüsszeli (BR 3897–3919), amit 1150 és 1170/80 között másoltak. Amint említettük, ebben található a J2-variáns legrégebbi kézírata, ami így közvetve erősítené az átszerkesztést Guidónak tulajdonító érveket.²⁶ Maga a kézirat tartalmazza Guido kisebb művei mellett a következőket: Izidor *Etymologiarum libri*-jének egy-egy részletét (XIII, 16–17, XIV, 2–5, 6–8), a *Historia de preliis* J2-változatát (75r–110r), Dares Phrygius: *De excidio Troiae historia* (111r–120v), *Origo Troianorum* (120v–121r), *Excidium Troiae* (121r–140v), Paulus Diaconus: *Historia Romana* (141r–171v).

A brüsszeli kéziratban olvasható gyűjtemény Guidónak tulajdonítható részei 12 további középkori kéziratban maradtak fenn, nem számítva további töredékeket.²⁷ Az *Excidium Troiae*-ban éppen a latiumi Aeneas-történetre vonatkozó kiegészítések neki lennének tulajdoníthatók.²⁸ Ezek a kiegészítések azonban a magyar Anonymus által is idézett részleteket jórészt nem érintik, még ha a variánsok egy része esetében nyilván-

²⁴ Vö. MICHELE CAMPOPIANO: Parcours de la légende d’Alexandre en Italie. Réflexions sur la réception italienne de l’*Historia de Preliis*, recensio J2 (XIIe–XVe siècles). In: L’historiographie médiévale d’Alexandre le Grand. Ed. C. GAULLIER-BOUGASSAS. Turnhout, 2011. 65–83., itt 67–70.

²⁵ Gyóry János: *Gesta regum, gesta nobilium*. Tanulmány Anonymus krónikájáról. Budapest, 1948. 58–60.

²⁶ Erről lásd CAMPOPIANO 2008. Bevezető, valamint MICHELE CAMPOPIANO: Gentes, monstra, fere: l’Histoire d’Alexandre in une encyclopédie du XIIIe siècle. In: *Conter de Troie et d’Alexandre*. Eds. LAURENCE HARF-LANCNER–LAURENCE MATHEY-MAILLE. Paris, 2006. 233–252.

²⁷ CAMPOPIANO 2008. Bevezető és MICHELE CAMPOPIANO: Construction of the Text, Construction of the Past: Historical Knowledge and Ideology in a Medieval Comune (XI–XII centuries). *Troianalexandrina* 9 (2009) (továbbiakban: CAMPOPIANO 2009.) 63–84., itt 70.

²⁸ CAMPOPIANO 2009. 78.

való, hogy a magyar Névtelen a Guidónak tulajdonított szöveghagyományt követte (pl. *inceptum iter, pugnaturus* változat esetében).

Kapitánffy István a rejtélyes és magában nehezen magyarázható, csak Árpád nevéhez kapcsolható *Arpalice* szó magyarázata kapcsán utalt az *Excidium Troiae*-ra. Miután a latiumi harcok során a mű egy további részletét azonosítottuk a magyarországi gesztában, arra figyeltünk fel, hogy a magyar Névtelen a magyar honfoglalás és Aeneas itáliai honfoglalása között tudatosan vont történeti párhuzamot, amit a kölcsönzésekkel és a Lavinia-házasság átvételével tudatosítani is szándékozott.²⁹ A két mű és konkrétan a geszta 51. fejezete és az *Excidium Troiae* közötti szoros nyelvi kapcsolat egyáltalán nem véletlen: az *Excidium Troiae*-ban a hódítók *fortissimi*, nálunk *validiores*, a végső ostromot ott 12 napos béke előzi meg, nálunk 12 napos harc, közös a két szövegben, hogy a 13. napon támasztják létráikat a falakhoz. A napok számai azok, amik kétségtelenné teszik a kölcsönzést, a legyőzött fejedelem leányával való házasságot a Névtelen a minta szöveghez képest igen elnagyolja. Talán még az *Excidium Troiae*-ra, a latin mintára való finom utalás, hogy Ménmarót félelmét csak fokozta a rómaiak kiverése Pannóniából, miközben a gesztában a rómaiaknak alig jut szerep, s kétséges, hogy a távoli Veszprém váránál említett rómaiak mennyiben segíthették volna Ménmarótot a küzdelemben. A szövegben számos olyan kifejezés, igealak található, amik a kétségtelen kölcsönzések tükrében feltehetően szintén ebből a szövegből vésődtek be a Névtelen emlékezetébe, így *in potestate habuerunt* (26,8), *pugnaturus* (47,6), *manum ausus est levare* 12,15, 48,5 (ami persze bibliai is), *honorifice* (10,18), *sellis et frenis* (49,20), *pietas* (11,5), *lacrimis* (14-szer), *armis indutos* (41,1), *tuba cecinit* (10,8), *contra eos dimicare* (51,4), *ad propria provincia redire* (15,9). A számos *Quid plura* és *Redeamus ad causam* széles körben használatos volt, miként az *Excidium* szövege is sűrűn élt ezekkel. Annál meglepőbb, hogy az eddigi kutatók figyelmét – az enyémet is – elkerülte a szöveg másik tökéletes párhuzama Aeneas és Álmos vezetővé választásáról (21,4-8). Számos esetben (pl. *pugnaturus*), s az *inceptum iter* fordulatonál is a változat az amerikai kiadás szerinti Risziglájú kéziratban olvasható, ami pedig a Guido-féle szerkesztéshez kapcsolható. Joggal tehető fel, hogy a Névtelen egy Guido által szerkesztett kéziratból ismerte meg az *Excidium Troiae* szövegét, ami ismét egy 1100 utáni terminus post quem-et valószínűsít a Névtelen gesztája számára.

²⁹ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A honfoglalás a középkori magyar historiográfiában. In: Honfoglaló őseink. Szerk. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1996. 195–206.

Sokat találgatták, hogy a Névtelen bevezetőjében említett, általa írott Trója-történeten mit is kellene értenünk. Felmerült, hogy Dares-t fordította, dolgozta volna át, de a nemzetközi szakirodalom is igen korainak találja. Sokkal inkább feltehető, hogy az *Excidium Troiae* szövegével dolgozott, a bevezetőben említett *ceterorum auctorum* alatt azt a szöveget érthette, és szerzőjét valóban nem is tudta volna megnevezni. Nem lehetetlen, hogy annak egy még tovább tömörített latin változatát írhatta meg, miként a Guido-féle kéziratban is olvasható az *Excidium*-nak egy tömörített átdolgozása, *Destructio Troiae* címmel. Megjegyezzük, hogy a magyar Névtelen által hasznosított részek mindkét változatban megegyeznek, ám talán arra tekinthető bizonyítéknak, hogy a történet átdolgozását már igen korán iskolai írásgyakorlatnak tekintették. A Nagy Sándor-történet mellett talán a kölcsönzések számát tekintve szerényebb, de mindenképpen jelentős hely illeti meg az *Excidium Troiae* szövegét a Névtelen forrásai között. Ez a megállapítás nem új, de éppen a lehetséges itáliai hagyomány és kéziratok tekintetében sikerült árnyalni és pontosítani.

Függelék

Excidium Troiae

Anonymi Gesta

<p>(Dumque inceptum iter agerent [Ri]) perrexit. Et dum iter agunt, uxor eius ab eo erravit. Et dum ad templum veniret, invenit ibi multam turbam priorum Troianorum, qui illuc se cum omnibus divitiis suis contulerant. Qui dum Eneam viderunt, omnes genibus eius provoluti cum magnis lacrimis eum deprecari ceperunt. Cui sic dixerunt: 'Te nobis ex hodierna die ducem confirmamus, et ubi fueris fortunam tuam sequemur.' Et hiis dictis Eneas ab eis dux confirmatus est.</p>	<p>Tunc ipsi VII principales persone communi et vero consilio intellexerunt, quod inceptum iter perficere non possent, nisi ducem ac preceptorem super se habeant. Ergo libera voluntate et communi consensu VII virorum elegerunt sibi ducem ac preceptorem... Tunc pari voluntate Almo duci sic dixerunt: 'Ex hodierna die te nobis ducem ac preceptorem eligimus et quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur.'</p>
<p>Dum duodecim dies pacis quod secum pepigerant expleti fuissent, tertiadecima die luciscente ante solis ortum Eneas cum omnibus suis se armavit, et ad civitatem Laurentinam, ubi Latinus rex pater Lavinie regnabat, produxit; et ad muros scalas ponere cepit, qualiter urbem ingredi potuisset.</p>	<p>Terciodecimo autem die cum Hungari et Syculi fossata castris implevissent et scalas ad murum ponere vellent...</p>
<p>In tali cultu Dido exivit: in Arpalice vestita [veste virili calceas in pedibus, ciclade induta, fibulam habens], Ecce Venus mater eius in Arpalice [hoc est, venatrice] ei apparuit in tali cultu venatricis</p>	<p>Missi vero eorum ducem Arpad in silva Turobag arpalice ambulantes invenerunt.</p>
<p>'Credimus quia debes dolere tante iuventutis fratris tui contra</p>	<p>dux Salanus a suis fuga lapsus audivisset, manum levare ausus non</p>

<p>quem nec unus hominum manum ausus est levare,</p> <p>Cui Eneas ait: 'Quo, periture, vadis; et audes contra me manum levare?'</p>	<p>fuit, sed missis legatis suis more Bulgarico, ut mos est eorum, minari cepit</p> <p>Et sic ascendentes usque ad Zyloc pervenerunt contra eos nemine manum levante</p> <p>Tunc omnes Sclavi habitatores terre, qui primo erant Salani ducis, propter timorem eorum se sua libera sponte subiugaverunt eis nullo manum sublevante.</p>
<p>letitiaque magna fuit</p>	<p>Unde maxima leticia orta est in curia Arpad ducis.</p>
<p>Eneas... montem cum Achate armigero suo ascendit, volens de cacumine montis pelagus inspicere ne forte naves suas que ab eo erraverant possit videre. Et dum montem ascenderet, aspexit econtra et vidit gregem cervorum pascentium; et tollens arma ab Achate armigero suo septem cervos sagittis occidit.</p>	<p>Quos Turzol miles strennuissimus antecedens cacumen montis primus omnium ascendit et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominaverunt. Tunc hii tres domini super verticem eiusdem montis terram undique perspicentes, quantum humanus oculus valet.</p> <p>Tunc communi consilio hac de causa missus est Borsu filius Bunger cum suis militibus, et cum equitarent iuxta fluvium Gron, cervus fuga lapsus ante eos cacumina montium ascendit, quem Borsu celerrimo cursu persecutus ictibus sagittarum in vertice montium interfecit.</p>
<p>Et placuit consilium regis, et electi sunt centum viri magni prudentes ducentes secum quod Enee offerrent— centum equos albos cum sellis aureis et frenis; inter quos centum viros fuit quidam vir elegans Drances nomine.</p>	<p>Tunc dux Arpad inito consilio eodem modo misit nuntios suos ad Salanum ducem et misit ei XII albos equos et XII camelos et XII pueros Cumanicos et ducisse XII puellas Ruthenicis prudentissimas et duodecim pelles ermelineas et XII zobolos et XII pallia deaurata.</p>

	<p>Tunc duces Ruthenorum, scilicet de Kyeve et Susudal, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt Almo duci et eis miserunt X^{cem} milia marcarum et mille equos cum sellis et frenis more Ruthenico ornatis et centum pueros Cumanos et XL camelos ad onera portanda, pelles ermelineas et griseas sine numero ac alia multa munera non numerata.</p>
<p>Et continuo Diomedes tuba cecinit.</p>	<p>Hoc audito milites sui multum sunt confortati, statimque Lelu filius Tosu tuba cecinit et Bulsuu filius Bogat elevato vexillo in prima acie contra Grecos pugnaturi venire ceperunt.</p>
<p>Post discessum vero Mezentii, Lausus filius eius, volens iniuriam patris sui/pugnaturus [Ri] vindicare, Enee pugnaturum se obtulit.</p>	<p>dum totus exercitus ducis Arpad accessisset pugnaturus contra Grecos...</p> <p>Tunc dux Bulgarorum consanguineus Salani ducis cum magno exercitu contra eos pugnaturus cum adiutorio Grecorum accessit.</p> <p>Tunc Zubur hoc audito cum adiutorio Boemorum armata multitudo obviam eis venit pugnaturus.</p>

LÁSZLÓ VESZPRÉMY
Hungarian Chronicler Anonymous (P. magister), the Excidium
Troiae and the XIIth Century Renaissance

It is widely accepted that one of the most influential sources of the Hungarian Anonymous's *Gesta* (cca. 1200) was a shortened story of the siege of Troy, called *Excidium Troiae*. Recently a new edition has been published by Michele Campopiano that made fitting to revise former historiography. Apparently Anonymous used the version of Guido Pisanus, that survived in a single manuscript in Brussel (BR 3897–3919), copied between cca. 1150 and 1170/80 in Italy, while the original lost one may have been finished between 1107 and 1118/19. It is noteworthy that the *Excidium* was accompanied by the oldest copy of the J2 version of the *Historia de Preliis*, cited widely by the Hungarian author. It seems convincing that the editor of both texts was the same Guido suggested by Campopiano and Ulrich Mölk.

The Hungarian chronicler used several fruits of the so called XIIth century renaissance, partly the rhetorical manual of Ugo Bononiensis, composed between 1119 and 1124, partly the glosses of the Roman law, namely the term *embola*. The present paper does not at all exclude the possibility that the term probably was used by an earlier Hungarian chronicler, later borrowed by Anonymous, but not long ago, as the first literary use of this originally legal term turned up in the *De naturis rerum* of Alexander Neckam, written cca. 1190–1200. As the dating of Anonymous's *Gesta* has been discussed as uncertain for a long time, this paper supports the traditionally accepted dating for the turn of the XIIth–XIIIth century, rather the first decades of the XIIIth.

SZŐCS TIBOR

A III. András-kori alországbírói királyi jelenlét előképe Egy reformkísérlet az 1270-es évek elejéről*

A IV. László trónra kerülése (1272) utáni öt év történései kapcsán a történetírás hagyományosan (és tegyük hozzá: nem minden alap nélkül) leginkább a hatalmi zűrzavart és káoszt domborította ki.¹ A legfőbb pozíciókat betöltő (vagy betöltető) nagyúri csoportosulások („pártkormányzatok”) hatalmi játszójában az ifjú királynak nem sok szerep jutott. A korszak első konszolidációs kísérletének az 1277. évet szokás tulajdonítani. Az ekkorra összehívott rákosi országos gyűlésen nagykorúvá nyilvánított király mellett egy egyházi értelmiségi és főpapi elit lépett fel az addigi politikai váltógazdaság megreformálása céljából.²

A közelmúltban arra is rámutattak, hogy már az 1277. évi országgyűlés előtt néhány évvel, 1273-ban több igazgatási reform zajlott le, ami a „vidéki” (értsd: nem a királyi udvarhoz, illetve a fontosabb nagybírói tisztségekhez kötődő) bírósági szervek átalakítását célozta. 1273-tól adatolható az első nádor és szlavón bán által tartott *generalis congregatio*, és ugyanekkor találkozunk a 'szolgabíró' (*iudex nobilium*) tisztségnév első felbukkanásával is.³ A kiváltó ok talán az lehetett, hogy Erzsébet anyakirályné régensi hatalommal szeretett volna élni kiskorú fia mellett, ami viszont a bárók (pártoktól független) rosszállásához vezetett. A bírászkodás új intézményeiben a királyi udvar, jelesül Erzsébet anyakirályné hatalmát akarták csökkenteni, és talán egy olyan átmeneti intézkedéssorozatnak szánták, ami végül állandó jelleggel megmaradt.⁴ Azonban megfigyelhető az is, hogy

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ SZABÓ KÁROLY: Kun László 1272–1290. (Magyar történeti életrajzok 2.) Budapest, 1886. 3–37.; PAULER GYULA: A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt. II. Budapest, 1899.² 307–324.; HÓMAN BÁLINT: Magyar történet. I. Budapest, 1935.² 589–595.; SZÜCS JENŐ: Az utolsó Árpádok. (História Könyvtár. Monográfiák 1.) Budapest, 1993. (továbbiakban: SZÜCS 1993.) 279–291.; Kun László emlékezete. Bev., vál., jegyz. KRISTÓ GYULA. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5.) Szeged, 1994. (továbbiakban: Kun László emlékezete) 15–25.; ALMÁSI TIBOR: A tizenharmadik század története. [Budapest], 2000. (továbbiakban: ALMÁSI 2000.) 155–161.

² SZÜCS 1993. 291–296.; Kun László emlékezete 25–26. (KRISTÓ GYULA bevezetője); ALMÁSI 2000. 161–163.

³ ZSOLDOS ATTILA: Az özvegy és a szolgabírák. Századok 137 (2003) (továbbiakban: ZSOLDOS 2003.) 783–808., főként 785–799.; B. HALÁSZ ÉVA: Generalis congregatiók Szlavóniában a 13–14. században. Történelmi Szemle 59 (2017) 283–298., itt 284–285.

⁴ ZSOLDOS 2003. 799–807.

ezekben az években, 1273–1274 folyamán, nem csak a „vidéki”, hanem az udvari bírászkodásban is hajtottak végre átalakításokat.

A kérdést érintőlegesen már említettük egy korábbi cikkünkben, de a téma részletesebb kifejtése ott elmaradt.⁵ Úgy véljük azonban, hogy érdemes alaposabban is körüljárni ezt a kísérletet, mert elénk tár más összefüggéseket is. Megmutatja, hogy az a III. András-kori próbálkozás, ami az udvari bíróság királyi irányítás alá helyezését igyekezett megvalósítani, korántsem volt előzmények nélküli. Ahhoz azonban, hogy megérthessük, miben volt egyedi ez a próbálkozás, röviden ismertetnünk kell, hogyan épült fel egyébként a királyi udvar bírósága.

A korabeli jogfelfogás szerint az uralkodót természet szerint megillette az alattvalói feletti bírói hatalom, de a gyakorlatban ezt többnyire nem személyesen tette, hanem megbízottak útján. Ezek lehetnek alkalmilag kijelölt megbízottak, akik egy adott ügyben a király nevében jártak el, és lehetnek olyanok, akiknek intézményesen az volt a feladatuk, hogy a király nevében bírászkodjanak az udvarban. E szerep a XI–XII. században a nádorispánnak jutott,⁶ a századfordulótól (adatulhatóan az 1210-es évek legvégétől) kezdve pedig a királyi udvarispán tisztsége alakult át a királyt helyettesítő bíróvá,⁷ ő lett a magyarul országbírónak nevezett tisztségviselő.

⁵ SZŐCS TIBOR: Kinek az embere? Az alországbíró és az országbíró viszonya a 13. század második felében. *Történelmi Szemle* 58 (2016) (továbbiakban: SZŐCS 2016.) 245–276.; 260–261.

⁶ SZŐCS TIBOR: A nádori intézmény korai története 1000–1342. (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 5.) Budapest, 2014. (továbbiakban: SZŐCS 2014.) 33–49.

⁷ Az első olyan adatok, amik hivatalból és nem külön királyi meghagyásra ítélező udvarispánról szólnak, 1219-ből valók a Várad Regisztrumból: KARÁCSONYI JÁNOS–BOROVSKY SAMU: Az időrendbe szedett várad tüzesvaspróba-lajstrom. Budapest, 1903. (továbbiakban: VR) 190., 192., 194., 200., 202. szám. Az első ránk maradt ítéletlevél (ami ráadásul alországbírói!) 1221-ből való: Hazai okmánytár. I–VIII. Szerk. IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–PÁUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHELY DEZSŐ. Győr–Budapest, 1865–1891. (továbbiakban: HO) VII. 9–10.; 1222-ben pedig egyre több adat szól az ítélező udvarispánról mind az okleveles, mind a dekretális anyagban: VR 339. szám; A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ. Budapest, 1902. 657.; WENZEL GUSZTÁV: Árpád-kori új okmánytár. I–XII. Pest–Budapest, 1860–1874. (továbbiakban: ÁÚO) VI. 441. = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/1–4. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN. Budapest, 1923–1987. (továbbiakban: RA) 439. szám; *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta regni mediaevalis Hungariae*. I. Transl. and eds. JÁNOS BAK–GYÖRGY BÓNIS–JAMES ROSS SWEENEY. (The Laws of Hungary I/1.) Schlacks, 1989. (továbbiakban: DRMH I.) 35. Ugyanebben az időben jelenik meg először, hogy a tisztségnév mellé a 'bíró' (*iudex*) szót is odatették (VÁCZY PÉTER: A királyság központi szervezete Szent István korában. In: *Emlékkönyv Szent István király*

Bár az országbírói tisztség súlya a XIII. században mindig is elmaradt a nádori vagy a szlavón báni hivatal mögött, így is a király fontos méltóságviselőjének számított, ám az uralkodó nevében való ítélkezést csak akkor gyakorolhatta maradéktalanul, ha ott is tartózkodott az udvarban.⁸ Ugyan több adat is van arra nézve, hogy az országbírók az 1230–1260-es években (és az azt követő két évtizedben is) gyakran a királyi udvarban tartózkodtak,⁹ egyre többször fordult elő az is, hogy valójában az általuk állított helyettesel, az alországbíróval képviseltették ott magukat és látták el hivatali feladatukat.

Az alországbírók nagy általánosságban az országbírók szerviensei voltak, és nem a király, hanem az országbíró nevezte ki őket, ami azt is jelentette egyben, hogy az alországbírói hivatali ciklusok az országbírói szék betöltéséhez igazodtak. Ha egy korábbi tisztségviselőt új országbíró váltott fel, akkor ő új, hozzá lojális alországbírót hozott magával.¹⁰ Ezek a helyettesek nem is közvetlenül a királyt, hanem magát az országbírót képviselték, megkezdett pereiket az országbíró fejezhette be,¹¹ és a perben kiszabott bírságokat, illetve az ítélkezésért járó bírói hányadot is az uruk javára szedték be.¹² Így az a furcsa helyzet állt fent, hogy a királyi udvarban a királyi jelenlét bíróságát igen sokszor (de messze nem kizárólagosan) egy olyasvalaki vezette, aki leginkább az országbíróhoz volt hűséges. Ez nem jelentett problémát egészen addig, amíg az 1250–1260-as években a IV. Béla által kinevezett országbírók¹³ és a király között nem volt konfliktus. A bizalmat mutatja, hogy az 1260-as évekből származnak az első olyan adatok, amik arra utalnak, hogy az országbíró és annak helyettese nem csak a király környezetében tartózkod-

halálának kilencszázadik évfordulóján. II. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Budapest, 1938. 57. 5. jz.), bár ez az elnevezés csak az 1230-as évekre szilárdult meg.

⁸ Lásd az 1222. és 1231. évi Aranybullák erre vonatkozó szabályozását: DRMH I. 35., 40.

⁹ SZŐCS 2016. 251–254.

¹⁰ Minderre I. SZŐCS 2016. passim.

¹¹ 1262: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Hrsg. HANS WAGNER–IRMTRAUT LINDECK-POZZA–ERICH REITER. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 7.) Graz–Köln–Wien, 1955–1999. (továbbiakban: UB) I. 279–280.; 1264: HO VI. 126–129.; 1269. okt. 13.: UB I. 354–355.

¹² (1261–1264): Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomataikai Levéltár (továbbiakban: DL) 93903.; (1263–1265): UB II. 45.;

¹³ ZSOLDOS ATTILA: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) Budapest, 2011. (továbbiakban: ZSOLDOS 2011.) 30–31.

kodva gyakorolta hivatalát, hanem úgy is működtethette a királyi jelenlét bíróságát, hogy az uralkodó éppen távol volt az udvartól.

Simon alországbíró 1262. március 1-jén Aranyos településen találjuk ahol Pál fehérvári prépost és alkancellár (a király által delegált bíró) társaságában jóváhagytak egy, a Pozsony megyei karcsaiak között létrejött megegyezést.¹⁴ A perelőzmények szerint a karcsaiaknak már december 13-án párbajt kellett vívniuk ügyükben, ám azt elhalasztva inkább fogott bírók elé vitték a birtokvitát, és az ítéletet szentesítendő újra felkeresték a királyi udvart. A király és a neje azonban 1262 tavaszán bizonyosan a Dráván túl tartózkodott, vélhetően az ifjú Béla herceg tartományába tettek látogatást, és ismert itineráriumuk alapján március 1-jén semmiképpen nem lehettek Aranyoson.¹⁵ A település az 1250-es évek közepétől gyakran vissza-visszatérő név volt IV. Béla itineráriumában¹⁶ és szinte biztosan mindig ugyanazt a helyet értették alatta. Az azonosítása azonban az országban lévő sok ilyen helynév közül nem egyértelmű, de az adatok alapján leginkább a Somogy vagy Verőce megyei Aranyosra gondolhatunk.¹⁷

1262 elején az történhetett, hogy az uralkodó dél felé vonultában a Dráva környékén hátrahagyta udvartartásának néhány tagját (köztük az alországbíró és az alkancellárt) Aranyoson, hogy a *presentia regiat* képviseljék a „Dráván inneni” Magyarország határán, addig is, amíg ő a Drávántúl tartózkodik. Az udvari bíróságért felelős alországbíró és az oklevélkiadásért felelő alkancellár együttes jelenléte mintha arra utalna, hogy Béla a drávántúli távollétében is működtetni kívánta az udvarát, még ha csak a kisebb, személyes döntését nem igénylő ügyekben is. Más-

¹⁴ ÁÚO XI. 519–521.

¹⁵ Béla oklevelei: 1262. febr. 9. „Hudina háza” (Csázma környékén), márc. 7.: Bihács (RA 1284–1285. sz.); l. még ZSOLDOS ATTILA: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. (História könyvtár. Monográfiák 27.) Budapest, 2007. 19.

¹⁶ (1256.) márc. 29.: RA 1084. szám; (1256.?) dec. 13.: RA 1121. szám; 1259. márc. 30.: RA 1210. szám; 1267. nov. 8–16.: RA 1535–1537. szám; (?) jan. 6.: RA 1567. szám.

¹⁷ Az 1256. márc. 29-i adat a Dunántúlra szűkíti le a kört (márc. 21-én Béla még Zalakomáron volt, l. RA 1079–1080., 1084. szám), vagyis Somogy, Baranya, Verőce megyékre, illetve Komárom megyére. Az 1262 márciusi alországbírói (és esetleges 1261. dec. 31-i országbírói) tartózkodás – összevetve Béla 1262 februári itineráriumával (részletesebben kifejtve l. fentebb, 15. jz.) – inkább a Dráva közelében lévő (vagy Baranya, vagy Verőce megyei) Aranyosra mutat. A település egyébként azonos lehet azzal az Aranyossal, ahol IV. László is többször megfordult, azonosítását l. KÁDÁR TAMÁS: IV. László itineráriuma (1264–[1272]–1290). Fons 23 (2016) 21., 31. jz.

kor is találkozunk hasonló esettel ebből az évtizedből. 1269. október 13-án Ákos nembeli Ernye országbíró, október 28-án pedig a helyettese, István alországbíró adott ki egy-egy oklevelet Füzitőn.¹⁸ Az előbbiben egy Vas megyei birtokperben döntött az országbíró, míg a helyettes egy Zala megyei birtokügyben kötött megegyezést foglalt írásba. A kiadási hely (Füzitő) IV. Bélának még Aranyosnál is jobban kedvelt és gyakoribb tartózkodási helye volt az 1260-as években az őszi és tavaszi hónapokban.¹⁹ Béla azonban ekkor nem volt ott jelen, mert a két időpont között, október 25-én Zólyomban datált oklevelet.²⁰ Béla többnyire évente egyszer, nyaranta, vagy kora ősszel kereste fel a Zólyom megyei erdőispánságot, és ez nem volt másképpen 1269-ben sem,²¹ októberi ismételt megjelenése atipikusnak mondható. Nem kizárt, hogy azért hagyta hátra az ország- és alországbírót füzitői udvarában, hogy amíg ő valamilyen okból Zólyom megyébe távozik, addig azok ott képviseljék a királyt, hiszen az alattvalók (Béla korábbi mozgása alapján) inkább ott számítottak az uralkodó jelenlétére. Ezek az esetek mutatják, hogy az 1260-as években már meg-megjelent az uralkodó távollétében is működő királyi ítélőszék gyakorlata, bár a jelen példákban kizárólag korábban induló ügyeket fejeztek csak be. Ez azonban még így is fokozottabban kihangsúlyozta az uralkodó bizalmát országbírója (és annak helyettese) iránt, ha távollétében is rábízta az udvarát. A bizalommal és a hűséggel az 1260-as években, úgy tűnik, nem volt probléma.

IV. László uralkodása kezdetétől azonban más volt a politikai alapállás. Nem csak egyszerűen a bizalom hiányáról volt szó – az egyes bárói tisztségek, köztük az országbírói is, olyan gyakran cserélődtek, hogy szó sem lehetett az udvari bíróság normális hosszú távú működtetéséről. Mivel az alországbírót az országbíró jelölte ki és állította maga helyett, így az országbírói pozíció betöltése körüli viharok az

¹⁸ UB I. 354–355.; Zala vármegye története. Oklevéltár I. Szerk. NAGY GYULA–NAGY IMRE–VÉGHELY DEZSŐ. Budapest, 1886. 53–55.

¹⁹ Itt kelt oklevelei: 1261. okt. 13.: RA 1269. szám.; 1264. márc. 9.: RA 1397. szám.; 1265. márc. 22–28.: RA 1437–1438. szám.; 1267. febr. 9.: RA 1518. szám.; (1267.) máj. 8.: RA 1522. szám.; (1263–1267.) szept. 22.: RA 1514a. szám.; (1268.) okt. 26.: RA 1590. szám.; (?–1269.) dec. 29.: RA 1651. szám.; 1270. márc. 30.: RA 1656. szám.; (1270.) ápr. 1.: RA 1657. szám.

²⁰ RA 1618. szám. Az oklevél eredetiben maradt fent, teljes keltezéssel (DL 65249.), akárcsak az (al)országbírói oklevelek, így a hibás kronológiai rekonstrukció, vagy az elrontott átírás lehetősége kizárható.

²¹ (1269.) júl. 8–10., Lipcse: RA 1609–1610. szám.

alországbírói intézményre is értelemszerűen kihatottak. A korabeli források alaposabb szemügyre vételével úgy tűnik, hogy a kortársak érzékelték is a problémát.

Balduin, más néven Boldvin alszágbíró nem egy érdekes alakja az Árpád-kori magyar történelemnek, lévén, hogy nem tudunk róla szinte semmit. Még azt is bizonytalanságok övezik, hogy egyáltalán mikor töltötte be hivatalát. Wertner Mór 1281–1282 körülre helyezte, Zsoldos Attila pedig 1276-ra, Móric országbíró helyettesének tartva őt.²² Balduin említésével hat oklevélben találkozunk. Mivel a későbbiek során ez fontos lesz, röviden tekintsük át ezt a hat oklevelet!

Már régtől fogva ismert volt az a három említése, amik kiadott oklevelekben találhatóak. Egyrészt az egri káptalan egy teljesen keltezetlen diplomában jelenti László királynak, hogy Balduin alszágbíró parancslevelének megfelelően a tanújuk a királyi emberrel együtt Mindenszentek (november 1.) előtti csütörtökön lefolytatott egy vizsgálatot és bizonyos embereket megidézték a királyi jelenlét elé november 25-re.²³ Ezek alapján tehát a káptalani oklevél valamikor október legvégén, november elején kelt (attól függően, hogy Mindenszentek előtti csütörtök melyik napra esett és az idézést végrehajtók mikor tértek vissza a káptalan elé), Balduin pedig valamikor szeptember–október folyamán adhatta ki az erről szóló parancslevelét. A váci káptalan év nélküli, *Reminiscere*-vasárnapot követő hétfőn kelt kiadványa az előzőhöz hasonlóan tudatja László királlyal, hogy Balduin alszágbíró levelének értelmében ő is kiküldte tanúságát a királyi emberrel, hogy végrehajtsanak egy birtokba bevezetést az *Esto mihi*-vasárnap előtti pénteken.²⁴ A két kérdéses vasárnap a húsvét időpontjától függött. Mivel a káptalan IV. Lászlónak jelentett, így az 1273–1290 közötti időszakban az oklevél kelte (*Reminiscere*-vasárnap utáni hétfő) február 19. és március 18., az alszágbíró által adott határnap pedig február 2. és március 1. közé eshetett. Balduin hivatkozott levele tehát valamikor január–február folyamán, esetleg az előző év decemberében kelt leginkább. A harmadik kiadott oklevél a Vay család berkeszi levéltárában maradt fent, de ma már csak fényképmáso-

²² WERTNER MÓR: Az árpádkori ország- és udvarbírák genealogiája. Turul 19 (1901) 71.; ZSOLDOS 2011. 33.

²³ HO VIII. 274–275.

²⁴ Hazai oklevéltár 1234–1536. Szerk. NAGY IMRE–DEÁK FARKAS–NAGY GYULA. Budapest, 1879. (továbbiakban: HOKl) 119–120. (= HO VIII. 275–276.)

latban tanulmányozható. A váradhegyfoki konvent kiadványának napi keletje Hamvazószerda nyolcadát követő szombat, és a szöveg azt is elárulja, hogy az eléjük járuló Pósa fia Ábrahám szerviense Hamvazószerda nyolcadán mutatta be Balduin parancslevelét.²⁵ Ez a nap IV. László uralkodása alatt február 14. és március 13. közé eshetett, az alországbíró kiadványa tehát leginkább január–februári lehetett. E levél összefügg egy, szintén a Vay család levéltárában őrzött kiadvánnyal, amiben Balduin parancsára Szent István nyolcada (augusztus 27.) utáni vasárnap hajtották végre az idézést,²⁶ az oklevél tehát augusztus legvégén, szeptember elején kelt, Balduin parancslevele pedig legvalószínűbben július–augusztus folyamán. Ugyancsak a Vay család oklevelei között maradt fent (és a 20. század derekán semmisült meg) az egi káptalan diplomája, ami (ahogy ezt már megszokhattuk) semmilyen keltezését nem tartalmaz. A László királynak jelentő oklevélből annyi mindenestre kiderül, hogy az alpereseket Szent Mihály nyolcadának másnapján (október 7.) idézték Szent Mihály nyolcadának 15. napjára (október 20.) a királyi jelenlét, vagyis az alországbíró elé.²⁷ A káptalani levél tehát október 7. és 20. között kelt (inkább hetedikéhez közel), Balduin hivatkozott parancslevele pedig feltehetően augusztus–szeptember folyamán. Balduin egyetlen eredetiben fennmaradt levele Budán kelt és a vasvári káptalanhoz szól, hogy idézzenek meg a király színe elé bizonyos nevezett személyeket biri László, Márton és Miklós ellenében.²⁸ Kiadási ideje Pünkösöd 15. napjának hetednapja, ami június 2. és július 2. közé esett, tehát leginkább június hónapra.

Akármikor is volt alországbíró Balduin IV. László uralkodása alatt, hivatalban volt január–február–március környékén, júniusban, július–augusztus–szeptember környékén és szeptember–október–november folyamán. Hogy az év elejére (február környékére) tehető oklevelei és említései megelőzték-e a nyári említéseket, vagy az azokat követő év elejére estek, nem tudjuk. Hivatali idejét ezenkívül máshogyan is szűkít-

²⁵ ECKHART FERENC: Néhány kiadatlan Árpádkori oklevél. In: Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szemináriumi vezetőtanárságának harmincadik évfordulója ünnepére. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Budapest, 1917. 78–79.

²⁶ DL 97762.

²⁷ DL 97755.

²⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DF) 253115.

hetjük. Tudjuk, hogy IV. László 1276-ban kiadott oklevelében azért iktatja egy birtokba biri Márton fiait, mert a birtoktulajdonos megölte az apjukat, Mártont. Az is kiderül, hogy a gyilkosság miatti vérdíjat Gyertyaszentelő Boldogasszony nyolcadán (február 9.) kellett volna kifizetni, tehát a gyilkosság 1276 február előtt kellett bekövetkezzen.²⁹ Viszont Balduin egyik fentebb idézett, június–július folyamán kelt parancslevelében³⁰ biri Márton még élt és felperesként szerepelt, tehát ezt az oklevelet legkésőbb 1275-ben adhatták ki. Mivel Balduin alországbíró biztosan IV. László idején volt hivatalban (hiszen majd mindegyik, őt említő hiteleshelyi kiadvány megemlíti a királyt), ezért az említett parancslevelével 1272–1275 közé tehető, és Balduin tisztségviselése legfeljebb 1276 első feléig tolható ki forrásokkal igazolhatóan (már amennyiben az itteni levél 1275 júniusában kelt, és a februári említések a nyári említések utánra datálódhatnak és nem elé – egyébként csak 1275-ig).

Azonban ha végignézzük az országbírók sorát 1272 és 1275–1276 között,³¹ akkor azt látjuk, hogy nincs olyan személy, akinek a hivatali éve alá Balduin beférne. Az alországbíró legalább szűk egy évig volt hivatalban, késő télen éppúgy, mint nyáron és ősszel, viszont a korszak országbíróinak egész egyszerűen nem jutott ilyen hosszú idő. A már említett „pártkormányzatok” politikai harcainak következtében (amit ebben az időben még Erzsébet anyakirályné hatalmi ambíciói is bonyolítottak) a főméltóságok igen sűrűn cserélődtek. Ahogy a nádori tisztség is néhány havonta, félévente változott,³² úgy az országbírók személye is. Még az sem lehetséges, ha feltételezzük, hogy Balduin nem összefüggően, hanem megszakításokkal viselte a tisztségét, és a hivatalból kikerülő, majd oda visszatérő ura mindig őt nevezte ki alországbírójának. 1272 és 1276 között ugyanis olyan országbíró sem volt, akinek a tisztségviselése akár szakaszosan lefedte volna azokat a hónapokat, amikor Balduint említik a források. Tehát valamikor az 1270-es évek elején előfordult az, hogy „országbírókon átívelő” helyettest állítsanak. Hogy az említett évkörön belül Balduin mikor volt pontosan alországbíró, közelebről már nem állapítható meg, azonban van egy tőle teljesen független adat, ami szintén arra utal, hogy változás történt az alországbírárság addigi hagyományos rendjében.

²⁹ RA 2719. szám. (kiadás is), l. még RA 2717. szám.

³⁰ DF 253115.

³¹ ZSOLDOS 2011. 32–33.

³² SzÓCS 2014. 83–85.; a korszak politikájára általánosabban: SZŰCS 1993. 282–287.

Az 1260-as évektől egyre gyakrabban adtak olyan ítélkezési kiváltságot az uralkodók, amikben a kiváltság elnyerőjét kivették a megyésispánok és más bíróságok joghatósága alól, és csak a király vagy az országbíró (*in nostri presentia vel iudicis curie nostre*) joghatósága alá helyezték.³³ Van azonban egy 1274. május 29-es keltezésű oklevelünk, amiben IV. László olyan kiváltságot adott a szepesi egyház népeinek, hogy a megyei ítélőszék előtt csak bizonyos ügyekben kell megjelenniük, minden más ügyben „a mi vagy az alországbírónk, avagy a szepesi prépost színe előtt” (*in nostra aut viceiudicis curie nostre seu prepositi de Scepes presenciam*) pereskedhetnek.³⁴ Feltűnő, hogy a kiváltságlevél a királlyal párhuzamosan nem az országbírót, hanem az alországbírót említi. Mindezzel összesen egyetlen alkalommal találkozunk még: III. András 1300. évi oklevelében, amikor két szepesi kanonokot nemesített, kivéve őket a szepesi ispán és várnagy joghatósága alól. A kiváltság itt hozzátette, hogy „a perekben, amiket ellenük indítanak, mi fogunk ítélni a saját személyünkben, vagy az alországbírónk” (*causas autem, si que contra ipsos emergerent, nos propria in persona, vel viceiudex curie nostre iudicabit*).³⁵ Bár mindkettő a szepesi monostorral összefüggésben álló kiváltság, egyéb dolog nem köti össze a két szöveget, valószínű, hogy egymástól függetlenül fogalmazták meg őket. 1300-ban bizonyosan az alországbíró volt a királyi *presentia* képviselője,³⁶ az tehát, hogy 1274 májusában szintén ez a titulus jelent meg, ugyancsak az alországbírók akkori kiemelt szerepére utal.

Vajon összeköthető-e a két adat, azaz Balduin minimum bő egy éves hivatalviselését datálja-e valamilyen módon ez az 1274. május 29-i, alországbírói királyi jelenlétet említő kiváltságlevél? A kérdésre sajnos nem adható minden kétséget kizáróan igenlő válasz. A május 29-i kiváltságlevél keltének napján Gutkeled nembeli Miklós volt az országbíró. Ő forrászerűen 1273 decembere és 1274 szeptembere között volt hivatalban

³³ Ilyen oklevél: 1270: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera GEORGII FEJÉR. I–XI. Budaë, 1829–1844. (továbbiakban: CD) V/1. 26. (RA 1929. szám); 1276: HOkl 74. (RA 2696. szám) – az idézett rész innen származik; 1285: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. II. Szerk. KNAUZ NÁNDOR. Strigonii, 1882. 191. (RA 3349. szám.); 1293: CD VI/1. 244. (RA 3908. szám); 1299: RA 4281. szám (kiadás is)

³⁴ HO VI. 197. (RA 2504. szám) Az oklevél hiteles és eredetiben maradt ránk.

³⁵ CD VI/2. 248. (hibákkal, vö. DF 263708.) (RA 4297. szám)

³⁶ GERICS JÓZSEF: A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján. Jogtudományi Közlöny. Új évfolyam 17 (1962) 652–654.; SzÖCS 2016. 262–276.

(elődje, Kán nembeli László november közepén bukkant fel utoljára).³⁷ Azonban 1274. augusztus 31. és szeptember 20. között többször is találkozunk az alországbírójával, Istvánnal.³⁸ Párhuzamosan két alországbíró léte az Árpád-kor folyamán sehol nem volt igazolható példa, így amennyiben a május 29-i kiváltságban említett kiemelt alországbírói szerepet Balduin hivatalviselésével kötnénk össze, akkor azt kellene feltételeznünk, hogy ő 1273–1274 folyamán, Kán nembeli László és Gutkeled nembeli István alatt lett volna hivatalban. Mivel Balduin bizonyosan több országbíró alatt viselte tisztségét, ezért a feltételezés éppenséggel nem kizárható, ugyanakkor azt is hozza magával, hogy ez esetben Balduin még Gutkeled István országbíró alatt elvesztette hivatalát, hogy helyette egy István nevű helyettest állítsanak, vagyis az alországbírói és országbírói tisztségek betöltése között ekkor semmilyen összhang nem volt. Bár Balduin hivatalviselésének idejéről többet nem mondhatunk, a legvalószínűbbnek (az 1274. május 29-i kiváltságlevéllel összefüggésben) az látszik, hogy az alországbíroság betöltését és szerepét 1273–1274 körül változtathatták meg.

A keltezés, mivel látszólag erősen párhuzamban áll a vidéki bíróságok átalakításának 1272–1273 fordulójára tehető idejével, joggal veti fel a kérdést: lehet-e összefüggést találni, és vajon tényleg csak a királyi udvari bíróság gyakorlati hatékonysága volt-e a fő kiváltó szempont. Arra, hogy Balduin működése és az új stratégia mögött meghúzódott-e valamilyen „mélyebb” politikai szempont, a források tükrében többféle válasz is adható. Nem kizárt, hogy Balduin egy teljesen hagyományos alországbírónak indult, aki az ura bukása után is a helyén maradhatott, mert az új országbíró (egy ideig) még nem foglalkozott saját helyettes állításával. Igaz, ez nem magyarázza a már említett 1274. évi kiváltságlevelet, ami a királyi jelenlét bíróságát nem az országbírói intézménnyel azonosította (mint az megszokott volt), hanem az alországbíróival. Ez felvetheti annak a lehetőségét is, hogy egy átgondoltabb átalakulásnak lehettünk tanúi.

³⁷ ZSOLDOS 2011. 32.; vö. (1273.) okt. 18.: UB II. 71.; (1273.) nov. 13.: UB II. 47.

³⁸ (1274.) aug. 31.: DF 268295. Az oklevél nem tartalmaz kiadási évet, de a hátoldali pecsét, az oklevélben felbukkanó személyek és a zólyomi kelethely alapján (mivel a királyi udvar ekkor szintén Zólyomban tartózkodott) csak az 1274-es István alországbíróval azonosíthatjuk a kiadót); 1274. szept. 15.: DL 86841.; (1274.) szept. 20.: CD VI/2. 345–346.

A válaszok mérlegelésekor tudni kell: korábban egyszer már előfordult, hogy az országbíróktól független alországbírókat állítottak. Az 1238–1240 között működő Karul fia Miklós alországbíró hivatali ideje legalább két felettes működését átfogta: Rátót nembeli Gyula országbíró-sága idején került hivatalába, majd Szerafin fia András országbíró-sága idején hagyta azt el (az sem kizárható, hogy elesett a muhi csatában, vagy a tatárjárás idején zajlott egyéb harcokban).³⁹ Ezzel párhuzamosan tudjuk azt is, hogy ő volt az első alországbíró, aki nagyobb számú oklevelet hagyott ránk,⁴⁰ így ebben az időben is számolhatunk a kúriai bíróságon az alországbíró tudatos felértékelésével.

Ha megnézzük a három esetet, amikor bizonyosan országbírók-tól független alországbírók vezették a királyi jelenlét bíróságát (1238–1240, 1273–1274, 1293–1300), akkor láthatóan egyetlen közös politikai állapot köti össze ezeket az időszakokat: a király és a politikai elit közötti nem túl jó viszony. IV. Bélának a tatárjárás előtti éveit Rogerius mester műve festi le igen érzékletesen, részletesen sorolva az okokat, hogy a kisebb-nagyobb súlyt képviselő nemesek mi miatt voltak elégedetlenek és fordultak szembe az ifjú királlyal.⁴¹ Az 1272 utáni politikai helyzetről, vagyis a királyi hatalmat informálisan megkaparintani akaró Erzsébet és a bárók közötti konfliktusról fentebb már esett szó.⁴² Az 1290-es évek elejének politikáját úgyszintén a királyi hatalom, pontosabban a szintén fiatal király mellett álló főpapi elit, illetve a legfontosabb főurak közötti bizalmatlan viszony fémjelezte, amelyben az udvart képviselők mindent megtettek, hogy a legfontosabb méltóságokat megkapó bárók politikai hatalmát (különféle hivatalaik ellenére) valahogyan mérsékeljék.⁴³ A királyi udvar bírósága feletti ellenőrzés átvétele és az országbíróktól független kézben tartása mindig is a királyi hatalmat erősítő tényező volt. Szintén Rogeriustól tudjuk, hogy az ifjú IV. Béla határozott elképzelések mentén alakította át a királyi audiencia és királyi jelenlét (*presentia regia*) addigi működését. A kisebb ügyeket a kancellárokkal intéztette és meghall-

³⁹ ZSOLDOS 2011. 29–30. Hivatali idejére l. még SZÓCS 2016. 248., 11. jz.

⁴⁰ Felsorolásukat l. SZÓCS 2016. 248., 12. jz.

⁴¹ A tatárjárás emlékezete. Vál., szerk. KATONA TAMÁS, bev. GYÖRFFY GYÖRGY. [Budapest], 1981. (továbbiakban: Tatárjárás emlékezete) 114–116.

⁴² SZÚCS 1993. 283.; ZSOLDOS 2003. 790–791.

⁴³ Összefoglalóan: ZSOLDOS ATTILA: III. András nádorai. Történelmi Szemle 52 (2010) 303–327., főként 325–326.; SZÓCS 2016. 261.

gatásokat is csak rajtuk keresztül lehetett eszközölni.⁴⁴ Meglehetően, Karul fia Miklós alországbíró hirtelen, országbírókon átívelő előtérbe kerülése és a kúriai ítélezésben való kiemelt részvétele is ennek az intézkedéssorozatnak egy eleme volt. Ha ebben a kontextusban vizsgáljuk meg az 1270-es évek elején hivatalban lévő Balduin alországbíró működését, akkor azt látjuk, hogy az alországbírói *presentia regia* ekkor Erzsébet anyakirályné és az (akkor még) mellette álló ifjú László érdekeinek kedvezett. Ha igaz, hogy az 1272–1273. évi „vidéki” bíraskodás reformjait egyes bárók kezdeményezték Erzsébet hatalmának mérséklésére,⁴⁵ Balduin alországbírosága egy olyan, nem sokkal későbbi lépésnek is fel fogható lenni, ami az udvar erejét növeli – mindez meg is könnyíthette az új „vidéki” bíraskodási fórumok elfogadtatását az anyakirálynéval.

Hogy tényleg állt-e egy ilyen jellegű tudatos megfontolás Balduin hivatalviselése mögött, az sajnos nem bizonyítható olyan megalapozottsággal, mint a III. András-kori reform koncepciózus volta. Ott ugyanis, 1298-ig legalábbis, a névleges országbíró teljesen kikapcsolták az ítélezés folyamatából, a királyi kúria bíróságát egyedül a király által állított alországbíró vezette.⁴⁶ Azonban ebben az időszakban ez bizonyosan nem történt meg, 1272–1274 folyamán több országbírói ítéletlevelet is ismerünk.⁴⁷ Balduin tehát (amennyiben hivatali működési idejét helyesen rekonstruáltuk) nem helyettük, csak mellettük gyakorolta tisztségét – még ha több országbíróat átfogva is. Mindenesetre ha volt is valamiféle tudatos reformpróbálkozás az udvari bíróság átalakítására, annak erőtlenségét az is megalapozta, hogy Erzsébet anyakirálynét sikerült szembe fordítani a fiával 1273 második felében és 1274-től kezdve kibuktatni a hatalomból.⁴⁸ A király nevében tartandó nádori és báni ítélező közgyűlések, illetve a szolgabírói intézmény életre hívása szintén ennek az időszaknak a „politikai terméke” volt, és vélhetően átmeneti rendelkezésnek szánták. Hogy hosszú távon is megmaradtak, az annak volt köszönhető, hogy „időközben kiderült: a kivételesen jól sikerült konstrukció volta-

⁴⁴ Tatárjárás emlékezete 115–116.

⁴⁵ ZSOLDOS 2003. 800–803.

⁴⁶ SZÓCS 2016. 262–263.

⁴⁷ Sándor fia Sándor, 1272. dec. 18.: ÁÚO IV. 9–10.; Kán nb. László, (1273.) szept. 9.: ÁÚO XII. 696.; Uó., (1273.) okt. 18.: HO VII. 213.; Uó., (1273.) nov. 13.: UB II. 47.; Gutkeled nb. Miklós, (1274.) máj. 1.: ÁÚO X. 426.

⁴⁸ SZÓCS 1993. 282–283.; ZSOLDOS 2003. 790–791.

képpen minden érdekeltnek megfelel.”⁴⁹ Ez az, ami egy országbírótól független alországbíróról egyáltalán nem mondható el. Maguk az országbírók teljesen ellenérdekeltek voltak a kérdésben, a királyi jelenlét bírósága pedig (gyakorlati szempontból) az országbírókkal is működött ekkor. Mivel 1274-re a bárói érdekcsoportoknak sikerült kiszorítani Erzsébetet a hatalomból, így ezen kezdeményezés állandósítása hamar lekerült a napirendről. Nem kizárt, hogy a Gutkeled Miklós idején, 1274 augusztusának legvégén felbukkanó István alországbíró hivatalba kerülése is ennek a koncepcióváltásnak az eredménye, bár az eseményeket korántsem tudjuk pontosan rekonstruálni.

Viszont arra, hogy egy nem országbírótól függő alországbíró egyértelműen a királyi udvar erejét növelő tényező volt a nagybárókkal szemben, még emlékezhetek az 1290-es évek elején is. Amikor tehát III. András uralma alatt ismét megpróbálkoztak egy, a királyi udvarral és nem az országbíróval kapcsolatban álló alországbíró állításával, akkor ez a próbálkozás korántsem volt előzmények nélkülinek tekinthető.

⁴⁹ ZSOLDOS 2003. 803.

TIBOR SZÓCS
**A Prefiguration of the Royal Presence of the Vice-Judge Royal of
King Andrew III's Era**
A Reform Attempt From the Early 1270's

In the XIIIth century Hungary, the judge royal (*iudex curiae regiae*, in Hungarian: 'országbíró'), being in position of judging in the name of the king, mostly arranged for a substitute, who represented him in the royal court. That is why this person, the vice-judge royal depended on him generally. But there were some short periods, between 1238–1241, 1273–1274 and 1293–1301, when the king and his supporters, balancing the political reality, tried to assign an own vice-judge royal, who was independent from the *iudex curiae*.

This paper now discusses in detail the period between 1273–1274, when Balduin held his vice-judge royal office under several judges royal, takes a closer look at the precise time of his term of office and the political reasons of his special status, concluding to the reasons of the downfall of this practice in the royal court.

PITI FERENC

Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXVII. kötetéhez (1343)

2007 őszén, tehát épp 10 éve jelent meg a címben jelzett könyvem, ami, hasonlóan a többi Anjou-oklt.-kötethez,¹ igyekezett a minél nagyobb teljességre törekedve összegyűjteni az adott év magyarországi (vonatkozású) oklevéltermését. Természetesen az ilyen, nagyobb volumenű gyűjtőmunkákat igénylő forráskiadások esetén a legjobb szándék ellenére is adódhatnak hiányok egy adott kötetben: ezek egy része nyilván a szerző mulasztásaiból fakad, más részük pl. a kézirat lezárásakor még meg nem jelent, avagy el nem érhető forráskiadványok hiányából, netán a kutató által használt adatbázis² későbbi bővüléseiből.

Az alább olvasható regeszták, mennyiségük ellenére is, a kötetben szereplő anyagnak mindenesetre csak kisebb részét teszik ki, zömében pápai okleveleket érintenek, így az akkori gyűjtés és feldolgozás, reményeim szerint, mostani szemmel nézve is alaposnak nevezhető. Természetesen előbb-utóbb a többi Anjou-oklt. kötetnél is érdemes lesz az efféle pótlásokat elvégezni, az ittenihez hasonló okok miatt, akár az ehhez hasonló önálló tanulmányokban is.

¹ Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Fundavit JULIUS KRISTÓ. Praeside TIBURTIO ALMÁSI, adiuvantibus LADISLAO BLAZOVICH, GEISA ÉRSZEGI, FRANCISCO MAKK, FRANCISCO PITI. Szerk. ALMÁSI TIBOR (XI–XIV.), BLAZOVICH LÁSZLÓ (VII–VIII., X., XXI.), GÉCZI LAJOS (VII., IX–X., XXI.), B. HALÁSZ ÉVA (XXXVIII.), KÓFALVI TAMÁS (XIV.), KRISTÓ GYULA (I–VI., XVII., XIX.), MAKK FERENC (XIX.), PITI FERENC (XX., XXII–XXIV., XXVI–XXX., XLVI.), RÁBAI KRISZTINA (XL.), SEBŐK FERENC (XXV., XXXI.–XXXIII.), TEISZLER ÉVA (XXXIV.), TÓTH ILDIKÓ (XV.). Budapest–Szeged, 1990–. A továbbiakban a szövegben szereplő rövidítéseket e sorozat szokása alapján tüntetem fel. A regesztaszámok (külön jelölés nélkül) az 1343-as kötet megfelelő kivonatait jelentik.

² A kötet kéziratának készítése idején még a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti anyagának 2003-ban megjelent adatbázisát – A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2). CD-ROM. Szerk. RÁCZ GYÖRGY. Budapest, 2003. – használhattam, aminek később megjelent bővített verziója – Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország digitális levéltára (DL-DF 4.3). DVD-ROM. Szerk. RÁCZ GYÖRGY. Budapest, 2008. – is. A kutatás minőségében hatalmas előrelépést hozott a közelmúltban megvalósított, némely kivétellel a teljes DL/Df.-állományt fényképekben is tartalmazó, internetről elérhető adatbázis (www.mol.arcanum.hu/dldf, illetve <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters>), ami a korábban megjelenteket bővítette. A tanulmány végi táblázat és lista adatait tehát immár az internetes adatbázis adataihoz viszonyítva adom meg.

Az oklevélkivonatok közlése előtt azonban szükséges még feltüntetni az alábbiakat is.

Az 1343. évi kötetben csak (sokszor erősen kivonatos) kiadások alapján készített egyes pápai regesztákhoz az ASV. Reg. Vat./Aven. regiszterkötetei alapján új Df.-jelzetek, és ezekhez kapcsolódóan további közlések (K., R.), pótlások (Add.), vagy javítások (Corr.) adhatók meg:

107. szám. (márc. 13.): Vat. 148. 81v-82r. (Df. 292 271.) = Aven. 57. 338v-339r. (Df. 292 706.)³

108. szám (márc. 13.): Vat. 149. 172r-v. (Df. 292 276.) = Aven. 58. 231v-232r. (Df. 292 707.)⁴

129. szám (márc. 24.): Vat. 152. 187r-v. (Df. 292 289.)

130. szám (márc. 24.): Vat. 152. 193r-194r. (Df. 292 290.)

131. szám (márc. 25.): Vat. 147. 51v-52v. (Df. 292 263.) = Aven. 56. 117v-118v. (Df. 292 705.)⁵

224. szám (ápr. 29.): Vat. 152. 252v-253r. (Df. 292 292.) = Aven. 62. 522v-523v. (Df. 292 709.) = Á.: VI. Ince pápa, 1358. aug. 24. Vat. 139. 639r-640r. (Df. 289 604.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 49–51.⁶

255. szám (máj. 6.): Vat. 152. 106r-107v. (Df. 292 288.)

260. szám (máj. 7.): Vat. 151. 343r-v. (Df. 292 285.) = Aven. 61. 361v. (Df. 292 708.)

261. szám (máj. 7.): Vat. 148. 101v-102v. (Df. 292 272.) = Aven. 57. 369v-370v. (Df. 292 706.)⁷

³ Add.: Pál fia: János pécsi prebendás kanonoknak a pécsi egyházbeli tisztségbe (dignitas seu personatus), ill. ennek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a zágrábi püspököt és a zágrábi egyházmegyei császmái (Scasmensis [!]) prépostot bízta meg. D. ut supra.

⁴ Add.: Zekers-i [!] Lászlónak a váradi egyház kanonokságába és prebendájába, ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a győri püspököt, az esztergomi Szt. Tamás-egyház prépostját és a váradi (Warag [!]) Szt. Mária-kisebbik egyház prépostját bízta meg. D. ut supra. – Ezeket a pápa Bertrand, Szt. Márk titulusú kardinális pap kérésére biztosította, ill. rezerválta Lászlónak.

⁵ Corr.: Ezek alapján helyes dátuma: márc. 24. (IX. Kal. Apr.)

⁶ Add.: Az apostoli székek már 22 éve szolgáló Guilielmus de Pusterla pápai káplánnak a pozsonyi egyház prepositura-jába, ill. annak jogaiba és bevételeibe való bevezetésével a pápa a győri püspököt és a győri egyházmegyei pannonhalmi Szt. Márton-monostor apátját bízta meg. D. ut supra. – A préposti cím azért üresedett meg, mert Imbertus, a római 12 apostolbazilika kardinális papja Montpellier-i (Magalonensis) egyházmegyei javadalmat kapott költségei támogatására.

⁷ Add.: György [fia:] Péternek az erdélyi egyház kanonokságába, prebendájába és tisztségébe (dignitas v. personatus v. officium), ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a győri egyházmegyei pannonhalmi (Sacermons Pannonie) Szt. Márton-monostor apátja mellett a kalocsai érseket is megbízta. D. ut supra.

263. szám (máj. 7.). Vat. 148. 109r-v. (Df. 292 275.) = Aven. 57. 379v-380v. (Df. 292 706.)⁸

266. szám (máj. 7.): Vat. 147. 470r-471r. (Df. 292 270.) = Aven. 57. 228v-229r. (Df. 292 706.)⁹

276. szám: (máj. 9.): Vat. 149. 354r-v. (Df. 292 278.) = Aven. 58. 506v-507r. (Df. 292 707.)¹⁰

283. szám (máj. 10.): Vat. 149. 316r-v. (Df. 292 277.)¹¹

284. szám (máj. 10.): Vat. 156. 330v-331r. (Df. 292 302.) = Aven. 70. 338v-339r. (Df. 292 714.)¹²

288. szám (máj. 10.): Vat. 155. 332r. (Df. 292 301.) = Aven. 67. 377r-v. (Df. 292 712.)¹³

290. szám (máj. 10.): Vat. 151. 179r-v. (Df. 292 282.) = Aven. 61. 108r-109r. (Df. 292 708.)

355. szám (máj. 26.): Vat. 161. 146r-v. (Df. 292 358.)¹⁴

356. szám (máj. 26.): Vat. 158. 322r-v. (Df. 292 333.) = Aven. 75. 425v-426v. (Df. 292 719.)

456. szám (júl. 4.): Vat. 159. 211v-212r. (Df. 292 339.)¹⁵ K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 53–54.; R.: Bull. Pol. II. 67. szám.

⁸ Add.: Wlco [fia:] Jánosnak a zágrábi egyház kanonokságába, prebendájába és tisztségébe (dignitas v. personatus v. officium), ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a kalocsai érseket és a zágrábi (de suburbio Zagrabiensi) Szt. Mária-monostor apátját bízza meg. D. ut supra.

⁹ Add.: György [fia:] Gergely császmái prépostnak, zágrábi kanonoknak az esztergomi egyház kanonokságába és prebendájába, ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a veszprémi püspököt és az esztergomi prépostot bízza meg. D. ut supra.

¹⁰ Add.: András [fia:] Miklósnak a pécsi egyház kanonokságába és prebendájába, ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a zágrábi prépostot és a zágrábi egyházmegyei császmái prépostot bízza meg. D. ut supra.

¹¹ Add.: Grobina [fia:] Györgynek a zágrábi egyházbeli kanonokságba és prebendába, ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa Guillelmus de Pusterla pozsonyi prépostot, pápai káplánt, valamint a zágrábi prépostot és a pécsi egyházmegyei Posega-i Szt. Péter-egyház prépostját bízza meg. D. ut supra. – György a prebenda elfogadása esetén a zágrábi egyházbeli Szűz Mária-oltárról le kell mondjon.

¹² Add.: Vid fia: Balázsnak a zágrábi egyház kanonokságába és prebendájába, ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való bevezetésével a pápa a pécsi püspököt és a zágrábi egyházbeli Guerche-i főesperest bízza meg. D. ut supra. – Balázs a prebenda elfogadása esetén a zágrábi egyházbeli Szűz Mária-oltárról le kell mondjon.

¹³ Corr.: László kalocsai érsek.

¹⁴ Add.: István csanádi electus-nak a pécsi egyház kanonokságába, prebendájába és prepositura-jába, ill. ezek jogaiba és jövedelmeibe való (újbóli) bevezetésével a pápa a pécsi egyházmegyei Pechwarad-i monostor apátját, a pécsi Szt. János-egyház prépostját és a pécsi főesperest bízza meg. D. ut supra.

¹⁵ Corr.: Sandek helyett: Landek.

555. szám (aug. 18.): Vat. 159. 437v. (Df. 292 345.) = Aven. 76. 331r-v. (Df. 292 720.)
570. szám (aug. 25.): Vat. 162. 160v. (Df. 292 380.) = Aven. 74. 262r-v. (Df. 292 718.)
608. szám (szept. 13.): Vat. 137. 101r-102r. (Df. 291 800.)
617. szám (szept. 18.): Vat. 158. 269r-v. (Df. 292 329.) = Aven. 75. 563r-v. (Df. 292 719.)¹⁶
618. szám (szept. 18.): Vat. 160. 190v-191r. (Df. 292 351.)¹⁷
619. szám (szept. 18.): Vat. 158. 292v. (Df. 292 330.) = Aven. 75. 383v-384r. (Df. 292 330.)
624. szám (szept. 20.): Vat. 158. 15r-v. (Df. 292 308.) = Aven. 75. 589v-590r. (Df. 292 719.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 64.¹⁸
625. szám (szept. 20.): Vat. 162. 99r-v. (Df. 292 376.) = Aven. 74. 127r-v. (Df. 292 718.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 65.
759. szám (nov. 13.): Vat. 161. 103r-v. (Df. 292 357.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 68–70.; R.: Erdélyi okm. III. 168. és 169. szám.
770. szám (nov. 16.): Aven. 76. 97r-98r. (Df. 292 720.) R.: Mon. Vat. Slov. III/2. 70.
807. szám (dec. 1.): Vat. 157. 16v-18v. (Df. 292 304.) = Aven. 76. 477r-480v. (Df. 292 720.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 71–74.; R.: VI. Kelemen A. 559. szám.

A kötetben már meglévőkön túl további jelzet adható az alábbi okleveleknél:

101. szám (márc. 12.) és 233. szám (máj. 1.): Dl. 31 172. (1344. évi Á.)
444. szám (júl. 1. v. utána): Dl. 28 065. (1347. évi Tá.)
492. szám (júl. 17.): Vat. 161. 307v-308r. (Df. 292 363.)
567. szám (aug. 25.): Vat. 161. 326v-327r. (Df. 292 364.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 67.
568. szám (aug. 25.): Vat. 162. 37r-v. (Df. 292 372.)

¹⁶ Add.: A pápa Pál [fia:] Péter zágrábi klerikusnak a pécsi püspök adományozásához (collatio) tartozó, Pécs városban v. a pécsi egyházmegyében levő javadalmat rezervált, aminek éves bevétele nem haladja meg a 20 (ha a javadalom lélegkondozással jár), ill. 15 (ha anélküli) márka ezüstöt. A bevezetéssel a pécsi egyházmegyei Posega-i Szt. Péter-egyház éneklőkanonokát is megbízta.

¹⁷ Corr. és Add.: A Çoþmar-i [!] Miklós erdélyi egyházmegyei papnak adott javadalomba való bevezetéssel a pápa Fekete (Niger) Miklós erdélyi kanonokot, a Wissegrad-i Szt. András-monostor apátját és a veszprémi egyházmegyei budai prépostot bízza meg.

¹⁸ Corr.: A pápai megbízás a veszprémi egyházmegyei Wissegrad-i Szt. András-monostor apátjának is szólt.

643. szám (szept. 30.): Vat. 157. 7r-8v. (Df. 292 303.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 65–67.; R.: VI. Kelemen A. 433. szám.

749. szám (nov. 12.): Vat. 162. 25r-v. (Df. 292 371.)

760. szám (nov. 13.): Vat. 161. 305v-306r. (Df. 292 362.) K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 68.

811. szám (dec. 5.): Vat. 161. 301r-v. (Df. 292 361.)

A 200. számú oklevél (ápr. 24.) helyes jelzetszáma Df. 252 889., a 489. számúé (jún. 16.) pedig Dl. 73 273.

A 675. (okt. 10.) és 715. számú (okt. 22.), téves évet írt újkori másolatok alapján (Df. 255 005.) közölt oklevelek E.-jei valójában 1348. okt. 10-én és 1348. okt. 22-én keltek, jelzi: Erdélyi okm. III. 165–166. számok és 167–168. számok között, helyes dátumú regesztáikat l. uo. 483. és 484. szám.

A 480. számú (júl. 1.) oklevél nem az 538., hanem az 537. számú oklevélben van átírva, ahol az átírt oklevél száma pedig nem 479., hanem 480.

A 835. számú, F. téves évű kiadásán alapuló kivonat (dec. 20.) valójában 1344. dec. 18-án kelt (Dl. 3743.), helyes dátumú regesztáját l. Anjou-okt. XXVIII. (1344) 809. szám.

[1343.] jan. 14. Avignon

[VI. Kelemen pápa] kinyilvánítja, hogy egykor előde: XII. Benedek pápa a saját rendelkezése alá vont minden üres v. megüresedő kanonokságot, prebendát és javadalmat, érvénytelennek nyilvánítva, ha bárki bármilyen hatáskörrel ez ellen cselekszik, és Benedek halála után Kelemen ugyanezen rendelkezést hozta. Benedek idején a zágrábi egyház kanonoksága és prebendája Chama ottani kanonok halálával megüresedett, de ezekről Benedek nem rendelkezett, és Kelemenen kívül más nem is rendelkezhet, ezért ezen üresedésben levő kanonokságot és prebendát Hugo, Damasus-i Szt. Lőrinc titulusú kardinális pap kérésére Boniohannes de Campello-nak biztosítja. Mindez érvényes a zágrábi egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Boniohannes a csanádi egyházban aradi főesperességet, kanonokságot és prebendát, a váradi egyházban pedig kanonokságot bír, prebenda és tisztség (dignitas v. personatus v. officium) reményével. D. Avinione, XIX. Kal. Febr., pápasága 1. évében. [1343.] A csanádi és szerémi püspöknek, valamint a zágrábi Szt. Mária-monostor apátjának: Boniohannes-t fogadtassák kanonokká a zágrábi egyházban, biztosítsanak neki stallumot a kórusban és helyet a káptalanban, a tisztséget és

prebendát adják át neki minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 147. 293v-294v. (Df. 292 267.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 56. 500v-501v. (Df. 292 705.)

[1343.] márc. 6. Villanova¹⁹

[VI. Kelemen pápa] az esztergomi és kalocsai érseknek: a minap tudomására jutott, hogy egykor a közvetlenül a római egyház alá tartozó, ágostonos rendi esztergomi Szt. István király-ház magisterium-a Jakab mester halálával megüresedett, és azután Gualdo-i Pál, akkor nocerai (Nucerinensis) egyházmegyei klerikus saját merészségéből felvette e ház viseletét, de a rendet meg nem vallva a ház konventjével magát a ház mesterévé választatta, és ennek örvén, pápai megerősítés nélkül a ház egyházi és világi irányítását eddig ellátta. Kelemen ezen választást jogtalannak és érvénytelennek tartja, mivel a ház magistratus-áról csak ő rendelkezhet, ezért azt Guillelmus-nak, a S. Maria in Cosmedin kardinális diakónusának biztosítja annak költségei fedezésére (saját elhatározásából, nem a kardinális kérésére), ezért utasítja a címzetteket, hogy e magisterium és annak jogai, tartozékai és jövedelmei tulajdonába a kardinálist vezessék be (elmozdítva Pált, a jogtalan elfoglalót), annak ellenére is, hogy a kardinális nem vallott meg semmilyen regularis rendet és egyéb tisztségekkel (dignitas), kanonokságokkal és prebendákkal is rendelkezik a pápától. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, II. Non. Mart., pápasága 1. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 147. 389v-390r. (Df. 292 268.) = ASV. Reg. Aven. 57. 122v-123r. (Df. 292 706.)

[1343.] márc. 13. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Miklós Turuch-i comes fiának: Lászlónak az esztergomi érsek adományozásához tartozó tisztséget (dignitas v. personatus v. officium) rezervál, intve az érseket, hogy erről ne rendelkezzen. Mindez érvényes azon egyház statutumai és szokásai ellenére is, ahol ezen tisztség van, ill. hogy Lászlónak a pécsi egyházban kanonoksága és prebendája van, és nem megfelelő korú (etatis defectus), mivel 20 éves v. akörüli. A tisztséghez szükséges egyházi rendeket majd el kell érje. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, III. Id. Mart., pápasága 1. évében [1343.] Az egri

¹⁹ Supplicatio: 88. szám. Corr.: a magisterium-ot a pápa nem a kardinális kérésére biztosította neki.

püspöknek, a veszprémi egyházmegyei fehérvári prépostnak és a zágrábi egyházmegyei csázmai (Casmensis [!]) prépostnak: a tisztséget Lászlónak adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 152. 387r-v. (Df. 292 295.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 66. 330r. (Df. 292 711.)

K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 48–49.

[1343.] márc. 14. Villanova

[VI. Kelemen pápától] kérte Miklós egri püspök: engedélyezze, hogy meggyónt vétkeire halála esetén gyóntatója neki teljes bűnbocsánatot adhasson. A pápa a kérést jóváhagyja. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, II. Id. Mart., pápasága 1. évében. [1343.]

K.: Rábik, Reg. Suppl. 46–47. (ASV. Reg. Suppl. Vol. 3. 96v. alapján.)

[1343.] márc. 14. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Miklós egri püspök kérésére megengedi, hogy meggyónt vétkeire halála esetén gyóntatója neki teljes bűnbocsánatot adjon. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, II. Id. Mart., pápasága 1. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 151. 84r. (Df. 292 280.)

[1343. márc. 14. Villanova]

[VI. Kelemen pápától] kérte Miklós egri püspök: mivel neki és egri egyházának számos világi és klerikus zaklatásokat és jogtalanságokat okoz, a pápa biztosítson számukra jogvédőket 5 évre. A pápa a kérést jóváhagyja 3 évre.

K.: Rábik, Reg. Suppl. 46. (ASV. Reg. Suppl. Vol. 3. 96v. alapján, ezen dátummal.)

[1343.] márc. 14. Villanova

[VI. Kelemen pápának] elpanaszolta Miklós egri püspök: a püspöki mensa-hoz és az egri egyházhoz tartozó várakat, falvakat, birtokokat, jogokat, joghatóságokat, tizedeket, census-okat, jövedelmeket és javakat egyházi és világi személyek és testületek elfoglalták v. ezeket zaklatják. Ezért a pápa az ügyben 3 évre a kalocsai érseket, valamint a pécsi és veszprémi püspököt jogvédőknek nevezi ki, akik a jogtalanságokat és károkozásokat ne engedjék, a mondottak visszaadására a bitorlókat (bármilyen méltóságúak, helyzetűek, rendűek v. állapotúak is legyenek)

kényszerítsék, és velük szemben egyházi fenytékkal járhatnak el, akár világi karhatalmat is segítségül hívva. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, II. Id. Mart., pápasága 1. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 151. 175r-v. (Df. 292 281.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 61. 101r-102r. (Df. 292 708.)

[1343.] máj. 7. Avignon²⁰

[VI. Kelemen pápa I.] Lajos király (V) kérésére fivére: István, Sclauonia hercege tanítójának (instructor), Plaga-i Lászlónak a váradi egyházban kanonokságot biztosít és neki ott prebendát és tisztséget (dignitas v. personatus v. officium) rezervál, intve a váradi püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, a váradi egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy László az erdélyi egyházmegyei keresztényszigeti (Insula Christiana), lélek gondozással járó plébániát bírja, a győri egyházban pedig kanonoksága és prebendája van, de ha a tisztséget majd elfogadja, a plébániáról le kell mondania. D. Avinione, Non. Maii, pápaságának 1. évében. [1343.] Az egri és csanádi prépostnak, valamint az aradi főesperesnek: Lászlót fogadtassák kanonokká az egri egyházban, biztosítsanak neki stallumot a kórusban és helyet a káptalanban, a tisztséget és prebendát Lászlónak adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Aven. Vol. 61. 492r-v. (Df. 292 279.)

R.: Erdélyi okm. III. 136. szám.

[1343.] máj. 9. Avignon²¹

[VI. Kelemen pápa] Erzsébet királyné (V) kérésére Mezees-i Benedek [fia:] Demeternek az egri egyház kanonokságát biztosítja és ott neki megüresedő prebendát rezervál, intve az egri püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, az egri egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Demeter a veszprémi egyházmegyei óbudai egyházban éneklókanonokságot, kanonokságot és prebendát, a váradi egyházban kanonokságot és prebendát bír és övé ott a Szt. Privardus-oltár magistratus-a is. D. Avinione, VII. Id. Maii, pápasága 1. évében [1343.] Az esztergomi és az óbudai prépostnak: Demetert fogadtassák kanonokká az egri egyházban, biztosítsanak neki

²⁰ Supplicatio: 262. szám.

²¹ Supplicatio: 277. szám.

stallumot a kórusban és helyet a káptalanban, a kanonokságot és prebendát Demeternek adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 149. 363r-364r. (Df. 292 279.)

[1343.] máj. 10. Avignon

[VI. Kelemen pápától] kérte [I.] Lajos király (U) és Károly, Moravia örgrófja, hogy Lajos secretarius-ának és nunciusanak: a nürnbergi (Nuremberg) Heynric Thesaurus-nak, bambergi egyházmegyei klerikusnak biztosítsa a regensburgi (Ratisponensis) egyház üresedésben levő prepositura-ját, annak ellenére is, hogy Heynric-nek az olomouci egyházmegyei brünni (Brunna) Szt. Péter-egyházban kanonoksága és prebendája, a regensburgi egyházban kanonoksága (prebenda reményével) és a Wroclaw-i egyházmegyei Glogouia-i Szt. Mária-egyházban scolastia-ja van, de ez utóbbiról kész lemondani. A pápa a kérést jóváhagyja. D. Avinione, VI. Id. Maii, pápasága 1. évében. [1343.]

K.: Mon. Vat. Boh. I. 109. (ASV. Reg. Suppl. Vol. 3. 164r. alapján)

R.: Rábik, Reg. Suppl. 53.

[1343.] máj. 10. Avignon

[VI. Kelemen pápa I.] Lajos király (V) kérésére az uralkodó secretarius-ának és nunciusanak, a nürnbergi (Nuremberg) Heynric Thesaurus-nak biztosítja a regensburgi (Ratisponensis) egyház üresedésben levő prepositura-ját, annak ellenére is, hogy Heynric-nek az olomouci egyházmegyei brünni (Bruennia) Szt. Péter-egyházban kanonoksága és prebendája, a regensburgi egyházban kanonoksága (prebenda reményével) és a Wroclaw-i egyházmegyei Glogouia-i Szt. Mária-egyházban scolastia-ja van, de ez utóbbiról le kell mondania. D. Avinione, VI. Id. Maii, pápasága 1. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 147. 421r-421v. (Df. 292 269.)

K.: Mon. Vat. Boh. I. 109–110.

[1343.] máj. 10. Avignon²²

[VI. Kelemen pápa] Domokos [fia:] Péternek az egri egyház kanonokságát biztosítja és ott neki megüresedő tisztséget (dignitas v. personatus v. officium) rezervál, intve az egri püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, az egri

²² Supplicatio: 282. szám.

egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Péter nem megfelelő korú (etatis defectus), mivel 21 éves v. akörüli. Ha eléri a megfelelő kort, a tisztség által megkövetelt egyházi rendeket szerezzze meg. D. Avinione, VI. Id. Maii, pápasága 1. évében [1343.] A győri püspöknek és a győri egyházmegyei pannonhalmi (Sacermons Pannonie) monostor apátjának: Pétert fogadtassák kanonokká az egri egyházban, biztosítsanak neki stolumot a kórusban és helyet a káptalanban, a megüresedő prebendát és tisztséget Péternek adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 148. 105v-106r. (Df. 292 273.) = ASV. Reg. Aven. 57. 375r-v. (Df. 292 706.)

[1343.] máj. 10. Avignon

[VI. Kelemen pápa] Csanád esztergomi érseknek a kérésére megengedi, hogy meggyónt vétkeire halála esetén gyóntatója neki teljes bűnbocsánatot adjon. D. Avinione, VI. Id. Maii, pápasága 1. évében. [1343.]

K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 52–53. (ASV. Reg. Vat. Vol. 214. 472r. alapján)

[1343. máj. 16. Szt. István kápolnájánál]

Lorand fia: Péter krassói vicecomes, valamint Ordas Imre vajda [!], Chun Péter, Ceha fia: Mihály és Domokos fia: Péter szolgabírók tudatják megyegyűlésükön, hogy valós Him fia Pál fiai: János és Benedek panasza, miszerint ápr. 29-én, amikor Pál fia: János nevű officialis-ukat elküldték Remetére a bírságok behajtására, Bratan kenéz és fiai, valamint a Sechtelek-i hospesek Jánost az országúton megtámadták, megölték, két szolgáját: Lőrincet és Miklóst megsebesítették, 25 marhát, 30 disznót elvittek, 12 (20 márkát érő) lovat megöltek.

R.: Turchányi T., Tört. ért. 1903. 85. (Körmendi lt. Acta Heimiana 87. alapján, ezen dátummal.)

[1343.] máj. 26. Avignon²³

[VI. Kelemen] pápa Péter [fia:] Lászlónak az erdélyi egyházban kanonokságot biztosít és neki ott prebendát és tisztséget (dignitas v. personatus v. officium) rezervál, intve az erdélyi püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, az erdélyi egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Lászlónak a váradi egyházban kanonoksága és Bekes-i főesperessége van, valamint Pauli,

²³ Supplicatio: 358. szám.

Archaud [! recte: Arthand] és Sether kápolnáit bírja, de ha a tisztséget elfogadja, vállalásának megfelelően a főesperességről le kell mondania. A pápa utasítja a pécsi egyházmegyei Pechuarad-i monostor apátját, hogy Lászlót fogadtassa kanonokká az erdélyi egyházban, biztosítson neki stallumot a kórusban és helyet a káptalanban, a tisztséget és prebendát Lászlónak adja át minden joggal és tartozékkal, vezesse be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. Avinione, VII. Kal. Jun., pápaságának 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 128r-v. (Df. 292 315.)

R.: Erdélyi okm. III. 145. szám.

[1343.] máj. 26. Avignon²⁴

[VI. Kelemen pápa] Péter [fia:] Balázsnak a pécsi egyház kanonokságát biztosítja és ott neki megüresedő prebendát rezervál, intve a pécsi püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, a pécsi egyház statutumai és szokásai ellenére is. Egykor a pápa levelével Balázsnak az óbudai prépost adományához tartozó, veszprémi egyházmegyei javadalmat biztosított, de azt a levelet érvényteleníti. D. Avinione, VII. Kal. Jun., pápasága 2. évében. [1343.] Uta-sítja a pécsi egyházmegyei Pechwarad-i monostor apátját, a pécsi Szt. János-egyház prépostját és a pécsi főesperest, hogy Balázst fogadtassák kanonokká a pécsi egyházban, biztosítsanak neki stallumot a kórusban és helyet a káptalanban, a kanonokságot és prebendát Balázsnak adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 161. 280r-v. (Df. 292 360.)

[1343.] jún. 4. Avignon²⁵

[VI. Kelemen pápa] néhai János fia: Çothmar-i [!] (dict.) Péter kánonjogi tanulónak az erdélyi egyház kanonokságát biztosítja és ott neki megüresedő prebendát rezervál, intve az erdélyi püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, az erdélyi egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy a pápa levelével Péternek a veszprémi egyházmegyei fehérvári (Alba Regalis) prépost adományozásához tartozó javadalmat is biztosított. D. Avinione, II. Non. Jun., pápasága 2. évében. [1343.] Az esztergomi prépostnak és az erdélyi egyházbéli Vgacha-i főesperesnek: Pétert fogadtassák kanonokká az erdélyi egyházban, biztosítsanak neki stallumot a kórusban és helyet a káptalan-

²⁴ Supplicatio: 357. szám.

²⁵ Supplicatio: 381. szám.

ban, a kanonokságot és prebendát Péternek adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 87r-v. (Df. 292 312.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 92r-93r. (Df. 292 719.) Utóbbi Zothmar névalakkal.

R.: Erdélyi okm. III. 148. szám.

[1343.] júl. 1. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Guillermus, a S. Maria in Cosmedin kardinális diakónusa kérésére átírja és megerősíti XII. Benedek pápa 1336. dec. 18-i oklevelét (l. Anjou-oklt. XX. 490. szám). D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, Kal. Jul., pápasága 2. évében [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Aven. Vol. 74. 38r-40v. (Df. 292 718.)

[1343.] júl. 6. Villanova

[VI. Kelemen pápától] kérte a prágai egyházmegyei Pilzna-i Swatonus [fia:] János, a magyar (U) király klerikusa, hogy neki az esztergomi egyházmegyei pozsonyi Szt. Márton-egyház kanonokságát és prebendáját biztosítsa, annak ellenére is, hogy a kalocsai egyházmegyei Titul-i Szt. Sapientia-egyházban kanonoksága és prebendája van A pápa a kérést jóváhagyja. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, II. Non. Jul., pápasága 2. évében [1343.]

K.: Mon. Vat. Boh. I. 126; Rábik, Reg. Suppl. 54. (ASV. Reg. Suppl. Vol. 4. 72r. alapján.)

[1343.] júl. 6. Villanova

[VI. Kelemen pápa] I. Lajos király (V) kérésére Pilzna-i Swatonus [fia:] Jánosnak az esztergomi egyházmegyei pozsonyi Szt. Márton-egyház kanonokságát biztosítja és ott neki megüresedő prebendát rezervál, intve az esztergomi érseket és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, a pozsonyi egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Jánosnak a kalocsai egyházmegyei Titul-i Szt. Sapientia-egyházban kanonoksága és prebendája van D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, II. Non. Jul., pápasága 2. évében [1343.] Az esztergomi érseknek, a nyitrai püspöknek és a zágrábi egyházmegyei császmái prépostnak: Jánost fogadtassák kanonokká a Szt. Márton-egyházban, biztosítsanak neki stallumot a kórusban és helyet a káptalamban, a kanonokságot és prebendát Jánosnak adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 187r-v. (Df. 292 324.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 231r-v. (Df. 292 719.)

K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 54–56.

R.: Mon. Vat. Boh. I. 126.

[1343.] júl. 9. Avignon

Gaucelmus albanoi (Albanensis) püspök pápai hatáskörrel engedélyezi a veszprémi egyházmegyei Péter fia: Miklósnak és feleségének, hogy szabadon válasszanak papot gyóntatójuknak, aki feloldozást ad vétkeik alól. D. Avinione, VII. Id. Jul., VI. Kelemen pápasága 2. évében. [1343.]

E.: Dl. 108 345. (Vegyes. Vétel.) Hátlapján újkori kéztől tárgymegjelölés. Függsőpecsét fonata.

[1343.] júl. 13. Avignon²⁶

[VI. Kelemen pápa] Strelicz-i Arnold [fia:] Miklósnak az egri egyház kanonokságát biztosítja és ott neki megüresedő prebendát rezervál, intve az egri püspököt és káptalant, hogy ezekről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes a kanonokok ottani száma, az egri egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Miklóst a veszprémi egyházban a veszprémi püspök és a káptalan kanonokká fogadta, továbbá, hogy az egri püspök Miklósnak a püspöki javakból az egri egyház kanonoki prebendájának megfelelő évjáradékot biztosít, de Miklós erről mondjon le, ha az egri egyházban a kanonokságot és a prebendát megkapta. D. Avinione, III. Id. Jul., pápasága 2. évében [1343.] A győri püspöknek és a veszprémi egyházmegyei, Wissegrad melletti Szt. András-monostor apátjának: Miklóst fogadtassák kanonokká az egri egyházban, biztosítsanak neki stallumot a kórusban és helyet a káptalanban, a kanonokságot és prebendát Miklósnak adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 174v-175r. (Df. 292 321.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 213v-214r. (Df. 292 706.)

[1343.] júl. 17. Villanova²⁷

[VI. Kelemen pápa] Roro (dict.) Dánielnek, a veszprémi egyházmegyei, Wissegrad melletti bencés rendi Szt. András-monostor apátjának kérésére – mielőtt elérte volna a nagykorúságot, Dániel belépett a domonkos rend-

²⁶ Supplicatio: 484. szám.

²⁷ Supplicatio: 494. szám.

be, azt megvallotta, a kisebb (aldiakónusi és a diakónusi) rendeket felvette, majd a domonkos testvérek nyomására világi pap lett és az egyházi szentségeket szolgáltatotta ki; utóbb, még V. Kelemen pápa Vienne-i zsinaton kiadott constitutio-ja előtt (amit a nem kolduló rendekbe átlépett koldulórendiek ellenében hirdettek ki) kérte, hogy Szt. Benedek rendjébe mehessen át; ez ügyben XXII. János pápa megadta neki a felmentést és őt a passai (Pataviensis) egyházmegyei, bencés rendi melki (Medlicensis) monostorba rendelte szerzetesnek, ahol 12 évig volt; ezután Magyaro-ra (V) ment, a Wysegrad-i monostorban apátnak elfogadták, és azt 11 v. akörüli éve irányítja; mivel Dániel már idős, és úgy vélte, a mondott pápai rendelkezés öellene szól, ezért a pápa a helyzetéről gondoskodik – engedélyezi, hogy Dániel bármiféle pápai constitutio és privilégium, ill. akármely rend és monostor szokása és rendeletei ellenére is ezen monostorát és annak irányítását megtarthassa, és ebben őt megerősíti, mintha Dániel sosem vallotta volna meg a domonkos rendet. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XVI. Kal. Aug., [pápasága] 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 162. 126r-v. (Df. 292 377.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 74. 189v-190r. (Df. 292 718.)

1343. júl. 22.

A váci káptalan oklevele. Pótlólag közölve: Anjou-oklt. XXVIII. (1344) 264. szám.

Megj.: OL-adatbázis 1344. júl. 22-re keltezi.

1343. aug. 1. Szentimre

László erdélyi alvajda 1343. aug. 1-jén (a. d. 1343., oct. Jacobi), Szentimre (S. Emericus) faluban kiadott, a Colosmonstra-i konventnek címzett zárt oklevele: Mihály, András, Jakab, Miklós, János és Balázs, Dengeleg-i nemesek Kerew birtokot a szomszédok összehívásával aug. 1-jén iktassák Dénes fia: Tamás mesternek az alvajda és a konvent emberei jelenlétében.

Tá.: Kolozsmonostori konvent, 1343. aug. 27. (l. alább)

R.: Erdélyi okm. III. 159. szám.

Megj.: OL-adatbázis nem listázza.

[1343.] aug. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] a főpapi teljhatalom jelét, a palliumot László egykori zágrábi püspök, kalocsai érsek részére (annak nunciusa, Yuasa [fia:] Benedek, zágrábi egyházbeli Kemluk-i főesperes általi kérésére) elküldte ezen Benedekkel a szerémi és a boszniai püspöknek, akiket utasít, hogy a

palliumot adják át László érseknek, tőle a pápának és a római egyháznak járó hűségsküt az ue. bullához mellékelt forma szerint fogadják, László pedig nyílt, pecsétes oklevelében mihamarabb küldesse el az általa letett eskü módját nunciussal a pápának. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XV. Kal. Sept., pápasága 2. évében [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 437v. (Df. 292 345.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 76. 331r. (Df. 292 720.)

[1343.] aug. 25. Villanova²⁸

[VI. Kelemen pápa] Iuassa [fia:] Benedek diakónusi rendű zágrábi kánoknak a zágrábi egyházban a zágrábi püspök adományozásához tartozó tisztséget (dignitas v. personatus v. officium) rezervál, intve a zágrábi püspököt és káptalant, hogy erről ne rendelkezzenek. Mindez érvényes ezen egyház statutumai és szokásai ellenére is, és hogy Benedeknek a zágrábi egyházban kanonoksága, prebendája és Kemluk-i főesperessége van, de utóbbiról a tisztség elfogadása esetén mondjon le. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, VIII. Kal. Sept., pápasága 2. évében [1343.] A zágrábi Szt. Mária-monostor apátjának és a zágrábi egyházmegyei csázmai prépostnak: a tisztséget Benedeknek adják át minden joggal és tartozékkal, vezessék be ezek tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 41r-v. (Df. 292 311.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 609v-610r. (Df. 292 719.)

[1343.] aug. 25. Villanova²⁹

[VI. Kelemen pápa] László egykori zágrábi püspöknek, kalocsai electusnak a kérésére engedélyezi, hogy a kalocsai egyházban és annak suffraganeus egyházaiban azon személyeket, akik 1, 2 v. 3 javadalmat bírnak ezen egyházak kanonokságaiból, kanonokká fogadhassa, nekik stallumot adhasson a kórusban és helyet az adott egyház káptalanjában, és nekik prebendát biztosíthasson és rezerválhasson, minden joggal és tartozékkal, bevezetve az adott személyt azok tulajdonába és jövedelmeibe, az ellentmondókat pápai hatáskörrel csitítva. Mindez érvényes az adott egyház kanonokai száma, annak statutumai és szokásai ellenére is. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, VIII. Kal. Sept., pápasága 2. évében [1343.]

²⁸ Supplicatio: 565. szám.

²⁹ Supplicatio: 569. szám.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 162. 169v-170r. (Df. 292 381.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 74. 279v-280v. (Df. 292 718.)

1343. aug. 27.

A Colosmonstra-i Boldogságos Szűz-monostor konventje tudatja, hogy László erdélyi alvajda oklevelének megfelelően (l. aug. 1.) a mondott Dengeleg-i nemesek Kerew birtokot (hj.: Monyoroswelgh nevű hely; ZenthGyergh birtok felől a Zomos folyó; Dengeleg birtok felől egy Byrcz, ami Kerew birtok mellett van; ue. Byrcz; Nyarfa nevű nagy fa; Zomos folyó) a szomszédok beleegyezésével Dénes fia: Tamás mesternek és örököseinek iktatták, ellentmondó nem lévén. Erről a konvent pecsétjével ellátott oklevelet bocsát ki. D. oct. regis Stephani, a. d. 1343.

Á.: 1. Kolozsmonostori konvent, 1481. dec. 9. Dl. 28 902. (KKOL. Metales. D4.) Eszerint nyílt oklevél volt, hátlapon megpecsételve.

2. Á. 1. > Ua., 1783. jún. 17. Uo.

R.: Erdélyi okm. III. 162. szám.

Megi.: OL-adatbázis nem listázza.

[1343.] aug. 29. Villanova³⁰

[VI. Kelemen pápa] a Zagrabia-i Andreas de Orlandis-nak, a zenggi (Signensis) egyházmegyei, bencés rendi Lissetz-i Szt. György-monostor szerzetesének kérésére –Andreas 14 éves kora előtt Sclauonia-ból (ahonnan származik) Dalmáciába ment és belépett a domonkos rendbe, de 3 év után, nem bírván tovább elviselni a rend szigorúságait és nehézségeit, visszatért a világi életbe számos évre; majd a pápától felmentést kapott az apostasia és a kiközösítés alól, a ciszterci rendbe lépett be, és a tarantoi (Tarentina) egyházmegyei, ezen rendi Galassio-i Szt. Mária-monostor apátja befogadta oda szerzetesnek; majd engedéllyel, még XII. Benedek pápa (a nem kolduló rendekbe átlépett koldulórendiek ellenében kiadott) constitutio-ja kibocsátása előtt belépett a bencés rendbe és a Lissetz-i monostorba fogadták szerzetesnek, ahol kb. 11 éve van, ezért kérte a pápát, hogy helyzetéről gondoskodjon – engedélyezi bármely pápai constitutio és privilégium, valamint a mondott rendek statutumai és szokásai ellenére is, hogy Andreas a bencés rendben maradva lélekgyondozást láthasson el, e rendben bármely főpapi tisztségre megválaszthatassák és azt elfogadhassa. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, IV. Kal. Sept., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 162. 92r. (Df. 292 374.)

³⁰ Supplicatio: 581. szám

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Kaproncha-i Pongrác [fia:] Márton zágrábi egyházmegyei papnak az esztergomi egyházmegyei Scips-i prépost adományozásához tartozó esztergomi egyházmegyei javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 20 (ha a javadalom lélegkondozással jár), ill. 15 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti a prépostot, hogy erről ne rendelkezzen. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] Az egri püspöknek és az esztergomi egyházmegyei Scepus-i Szt. Mária-monostor apátjának: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Mártonnak, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 306v-307r. (Df. 292 331.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 404r-v. (Df. 292 719.)

K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 60–61.

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Wolcouich-i Tamás [fia:] Péter zágrábi egyházmegyei klerikusnak a zágrábi (Çagrab [!]) püspök adományozásához tartozó, Zágráb városban v. a zágrábi egyházmegyében levő, lélegkondozás nélküli javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 15 márka ezüstöt. Inti a püspököt, hogy erről ne rendelkezzen. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] A csázmai prépostnak, valamint a zágrábi egyházbeli Guerchen-i és Warosd-i főesperesnek: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Domokosnak, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 160. 173v-174r. (Df. 292 348.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 72. 323v-324r. (Df. 292 716.)

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Demeter [fia:] Domokos esztergomi egyházmegyei papnak az esztergomi egyházmegyei pozsonyi prépost adományozásához tartozó, az esztergomi egyházmegyében levő javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 20 (ha a javadalom lélegkondozással jár), ill. 15 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti a prépostot, hogy arról ne rendelkezzen. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] A nyitrai püspöknek, a győri egyházmegyei pannonhalmi (Sacermons Pannonie) monostor apátjának és az esztergomi prépostnak: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Domokosnak, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 160. 181r-v. (Df. 292 349.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 72. 335r-v. (Df. 292 716.)
K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 62–63.

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Priamus-i János [fia:] János csanádi egyházmegyei papnak a kalocsai egyházmegyei Titul-i egyházban az ottani prépost adományozásához tartozó javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 20 (ha a javadalom lélekgondozással jár), ill. 15 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti a prépostot, hogy arról ne rendelkezzen. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] A csanádi prépostnak, a csanádi éneklőkanonoknak és Guillermus de Pusterla milánói kanonoknak, pápai káplánnak: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Jánosnak, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 160. 187r-v. (Df. 292 350.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 72. 344v-345r. (Df. 292 716.)

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Mátyás [fia:] László váradi klerikusnak a váradi püspök adományozásához tartozó, Várad városban v. a váradi egyházmegyében levő javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 20 (ha a javadalom lélekgondozással jár), ill. 15 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti a püspököt, hogy arról ne rendelkezzen. Lászlónak a váradi egyházbeli Szt. Kozma és Damján-magistratus okán Várad város közelében szőlője van örökjavadalomként, de arról le kell mondania, ha a fenti javadalomba bevezetik. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] A pozsonyi prépostnak, a váradi Szt. Mária-kisebb egyház prépostjának és a veszprémi egyházmegyei óbudai egyház éneklőkanonokának: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Lászlónak, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 160. 231v-232r. (Df. 292 353.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 72. 413r-v. (Df. 292 716.)

K.: Mon. Vat. Slov. III/2. 63–64.

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] a pozsonyi néhai Albert fia: Péter esztergomi egyházmegyei klerikusnak az óbudai Szt. Péter-egyház prépostja adományozá-

sához tartozó veszprémi egyházmegyei javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 20 (ha a javadalom lélegkondozással jár), ill. 15 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti a prépostot, hogy arról ne rendelkezzen. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] A veszprémi püspöknek, az esztergomi prépostnak és a zágrábi egyházmegyei császári prépostnak: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Péternek, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 160. 264r-v. (Df. 292 354.)

[1343.] szept. 18. Villanova

[VI. Kelemen pápa] Vylok-i néhai Péter [fia:] Balázs pécsi egyházmegyei papnak a kalocsai érsek adományozásához tartozó, Kalocsa városban v. a kalocsai egyházmegyében levő javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 25 (ha a javadalom lélegkondozással jár), ill. 18 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti az érseket, hogy arról ne rendelkezzen. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XIV. Kal. Oct., pápasága 2. évében. [1343.] A pécsi és veszprémi püspöknek, valamint az esztergomi egyházmegyei pozsonyi prépostnak: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Péternek, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 563r-v. (Df. 292 719.)

[1343.] szept. 20. Villanova

[VI. Kelemen pápa] jóváhagyja István csanádi electus kérését, hogy a csanádi egyházmegyében és Csanád (Cenad) városban minden világi és szerzetesi egyháztól, valamint azon személyektől, akik javadalmakkal bírnak, egyszeri adományt (caritativum subsidium) szedjen be a csanádi egyház szükségeire és püspöki feladatai költségeire. D. apud Villamnovam, avignoni egyházmegye, XII. Kal. Oct., pápaságának 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 162. 95r. (Df. 292 375.)

[1343. okt. 13. Visegrád]

Miklós nádor királyi parancsból elhalasztja Vízkereszt nyolcadára [jan. 13.] azt a pert, amit Budur fia: Miklós Perdvey ügyében viselt Szt. Mihály nyolcadán [okt. 6.] Heim fia: Heim és Heim fia Pál fiai: János, Benedek, Miklós és Balázs ellen.

R.: Turchányi T., Tört. ért. 1903. 85. (Körmendi lt. Acta Heimiana 85. alapján, ezen dátummal.)

[1343.] okt. 13. Avignon

[VI. Kelemen pápának] elpanaszolták a veszprémi egyházmegyei budai (Buda montis Pestiensis) Szt. Mária-egyház plébánosa nevében, hogy a domonkos, ferences, ágostonos remete és karmelita rendi testvérek a plébánosnak jogtalanságokat okoznak. Ezért a pápa utasítja a Wisegrad-i Szt. András apostol-, a Kana-i Mindenszentek- és a veszprémi egyházmegyei Pelis-i monostor apátját, hogy legyenek a plébános jogvédői és bírói, nevezettek ellenében védjék meg őt, a vonatkozó pápai dekrétumokat tartassák be a mondott testvérekkel, akik a plébánosnak ne okozzanak kárt és jogtalanságokat. Az apátok hozzanak ítéleteket, a zaklatókat és lázadókat egyházi fenyítéssel csitítsák. D. Avinione, III. Id. Oct., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 184r-v. (Df. 292 338.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 73. 361r-362r. (Df. 292 717.)

[1343.] okt. 21. Avignon³¹

[VI. Kelemen pápa] kinyilvánítja, hogy mivel Chwrna-i Lőrinc [fia:] István a kalocsai egyházmegyei bácsi kanonokságot, prebendát és olvasókanonokságot, Guillelmus, a S. Maria in Cosmedin kardinális diakónusa pedig az erdélyi fehérvári főesperességet el akarják cserélni egymással és ezekről lemondtak, kérésükre ezen főesperességet minden joggal és tartozékkal Istvánnak adja, a fehérvári egyház statutumai és szokásai ellenére is. D. Avinione, XII. Kal. Nov., pápasága 2. évében. [1343.] Az egri prépostnak: Istvánt a fehérvári egyházban fogadtassa el főesperesnek, és vezesse be őt a főesperesség tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 161. 92v-93r. (Df. 292 356.)

[1343.] nov. 4. Avignon

[VI. Kelemen pápától] kérte Magyaró-i (U) Beatrix, a Vienne-i dauphin felesége (dalphina), hogy halála esetén gyóntatója neki meggyónt vétkeire teljes bűnbocsánatot adhasson. A pápa a kérést jóváhagyja. D. Avinione, II. Non. Nov., pápasága 2. évében. [1343.]

K.: Rábik, Reg. Suppl. 55. (ASV. Reg. Suppl. Vol. 5. 20v. alapján.)

³¹ Supplicatio: 711. szám.

[1343.] nov. 12. Avignon³²

[VI. Kelemen pápa] annak érdekében, hogy a Szt. István hitvalló, Magyaró. (V) néhai királya tiszteletére alapított zágrábi egyházat a hívek felkeressék, minden meggyóntnak, akik Szt. István, valamint Magyaró. néhai másik két királya [!]: Szt. László és Szt. Imre ünnepén azt meglátogatják, alkalmanként 1 év és 40 nap bűnbocsánatot ad. D. Avinione, II. Id. Nov., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 316r. (Df. 292 342.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 76. 149v. (Df. 292 720.)

[1343.] nov. 12. Avignon³³

[VI. Kelemen pápa] Jakab zágrábi püspöknek a kérésére engedélyezi, hogy egyházi rendeket fel nem vett, nőtlen, alkalmas és esküt tett két személyt jegyzőnek nevezzen ki. D. Avinione, II. Id. Nov., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 145r. (Df. 292 336.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 73. 284v. (Df. 292 717.)

[1343.] nov. 13. Avignon³⁴

[VI. Kelemen pápa] János [fia:] Fülöp zágrábi egyházmegyei klerikusnak a zágrábi püspök adományozásához tartozó javadalmat rezervál, aminek éves bevétele nem haladja meg a 30 (ha a javadalom léleg Gondozással jár), ill. 20 (ha anélküli) márka ezüstöt. Inti a püspököt, hogy arról ne rendelkezzen. D. Avinione, Id. Nov., pápasága 2. évében. [1343.] A zágrábi prépostnak, az esztergomi egyházmegyei pozsonyi Szt. Márton-egyház prépostjának és a zágrábi egyházbeli Gerche-i főesperesnek: a javadalmat minden joggal és tartozékkal adják át Fülöpnek, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 158. 312v-313r. (Df. 292 332.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 75. 412r-v. (Df. 292 719.)

[1343.] nov. 16. Avignon

[VI. Kelemen pápának] elpanaszolták az ágostonos remete rend generalis perjele és testvérei: bár IV. Kelemen pápa megengedte a domonkos rend mesterének és testvéreinek, valamint a ferences rend generalis-ának és

³² Supplicatio: 752. szám.

³³ Supplicatio: 753. szám.

³⁴ Supplicatio: 757. szám.

testvéreinek, hogy senki sem építhet a domonkos és a ferences egyházaktól számított 300 canna távolságon belül monostort, egyházat v. oratorium-ot, de mivel ezen engedély nagy skandalumhoz vezetett, a távolságot a pápa 150 canna-ra csökkentette. Ám mivel a remete testvéreket a Voylac-i és más Magyaró.-i (U) helyek elfoglalásában a ferencesek és a domonkosok zaklatják az első pápai engedélyre hivatkozva, elhallgatva annak módosítását, ezért a remete testvérek kérték a pápát, hogy ennek elkerülésére érdekében írja át nekik bullájában IV. Kelemen pápa oklevelét a távolság megváltoztatásáról. A pápa a kérést teljesíti. D. Avinione, XVI. Kal. Dec., pápasága 2. évében. [1343.]

K.: Rábik, Reg. Suppl. 56–57. (ASV. Reg. Suppl. Vol. 5. 70r. alapján.)

[1343.] nov. 23. Avignon³⁵

[VI. Kelemen pápa] a veszprémi egyházmegyei, Wissegrad melletti bencés rendi Szt. András-monostor apátja és konventje kérésére – monostoruknak emberemlékezet óta vannak műveletlen és elhagyott földjei, amik így szinte semmi hasznot nem hoznak, és mivel ezeket meg akarják művelni, e földek mentesüljenek a tizedfizetés alól – beleegyezik, hogy azon földek után, amiket saját költségükön megművelnek, nem kell tizedet fizetniük. D. Avinione, IX. Kal. Dec., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 255v-256r. (Df. 292 340.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 76. 100r-v. (Df. 292 340.)

R.: Mon. Vat. Slov. III/2. 71.

[1343.] nov. 23. Avignon³⁶

[VI. Kelemen pápa] annak érdekében, hogy a veszprémi egyházmegyei, Wissegrad melletti bencés rendi Szt. András-monostort a hívek felkeressék, minden meggyóntnak, akik Szt. András, Szt. Benedek és a monostor felszentelésének ünnepén és ezek oktávain azt meglátogatják, alkalmanként 1 év és 40 nap bűnbocsánatot ad. D. Avinione, IX. Kal. Dec., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 295v. (Df. 292 341.)

³⁵ Supplicatio: 782. szám.

³⁶ Supplicatio: 785. szám.

[1343.] nov. 23. Avignon³⁷

[VI. Kelemen pápának] elpanaszolta a veszprémi egyházmegyei, Wissegrad melletti bencés rendi Szt. András-monostor apátja és konventje, hogy a monostorhoz tartozó egyházakat, kápolnákat, falvakat, erdőket, szőlőket, réteket, malmokat, halászhelyeket, tavakat, birtokokat, jogokat, joghatóságokat, census-okat, jövedelmeket és javakat egyházi és világi személyek és testületek elfoglalták, őket zaklatják, nekik jogtalanságokat okoznak. Ezért kérésükre a pápa számukra a pécsi, egri és nyitrai püspököt 3 évre jogvédőknek nevezi ki, akik a jogtalanságokat és károkozásokat ne engedjék, a mondottak visszaadására a bitorlókat (bármilyen méltóságúak, helyzetűek, rendűek v. állapotúak is legyenek) kényszerítsék, és velük szemben egyházi fenytékkal járhatnak el, akár világi karhatalmat is segítségül hívva. D. Avinione, IX. Kal. Dec., pápasága 2. évében. [1343.]

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 159. 173r-v. (Df. 292 337.) = ASV. Reg. Aven. Vol. 73. 336v-337r. (Df. 292 717.)

1343. dec. 6.

A váradi káptalan előtt megjelent egyrésztől szombatvásárhelyi (locus fori sabbati) jobbágyuk, András fia: Dénes a fiaival: János litteratus-al, Mihállyal és Andrással, fia: Benedek, Zewlews-i Benedek fia: Mihály a feleségével: Margittal és leányaival, Kovács (Faber) Péter özvegye: Rusen.... a leányával: Ágotával, és Chephy-i Perewchel fiai: Bakow és Domokos (akikhez a hatodrésze jutott törvényesen), másrésztől Jakab az ura, Wasary-i Miklós néhai vajda fia: Bekew mester [névében], és előbbieket megvallották, hogy a Hewyo folyón a káptalan alórkanonoka: Mi[hály] malma felett levő, őket közös jogon illető egykerekű malmukat, az ahhoz tartozó telekkel (fundus seu curia), szántóföldekkel, egy irtásos (extirpatum) kaszáló egy részével és más haszonvételekkel, azon szabadsággal (libertas), amivel a káptalan jobbágyai malmaikat a káptalan földjein birtokolják, Bekew mesternek és örököseinek eladták szavatosság vállalásával 22 márkáért (mely összeget Bekew önmaga, a frater-ei nélkül fizette ki nekik). Az eladáshoz a káptalan jelenlévő örkanonoka, Gergely a beleegyezését adta. Erről a káptalan függőpecsétjével ellátott, chirographált privilegiális oklevelet bocsát ki. D. in fe. Nicolai, a. d. 1343., amikor Bertrand kardinális prépost, László mester olvasó-, Fülöp mester éneklő-, Gergely mester örkanonok. Arenga.

³⁷ Supplicatio: 786. szám.

E.: Dl. 5269. (Acta eccl. ordinum et monialium. Poson. 61. 20.) Hiányos.
Alul díszesen chirográfhált (ABC). Fügőpecsét és vörös fonata.

[1343.] dec. 26. Avignon³⁸

[VI. Kelemen pápa] levelével az egri egyházmegyei mislyei (Mislensis) egyház megüresedett prepositura-ját Orbán [fia:] Miklósnak biztosította, akinek emiatt a veszprémi egyházmegyei, fehérvári (Alba regalis) Szt. Miklós-egyházban bírt, lélekgondozással járó magistratus-a v. rectoria-ja meg fog üresedni, ha Miklóst a prepositura tulajdonába bevezetik. Ezért a pápa ezen, a veszprémi püspök adományozásához tartozó magistratus-t minden joggal és tartozékkal Çothmar-i [!] (dict.) néhai János fia: Péternek rezerválja, intve a püspököt, hogy arról ne rendelkezzen. Mindez érvényes annak ellenére is, hogy Péternek kanonoksága van az erdélyi egyházban, prebenda reményével. D. Avinione, VII. Kal. Jan., pápasága 2. évében. [1343.] A pécsi püspöknek és az esztergom-előhegyi Szt. Tamás-egyház prépostjának: a magistratus-t minden joggal és tartozékkal adják át Péternek, vezessék be annak tulajdonába és jövedelmeibe. D. ut supra.

Reg.: ASV. Reg. Vat. Vol. 160. 224r-v. (Df. 292 352.)

1343.

Az erdélyi (Albensis Transsilvanae) káptalan előtt Péter és János, szentiváni (S. Ioannes ~ Szent János) nemesek felosztották ottani birtokrészeiket.

R.: Erdélyi okm. III. 176. szám. Eszerint bejegyzés a Bodoni család egykori lt.-ának XVIII. századi elenchusában, nr. 474. Erdélyi Nemzeti Múzeum Lt.-a, Kolozsvár.

³⁸ Supplicatio: 839. szám.

OL-adatbázis szerinti 1343-as keltezés, kiadó ³⁹	Jelzet	Javítás/pontosítás v. megjegyzés
jan. 8., fehérvári káptalan	Dl. 3439.	1342. dec. 7. v. utána, l. Anjou-oklt. XXVI. 717. szám
jan. 31., Pál országbíró (2 db)	Dl. 38 154.	a jelzet alatt csak 1 ilyen oklevél van
febr. 5. után, pozsonyi káptalan	Dl. 25 805.	febr. 15. v. utána
febr. 27., ismeretlen	Df. 230 387.	István marócsai comes, nagykemléki várnagy, István marócsai comes terrestris
márc. 2., Bruck an der Leitha-i konvent	Df. 238 345.	nincs magyar vonatkozása
márc. 5., turóci konvent	Df. 283 070.	ápr. 29.
márc. 18., VI. Kelemen pápa	Df. 207 181.	1344. márc. 18.
márc. 19. után, tihanyi konvent	Dl. 66 624.	márc. 13. után, fehérvári káptalan
márc. 21., esztergomi káptalan	Dl. 76 694.	márc. 22.
márc. 30. után, budai káptalan	Dl. 66 663.	márc. 31.
márc. 31., VI. Kelemen pápa	Df. 292 334.	1344. márc. 31. (nincs magyar vonatkozása)
1343. ápr. 13. körül, ismeretlen hiteleshely	Df. 252 592.	? konvent, ápr. 6. körül
ápr. 13., budai káptalan	Dl. 99 568.	ápr. 10.
ápr. 14., Vid nyitrai püspök	Dl. 31 245.	jún. 5.
ápr. 18., Pál országbíró	Dl. 40 907.	ápr. 4.
ápr. 21., győri káptalan (2 db)	Dl. 65 499.	a jelzet alatt csak 1 ilyen oklevél van
ápr. 22., I. Lajos király	Dl. 51 223.	ápr. 20.
máj.1., Pál országbíró	Df. 285 816.	máj. 1. után
máj. 12. előtt, egrí káptalan	Dl. 40 909.	[jan. 8.]
máj. 12., Miklós nádor	Df. 274 038.	máj. 15.

³⁹ Ha az oklevél pontos(abb) napi dátuma más forrás alapján volt megállapítható, azt szögletes zárójeltek között tüntettem fel, a más évbe tartozó okleveleket pedig vastagítottam.

máj. 13., I. Lajos király	Dl. 3126. Dl. 3138.	máj. 12.
máj. 13., Marcali Imre verőcei ispán	Dl. 76 701.	1443. máj. 14.
máj. 19., Miklós nádor	Dl. 640. Dl. 641.	máj. 16.
máj. 19.–1344. máj. 18., VI. Kelemen pápa	Df. 292 717.	valószínűleg 1344. febr. 19. (supplicatio-ja ekkori, l. Anjou- oklt. XXVIII. 145. szám)
máj. 29. után, ismeretlen hiteleshely	Dl. 51 233.	jászói konvent
jún. 5., Chormai Milota	Df. 286 280.	nincs magyar vonatkozása
jún. 8., Pál országbíró	Dl. 94 901.	jún. 8–aug. 1. között, l. Anjou-oklt. XXVIII. 366. szám
jún. 11., Péter erdélyi alvajda	Dl. 107 453.	csak éves dátumú, László erdélyi alvajda
jún. 22., Pál országbíró (2 db)	Df. 209 751.	a jelzet alatt csak 1 ilyen oklevél van
jún. 24. körül, I. Lajos király	Df. 269 952.	aug. 29.
jún. 24., Pál országbíró	Df. 233 634.	nov. 27.
jún. 25., Tamás pozsonyi ka- nonok	Df. 248 984.	jún. 26.
jún. 30., jászói konvent	Df. 219 454.	júl. 1.
jún. 30., I. Lajos király	Dl. 1926.	jún. 27.
júl., szepesi káptalan	Dl. 3126. Dl. 3138.	1344. júl. 1. után , l. Anjou- oklt. XXVIII. 481. szám
júl. 1., csázmai káptalan	Dl. 35 187.	jún. 1.
júl. 8., garamszentbenedeki konvent	Dl. 3602.	1383. v. 1393. júl. 8.
júl. 22. után, fehérvári káptalan	Dl. 40 908.	júl. 15–22. között, l. 521. szám
júl. 28., váradi káptalan	Df. 277 297.	júl. 29.
aug. 3., I. Lajos király	Df. 265 538., 265 539.	1363. aug. 3.
aug. 5., budai káptalan	Df. 248 303.	júl. 30–aug. 8. között, l. 629. szám
aug. 8., Abaúj megye	Dl. 94 901.	aug. 1–8. között, l. Anjou- oklt. XXVIII. 366. szám
aug. 17., veszprémi káptalan	Df. 208 499.	aug. 22.

szept. 14., Farioli Jakab közjegyző	Df. 218 552.	nincs magyar vonatkozása
okt. 4., Miklós nádor	Dl. 13 470.	okt. 5.
okt. 5., Péter erdélyi alvajda	Df. 255 005.	okt. 10.
okt. 6., jászói konvent (2-2 db)	Df. 265 538., 265 359.	1363. okt. 6.
okt. 9., VI. Kelemen pápa	Df. 291 801.	okt. 8.
okt. 14., Miklós nádor	Df. 247 981.	okt. 21.
okt. 17., Miklós nádor	Df. 219 455.	okt. 31.
okt. 24., Miklós nádor	Dl. 893., 894.	okt. 28.
nov. 8., Zemplén megye	Df. 268 350.	nov. 10.
nov. 12., I. Lajos király	Df. 265 358., 265 359.	1363. nov. 12.
nov. 26., Miklós nádor	Df. 254 245.	nov. 27.
nov. 28., kapornaki konvent	Dl. 6861.	nov. 23.
nov. 29., jászói konvent	Df. 265 358., 265 359.	1363. nov. 29.
dec. 16., Kristóf közjegyző	Dl. 107 447.	nincs magyar vonatkozása
dec. 20., győri káptalan	Dl. 61 416.	1403. dec. 27.
1343., ? konvent	Df. 287 451.	budafelhévízi konvent
1343., budai káptalan	Dl. 77 066.	jún. 26.
1343., Domokos esztergomi vikárius	Dl. 11 616.	márc. 17.
1343., Erzsébet királyné	Dl. 3294.	máj. 1. előtt
1343., kolozsmonostori konvent	Df. 257 548.	júl. 1. v. utána
1343., I. Lajos király	Dl. 56 585., 56 586.	[jan. 14.]
1343., I. Lajos király	Df. 233 780.	[jan. 7.]
1343., I. Lajos király	Df. 252 592.	ápr. 6. körül
1343., I. Lajos király	Df. 267 861.	[ápr. 20.]
1343., I. Lajos király	Df. 282 944.	ápr. 24.
1343., Miklós nagykemléki várnagy	Df. 230 382.	márc. 11.
1343., Miklós nádor	Dl. 98 296.	szept. 22. v. utána
1343., Miklós nádor	Df. 264 405.	[dec. 6.]
1343., Miklós nádor	Df. 287 451.	[szept. 27.]

1343., nyitrai káptalan	Dl. 5267.	1363. nov. 22. , szepesi káptalan
1343., Pál országbíró	Dl. 69 966.	[aug. 2.]
1343., Péter plébános	Df. 248 222.	okt. 8.
1343., somogyi konvent	Dl. 49 261.	aug. 1. előtt
1343., szepesi káptalan	Dl. 6859.	nov. 16.
1343., szepesi káptalan	Dl. 84 287.	a jelzet alatt nincs ilyen oklevél
1343., turóci konvent	Df. 249 703.	[ápr. 29.]
1343., vasvári káptalan	Dl. 91 370.	máj. 13. v. utána
1343., zalai konvent	Dl. 3294.	máj. 1. előtt
1342–1349., Pál országbíró	Df. 248 307.	[1343. aug. 16.]
1342–1349., budai káptalan	Df. 248 307.	[1343. aug. 28.]

Végül (mivel a fenti táblázat másképp túlzottan hosszúvá nyúlt volna), az OL-adatbázisban levő, de magyar vonatkozással nem bíró, így a kötetben és jelen munkában sem szereplő VI. Kelemen pápa-oklevelek listája, folyamatos felsorolásban:

Df. 291 153.: máj. 21.; 291 216.: dec. 5.; 291 217.: nov. 13.; 291 218.: júl. 17. (a lista szerint 3 db, de csak 1 ilyen van a jelzet alatt); 291 219.: aug. 25.; 291 796.: jún. 8. (2 db), aug. 8. (2 db); 291 797.: júl. 13., júl. 17.; 291 798.: júl. 26.; 291 801.: okt. 9., okt. 10. (2 db); 291 803.: okt. 25. (4 db); 291 804.: nov. 7., nov. 15. (2 db); 291 805.: nov. 16., nov. 17. (2 db); 291 806.: nov. 29. (3 db); 292 267.: jan. 10.; 292 268.: márc. 5.; 292 269.: máj. 7.; 292 272.: márc. 8.; 292 280.: márc. 11., ápr. 24.; 292 285.: ápr. 28.; 292 301.: jan. 14.; 292 303.: nov. 27., nov. 30.; 292 310.: jún. 27.; 292 313.: aug. 28.; 292 323.: júl. 29.; 292 331.: júl. 4.; 292 332.: máj. 19.; 292 334.: nov. 20.; 292 339.: jún. 9., júl. 15., aug. 24.; 292 340.: szept. 18., szept. 27., nov. 12., nov. 22.; 292 341.: nov. 24.; 292 342.: nov. 13.; 292 343.: júl. 23.; 292 345.: szept. 9., szept. 30.; 292 348.: jún. 9., júl. 23.; 292 349.: szept. 27.; 292 351.: máj. 19.; 292 352.: okt. 22.; 292 356.: júl. 21.; 292 359.: dec. 14.; 292 362.: aug. 31. (2 db), szept. 20.; 292 363.: aug. 5.; 292 364.: júl. 2.; 292 365.: szept. 18.; 292 376.: júl. 16., aug. 1., okt. 22., nov. 6., nov. 12.; 292 377.: júl. 1., szept. 21.; 292 378.: okt. 7.; 292 379.: okt. 18. (2 db); 292 381.: szept. 19., okt. 28.; 292 385.: júl. 28.; 292 386.: máj. 19., máj. 21. (2 db), máj. 22. (2 db), jún. 14. (2 db), jún. 19. (2 db), jún. 29. (2 db), jún. 30., júl. 11.; 292 387.: jún. 19., júl. 11., júl. 14., aug. 24., szept. 9., szept. 20. (3 db), szept. 25. (2 db), okt. 17. (2 db), okt. 18. (3 db), okt. 19., okt. 24., okt. 30., nov. 6. (2 db), nov. 18., dec. 20. (2 db), dec. 27. (4 db), dec. 29.; 292 389.: dec. 26.; 292 720.: máj. 18.

FERENC PITI
Additions to the Volume XXVII of Series
„Charters of the Angevin Era” (1343)

The author of this article published his book 10 years ago in which almost 900 excerpts of charters illustrating the Hungarian Angevin era (1301–1387) can be found from the year of 1343.

This study contains some excerpts of charters from that year which were unpublished in the above mentioned book, completing this way that one.

B. HALÁSZ ÉVA

Zágráb vagy Körös?

1323. május 8-án kelt Lampert országbíró ítéletlevele, amiben elmarasztalta a ludbregi Péter fia Miklóssal szemben hatalmaskodó grebeni Wilkozlaus fia Hektort. A kiadványban részletesen rögzítették az 1322 őszén indult pereskedés egyes lépéseit, köztük a tárgyalásra kijelölt időpontokon meg nem jelenő Hektor idézésének három vásáron való kihirdetését is. Először Zágrábban, a polgárvárosban (*Grecium*) tartott *forumon* kellett a zágrábi káptalan tanúságtevője jelenlétében nyilvánosan megidézze a királyi ember a vétkest, majd a Zágráb megyei Dombrón, végül pedig Körös városában. Ez utóbbi települést az oklevél a bánóság székhelyeként (*kathedralis locus banatus*) jelölte meg.¹ Ez a meghatározás viszont ellentmondani látszik annak a köztudott ténynek, hogy Zágráb volt a Szlavón Bánóság² központja. Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy hol volt a szlavón bán, illetve esetenként a herceg³ székhelye az Árpádok és az Anjouk korában?

Kubinyi András határozta meg azokat a kritériumokat, amelyek vizsgálatával eldönthető, hogy egy adott személynek hol volt a rezidenciája.⁴ Természetesen ezek nem alkalmazhatóak egy az egyben a Szlavón

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL.) 101 660. Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. ALMÁSI TIBOR–BLAZOVICH LÁSZLÓ–GÉCZI LAJOS–B. HALÁSZ ÉVA–KÖFALVI TAMÁS–KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–PITI FERENC–RÁBAI KRISZTINA–SEBŐK FERENC–TEISZLER ÉVA–TÓTH ILDIKÓ. Budapest–Szeged, 1990–. (továbbiakban: Anjou-oklt.) VII. 178. szám.

² A szlavón bánok és hercegek irányítása alatt álló terület az Árpádok és az Anjouk korában nem egy változatlan, statikus képződmény volt. A területi korlátok miatt nincs arra lehetőség, hogy a területi változásokat részletesen bemutassam. A dolgozatban a Szlavón Bánóságot és Szlavóniát egymás szinonimájaként használom és a Drávától a Gozd hegységig terjedő területet értem alatta, mely a szlavón bán, illetve esetenként a herceg irányítása alatt állott, tekintet nélkül arra, hogy esetenként mely területek tartoztak még hozzá. A bánok Drávától északra viselt ispánságai soha nem alkották Szlavónia részét.

³ A XIII–XIV. század folyamán többször is a királyi család tagjai álltak Szlavónia élén, hercegi címmel: Béla (1220–1226), Kálmán (1226–1241), István (1246), Béla (1261–1269), András, (1274), Thomasina (1293–1300), Anjou István (1350, 1353–54), Bajor Margit (1354–1356), Durazzói Károly (1371–1372).

⁴ Ezek: 1. Melyik helységet nevezik rezidenciának a források? 2. Hol tartózkodott leggyakrabban a kérdéses személy? 3. Hol tartózkodott a családja (feleség és gyerekek)? 4. Volt-e a családnak kijelölt/szokásos temetkezési helye? 5. Hol volt a birtokok igazgatási központja? 6. Hol őrizték a kincstárat és a levéltárat? (Esetlegesen: 7. Hol volt a pénzverde

Bánságra, de segítségükkel fel tudunk sorolni néhány olyan kérdést, amelyek vizsgálata közelebb vihet minket a bánság központjának meghatározásához. Ezek: **1.** Mely települést nevezték a forrásokban a bánság székhelyének? **2.** Hol keltek a bánok oklevelei? **3.** Volt-e állandó helye a báni kancelláriának? **4.** Hol töltötte a legtöbb idejét a bánság vezetője? **5.** Hol volt a bánság bírói székhelye? **6.** Mely települések töltöttek be más, központi funkciót?

1. A székhely megnevezésére a középkori latinságban a klasszikusból átvett *sedes* vagy *caput* szavakat használták. Az így jelölt települések nem egyes személyek lakhelyét jelentették, hanem egy terület központját, olyan helyet, ami valamilyen szempontból kiemelkedett a többi közül.⁵ E mellett azonban találkozunk egy másik, uralmi terület központját jelentő kifejezéssel, ez pedig a *locus cathedralis*. Ezt a fogalmat egyaránt használták az ország, de egyes megyék központjának megnevezésére is.⁶ Még egy szókapcsolat van, ami figyelmet érdemel, ez pedig a *principalis civitas/locus*.⁷ Zágrábot Mária királyné 1261-ben kelt oklevele nevezi így. Azonban a kérdéses kiadvány gyanús hitelű, írásképe arra mutat, hogy nem a XIII. században, hanem később készült. Így adatát nem lehet feltétel nélkül figyelembe venni a bánság Árpád- és Anjou-kori központjának meghatározásához.⁸ *Caput* vagy *sedes* (*banatus*) megnevezéssel szlavóniai település vonatkozásában eddig nem találkoztam a vizsgált időszakban,

helye?) KUBINYI ANDRÁS: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 2 (1991) 211–227.; 216–218.

⁵ SZENDE KATALIN: Városkutatás és rezidencia-kutatás. Helyzetkép és magyar eredmények. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 7 (2012) 11–44.; 13.

⁶ Székesfehérvárra lásd GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Budapest, 1987. 370., 372.; 1342. augusztus 19. Anjou-kori okmánytár. I–VII. Szerk. NAGY IMRE–NAGY GYULA. Budapest, 1878–1920. IV. 252–255.; Egyes megyékre: KUMOROVITZ L. BERNÁT: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. Tanulmányok Budapest Múltjából 18 (1971) 7–57.; 43., 210. jz.

⁷ Buda esetében példát hoz erre KUBINYI ANDRÁS: Királyi székhely a késő középkori Magyarországon. In: A magyar államiség ezer éve. Szerk. GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS. Budapest, 2001. (továbbiakban: KUBINYI 2001.) 113–119.; 114.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: Df.) 230 169. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. I–XVIII. Collegit T[ADEUS] SMIČIKLAS. Zagrabiae, 1904–1990. (továbbiakban: CDCr.) V. 202–203.; Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. ZSOLDOS ATTILA. Budapest, 2008. (továbbiakban: RD.) 56. szám.

magára a bánságra vonatkoztathatóan a *locus cathedralis* kifejezéssel is csak a fentebb idézett egyetlen esetben, amikor Körös városára használták.⁹

2. Az első ránk maradt, kelethelyet is tartalmazó báni oklevél Gutkeled nembeli Miklós 1240-ben kiadott diplomája,¹⁰ rendszeresen pedig csak az 1260-as évektől tüntetik fel a bánok okleveleikben a kiadás helyét. A következő táblázatban azt foglaltam össze, hogy az Árpád- és Anjou-kori szlavón bánok ismert oklevelei hány különböző helyen keltek.¹¹

A bán neve	Ismert kelethelyek száma
Gutkeled nembeli Miklós (1240)	1 ¹²
Gutkeled nembeli Dragun fia István (1248–1259)	3 ¹³
Rátót nembeli Domonkos fia Roland (1261–1267)	7 ¹⁴
Héder nembeli Henrik fia Henrik (1267–1270)	2 ¹⁵

⁹ Zágráb városára, mint Zágráb megye központjára hivatkozik Punez zágrábi comes oklevele 1327. március 30-án: *locus noster cathedralis*. CDCr. IX. 332–333., Anjou-oklt. XI. 141. szám.; A szlavóniai Marócsa *comitatus* központjaként (*sedes cathedralis*) Csütörtökhelyet nevezi meg egy oklevél 1343. február 17-én: Df. 230 721., CDCr. XI. 41–42., Anjou-oklt. XXVII. 76. szám.

¹⁰ Dl. 4700., CDCr. IV. 122–123.

¹¹ Az első, kelethelyet (Zágráb) is tartalmazó hercegi oklevél 1269. január 17-én kelt (Béla herceg): Df. 256 454., RD 32. szám. Az Árpád-házi hercegektől kelethelyet tartalmazó oklevelek meglehetősen korlátozott számban maradtak fenn: Kálmán szlavón-dalmát herceg, 1226. augusztus 1.: Spalato (RD. 1. szám); Thomasina, 1295. november 8.: Pozsega (RD. 286. szám), 1296. március 7.: Pozsegavár (RD. 290. szám), [1296.?] november 8.: Pozsega (RD 291. szám). Anjou István herceg első dukátusa idején nem járt tartományában, 1353–1354 között oklevelei két kivétellel Zágrábban keltek: budai keltezése az 1353 nyári diplomáciai eseményekkel függött össze, ivanicsi keltezése pedig a számára végzetes szerbiai hadjáratra vezető útjával. Margit hercegnő mozgása független volt a bánság irányításától (Zágrábban és Budán kelt okleveleit ismerjük csak), azt ténylegesen Hahót Miklós látta el. Durazzói Károly kelethelyeit pedig felvettem a bániak közé. Noha tudjuk, hogy de Surdis János *vicarius generalis*ként állt mellette, de a dukátus idejéről csak a herceg okleveleit ismerjük. Lásd: A 14. századi hercegek és hercegnők oklevelei. Közreadja B. HALÁSZ ÉVA. In: Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon. Székesfehérvár, 2016. (továbbiakban: Hercegek) 129–225.

¹² Zágráb (1): Dl. 4700., CDCr. IV. 122–123. (Itt és a következő lábjegyzetekben a helység-név után az ott keltezett oklevelek száma található.)

¹³ Bužim (1): CDCr. IV. 472–473. – Körös (1): Dl. 32 887., CDCr. V. 25–26. – Zágráb (1): Dl. 481., CDCr. V. 108.

¹⁴ Körös (1): Dl. 36 237., CDCr. V. 395–397. – Kulpató (1): Dl. 40 067., CDCr. V. 337–338. – Margitsziget (1): Df. 248 752. – Perlak (Zala megye) (1): Df. 230 367., CDCr. V. 315–317. – Petrina (1): Df. 283 555., CDCr. V. 405–406. – Zágráb (7): Dl. 537., CDCr. V. 269–270.; Dl. 32 984., CDCr. V. 357–358.; Df. 230 369., CDCr. V. 392–393.; CDCr. V. 391–392.; Df. 283 555., CDCr. V. 405–406.; Dl. 32 836., CDCr. V. 428–429.; Df. 256 371., CDCr. V. 429–430. – Zselin (1): Dl. 32 985., CDCr. V. 332–333.

Gutkeled nembeli István fia Joachim (1270–1272)	3 ¹⁶
Csák nembeli Máté fia Máté (1272–1273)	2 ¹⁷
Héder nembeli Henrik fia Henrik (1273–1274)	2 ¹⁸
Héder nembeli Henrik fia János (1275)	1 ¹⁹
Gutkeled nembeli István fia Miklós (1278–1279)	2 ²⁰
Tétény nembeli Benedek fia Péter (1279)	1 ²¹
Tétény nembeli Benedek fia Péter (1283)	1 ²²
Héder nembeli Henrik fia János (1284–1285)	1 ²³
Babonić István fia Radoszló (1288)	1 ²⁴
Héder nembeli Henrik fia János (1290)	1 ²⁵
Kőszegi Henrik (1301–1309)	6 ²⁶
Babonić István (1310–1316)	5 ²⁷
Babonić János (1317–1322)	3 ²⁸
Felsőlendvai Miklós (1323–1325)	6 ²⁹

¹⁵ Óbuda (1): HHStA. Wien. Familienarchiv Erdődy. D11040., Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891. (továbbiakban: HO.) VII. 116. – Zselin (1): Df. 283 555.

¹⁶ Bihács (1): Df. 267 948. EMILIUS LASZOWSKI: Monumenta historica nob. Communitatis Turopolje olim „Campus Zagrabienensis” dictae. I. 1225–1466. Zagrabiae, 1904. 24–25. – Dudvág folyó mellett (1): Dl. 50 622. – Zágráb (2): Df. 283 555.; Dl. 35 832., CDCr. V. 603–604.

¹⁷ Komár (1): HO. VIII. 150–151. – Zágráb (2): Dl. 816., CDCr. VI. 10.; JOANNES BAPT. TKALČIĆ: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba. I–XIV. Zagrabiae 1889–1932. (továbbiakban: Mon. civ. Zagr.) I. 49–50.

¹⁸ Körös (1): Dl. 32 987., CDCr. VI. 58. – Zágráb (1): Dl. 846., CDCr. VI. 61.

¹⁹ Zágráb (4): Df. 230 203., CDCr. VI. 135–136.; Df. 283 555., CDCr. VI. 108–109.; Dl. 35 899.; Df. 230 204.

²⁰ Zágráb (3): Df. 267 907., CDCr. VI. 242–243.; Df. 283 555., CDCr. VI. 266.; Df. 256 516., CDCr. VI. 319–321. – Tétény (1): Dl. 40 144., CDCr. VI. 308–309.

²¹ Rojcsa (1): Dl. 35 836., CDCr. VI. 317–318.

²² Pakrác (1): Dl. 99 869., CDCr. VI. 446–447.

²³ Kőszeg (1): HO. VIII. 245.

²⁴ Dubica (1): Df. 283 328., CDCr. VI. 608–609.

²⁵ Solt (1): Df. 218 528., CDCr. VI. 684.

²⁶ Buda (1): Df. 254 708., Anjou-oklt. II. 1. szám – Kapronca (1): Dl. 40 360., Anjou-oklt. II. 631. szám – Kőszeg (1): Dl. 77 066., Anjou-oklt. I. 654. szám) – Segesd (1): Dl. 76 190., Anjou-oklt. I. 93. szám – Valkószentgyörgy (1): Df. 259 794., Anjou-oklt. I. 698. szám – Verőce mellett (1): Dl. 43 248., Anjou-oklt. I. 621. szám.

²⁷ Brezovica (1): Df. 230 204., Anjou-oklt. III. 4. szám – Sztenicsnyák (1): Dl. 35 191., Anjou-oklt. III. 136. szám.

²⁸ Okics (1): Dl. 35 168., Anjou-oklt. VI. 296. szám – Orbász (2): Dl. 35 168., Anjou-oklt. V. 894. szám; Dl. 66 498. Anjou-oklt. VI. 131. szám – Zágráb (2): Df. 256 335., Anjou-oklt. VI. 227. szám; Dl. 2126., Anjou-oklt. VI. 796. szám.

²⁹ Körös (2), Sopron (1), Vratiskovic (1), Zágráb (1), Zákány vára mellett (1), Zalun folyó mellett (1). A 14. századi bánok okleveleinek részletes adatait lásd ÉVA B. HALÁSZ:

Ákos Mikcs (1325–1342)	11 ³⁰
Hahót Miklós (1342–1346)	8 ³¹
Szécsi Miklós (1346–1349)	1 ³²
Ugali Pál (1350)	2 ³³
Lackfi István (1351–1352)	3 ³⁴
Hahót Miklós (1353–1356)	3 ³⁵
Paksi Leusták (1356–1362)	5 ³⁶
Kanizsai István (1363–1365)	1 ³⁷
Szécsi Miklós (1366–1368)	4 ³⁸
Cudar Péter (1369–1371)	2 ³⁹
Durazzói Károly (hercegeként) (1371–1372)	4 ⁴⁰
Szécsi Miklós (1372–1373)	1 ⁴¹
Cudar Péter (1373–1381)	4 ⁴²

Ha a kelethelyekre eső oklevelek számát nézzük, azt látjuk, hogy 31 helyen mindössze 1-1 alkalommal kelteztek a bánok, két oklevelet 11 helyen adtak ki, hármat már csak 2 helyen és csak három település neve szerepel 3-nál többször az oklevelek kelethelyeként (Kapronca, Körös és Zágráb).⁴³ Számszerűen messze a legtöbb oklevelet Zágrábban keltezték a

Diplomatička analiza isprava slavonskih banova u razdoblju od 1323. do 1381. godine. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 27 (2009) 35–102.

³⁰ Garics (2), Kapronca (11), Kemlék (1), Körös (8), Magnalak (1), Medvevár (2), Prodaviz (2), Sztenicsnyák (1), Topuszkó (1), Visegrád (1), Zágráb (25).

³¹ Bihács (2) Kamarcsa (1), Kapronca (2), Kemlék (1), Knin (1), Körös (1), Modrus (1), Zágráb (15), Zára mellett (1).

³² Zágráb (21).

³³ Topuszkó (1), Zágráb (2).

³⁴ Buda (2), Szentiván (1), Zágráb (8).

³⁵ Knin (1), Lendva (1), Zágráb (14).

³⁶ Glaž (1), Kapronca (2), Körös (3), Visegrád (1), Zágráb (29).

³⁷ Zágráb (7).

³⁸ Alsólendva (1), Körös (2) és Zágráb (9).

³⁹ Körös (6) és Zágráb (6).

⁴⁰ Csicsán (1), Körös (1), Racsa (1), Zágráb (9). Durazzói Károly okleveleit lásd: Hercegek 195–203.

⁴¹ Zágráb (3)

⁴² Kapronca (1), Körös (16), Ónód (1), Zágráb (22).

⁴³ 1 oklevél: Alsólendva, Brezovica, Csicsán, Dubica, Dudvág folyó mellett, Glaž, Kamarcsa, Komár, Kulpató, Lendva, Magnalak, Modrus, Óbuda, Okics, Ónod, Pakrác, Perlak, Petrina, Racsa, Rojcsa, Segesd, Solt, Sopron, Szentiván, Tétény, Valkószentgyörgy, Verőce, Vratiskovic, Zákány, Zalun folyó mellett, Zára mellett; 2 oklevél: Garics, Kemlék, Knin, Kőszeg, Medve, Orbász, Prodaviz, Sztenicsnyák, Topuszkó, Visegrád, Zselin; 3 oklevél: Bihács, Buda; 3-nál több oklevél: Kapronca, Körös, Zágráb.

bánok nevében (194 esetben). A kelethelyek megoszlása mutat bizonyos időbeli változást, a vizsgált időszakon belül több kisebb szakaszt tudunk elkülöníteni. Az első az 1240-es évektől 1279-ig, vagyis Gutkeled nembeli István fia Miklós bánágának végéig tart, amikor az esetek közel felében Zágrábban kelteztek, és csak a másik fele esik egyéb kelethelyekre. Az 1279-től 1325-ig, vagyis a Felsőlendvai Miklós bánágának végéig tartó időszakban a bánok változatos helyeken adták ki okleveleiket, Zágrábban összesen csak 3 kiadvány kelt. Az 1325–1381 közötti időszakot egyértelműen a Zágrábban kiadott oklevelek túlsúlya jellemzi, illetve a XIV. század második felében egyre több lesz a körösi keltezés. Cudar Péter második bánága idején már közel annyi oklevelére írták rá Köröst kelethelyként, mint Zágrábot.⁴⁴ A kelethelyek felől vizsgálva a korszak egészében Zágráb volt a bánág legfontosabb települése, különösen igaz ez a XIV. század második felében.

De mi okból kelteztek a bánok ott, ahol? Lehet magyarázatot találni az egyes kelethelyekre? Nyilvánvaló, hogy a bánnak, mint Szlavónia első emberének a hadbaszállása idején is tudnia kellett oklevelet kiállítania, esetlegesen felmerülő, személyes döntését igénylő ügyekben a fejleményekről tájékoztatnia az érintetteket. 1327-ben Ákos Mikcs bán levette a Kőszegi család lázadását, a hadi eseményeket követően a családtól elfoglalt Sztenicsnyák erősségében adta ki a velük kötött megegyezéséről szóló oklevelét.⁴⁵ 1344–1345 folyamán zajlott a magyar uralkodó horvátországi hadjárata. 1345. június 23-án kelt Hahót Miklós oklevele Kninben, amiben rögzítette a várost és a területet korábban uraló Nelipics özvegye, Vladislava és fia, János I. Lajos királynak való behódolásának részleteit.⁴⁶ 1345 augusztusában Velence ostrom alá vette az általa hűtlennek tekintett Zára városát. Az ostromlottak a magyar uralkodóhoz fordultak segítségért, aki Kotromanić István bánra bízta a sereg vezetését. A harcokban részt vett Hahót Miklós, Szlavónia bánja is, akinek két, 1345. október 20-án, Bihácson keltezett, a zágrábi püspöknek fizetendő tizeddel összefüggésben kiadott oklevele is ránk maradt.⁴⁷ Zára ostroma idején, a város alatti hadi táborban keltezett a bán 1346. július 6-án, amikor a körö-

⁴⁴ Az adatokat lásd az egyes bánok nevéhez fűzött lábjegyzetekben.

⁴⁵ 1327. szeptember 16.: Dl. 86 995., CDCr. XI. 358–360., Anjou-oklt. XI. 448. szám.

⁴⁶ Dl. 87 539., CDCr. XI. 205–207., Anjou-oklt. XXIX. 404. szám.

⁴⁷ Df. 283 555., CDCr. XI. 241–242., Anjou-oklt. XXIX. 744. szám; Df. 283 555., CDCr. XI. 242., Anjou-oklt. XXIX. 745. szám.

si várjobbágyok Máté nemzetségébe tartozó Mike fia Miklóst a nemesek közé sorozta.⁴⁸

A bánok ellátogattak családi birtokaikra is, akár Szlavóniában, akár azon kívül feküdtek. Az ilyen kelethelyet tartalmazó oklevelek között találunk magántermészetű ügyeket taglalókat és a báni tisztségből kifolyólag kiadottakat is. Kőszegi Henrik bán 1304 októberében Kőszegen keltezett oklevelében ispánságaival összefüggő ügyben intézkedik.⁴⁹ Családi ügyekkel foglalkozik Babonic István bán és testvérei oklevele, akik egy gorikai földjüket adományozták 1311. szeptember 8-án *famulusuknak* Sztenicsnyák várában kelt kiadványukban.⁵⁰ Babonic János bán 1321. május 12-én a családjuk kezében lévő Orbász várában fiává fogadta unokaöccsét (*nepos*), Jánost.⁵¹ Családi ügyben intézkedett Ákos Mikcs 1341 februárjában: István, Ákos és László nevű fiaival együtt az 1338 óta kezén lévő Prodavizen⁵² kiadott oklevelük szerint birtokosztályt tett negyedik fiával, Loránddal.⁵³ Mikcs 1342. november 11-én ismét Prodavizen keltezett, oklevelében átírta a nagykemléki várnagy és az ottani *comes terrestris* 1342. február 1-jén kelt oklevelét.⁵⁴ Hahót Miklós 1355-ben keltezett saját várában (*in castro nostro*), a Zala megyei Alsólendván. Oklevelével a családja által alapított szeményei kolostort gazdagította a maga és fiai lelki üdvéért további ajándékokkal.⁵⁵ A boszniai Glaž vára valószínűleg 1357-ben került a magyar király kezébe, majd 1361 előtt Paksi Leusták kapta adományba. A bán 1361 elején a vár körül élő jobbágyai helyzetének megkönnyítésére szabadságaikról bocsátott ki oklevelet.⁵⁶ Cudar Péter szintén a családja kezén lévő Borsod megyei Ónodon keltezett 1377. szeptember 24-én a Kállai családba tartozó nemesek ügyében.⁵⁷

⁴⁸ Df. 230 407., CDCr. XI. 309–310., Anjou-oklt. XXX. 501. szám.

⁴⁹ Dl. 77 066., Anjou-oklt. I. 654. szám.

⁵⁰ Dl. 35 191., Anjou-oklt. III. 136. szám. Hasonlóan a neki tett szolgálatokat jutalmazta István bán 1313. november 20-án, a családja kezén lévő Ozalj várában kelt oklevelében: Dl. 33 280., Anjou-oklt. III. 632. szám.

⁵¹ Dl. 66 498., Anjou-oklt. VI. 131. szám.

⁵² Ma Virje, Horvátország. I. Károly adománylevelét lásd Df. 247 978., Anjou-oklt. XXII. 556. szám.

⁵³ 1341. február 4.: Dl. 3355., CDCr. X. 596–597., Anjou-oklt. XXV. 96. szám.

⁵⁴ Df. 279 533., Anjou-oklt. XXVI. 581. szám.

⁵⁵ CDCr. XII. 278–279.

⁵⁶ Df. 230 482., CDCr. XIII. 101–102. A vár történetéről röviden lásd ENGEL PÁL: Magyar középkori adattár. CD-ROM. Budapest, 2001. Glaž címszó.

⁵⁷ Dl. 52 256. A nagykállói Kállay-család levéltára. I–II. Budapest, 1943. 1749. szám.

Az ország bárójaként a bánok természetes módon bukkannak fel a király és az uralkodói család tagjainak környezetében.⁵⁸ 1343. július 2-án Hahót Miklós például Modrusban keltezett, valószínűleg elkíserte a Nápolyba tartó Erzsébet királynét a tengerpartra vezető útján.⁵⁹

Ha a bán a *honorjával* párhuzamosan ispánságokat is viselt, akkor azok ügyeivel is törődnie kellett. 1301 októberében Kőszegi Henrik szlavón bán, somogyi és tolnai *comes* például Segesden adott ki oklevelet, amiben a Somogy megyei közgyűlésekről emlékezik meg.⁶⁰ Knini és zárai keltezéseket azokból az időkből ismerünk, amikor a szlavón bán hatásköre a horvát és/vagy dalmát területekre is kiterjedt.⁶¹

Van ezen kívül még néhány kelethely, ami egyéb okokkal magyarázható. Kapronca volt a *medium regni* felé vezető út utolsó nagyobb, szlavóniai települése. Tudjuk például, hogy Ákos Mikcs 1336 októberében Visegrádon időzött, egy oklevél Pál országbíró bírótársai között említi,⁶² majd november 11-én már Kaproncán keltezett oklevelet.⁶³ Cudar Péter 1374-ben szintén itt adott ki egy olyan oklevelet, amiben egy, már elhalasztott pert a visszatértére (*adventus nostri*) halasztott tovább.⁶⁴

Ha a fenti, nyilvánvaló okokkal magyarázható kelethelyeket kizárjuk a vizsgálódás köréből, akkor azt tapasztaljuk, hogy míg az 1340-es évekig több oklevél Zágrábon (és Körösön) kívüli keltezésének indokát nem tudjuk a bán hadjárataival, a királyhoz vagy magánbirtokára való utazásával megadni, addig az 1340-es évek második felétől kezdve ezek a „magyarázat nélkül való” kelethelyek eltűnnek és túlnyomórészt Zág-

⁵⁸1263-ban Roland bán többedmagával (esztergomi és kalocsai érsek, országbíró stb.) a mai Margitszigeten keltezett (Df. 248 752.). Az Anjou-korban a királyi székhelyek, Buda és Visegrád voltak ilyen kelethelyek, pl. Df. 283 555., CDCr. IX. 346–347., Anjou-oklt. XI. 327. szám.

⁵⁹ Erzsébet királyné 1343. június 19-én Kaproncán keltezett (Anjou-oklt. XXVII. 410. szám) A bán oklevele azt sejteti, hogy a királyné társaságában időzött: Df. 255 429., CDCr. XI. 66–67., Anjou-oklt. XXVII. 446. szám.

⁶⁰ 1301. október 20.: Dl. 76 190., Anjou-oklt. I. 93. szám.

⁶¹ Pl. Bužim: 1251, Gutkeled nembeli István (CDCr. IV. 472–473.); Knin: 1353. szept. 19., Hahót Miklós (CDCr. XII. 197–198.).

⁶² Df. 262 240., Anjou-oklt. XX. 427. szám. – Az uralkodó október 6–november 13. között szintén Visegrádon tartózkodott. SPEKNER ENIKŐ: Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig. Budapest, 2015. 170.

⁶³ Df. 252 345., CDCr. X. 282–283., Anjou-oklt. XX. 428. szám.

⁶⁴ Df. 230 572., CDCr. XV. 82. – Szintén feltételezhető egy visegrádi utazásról való visszaérkezés Paksi Leusták 1362 áprilisi kaproncai keltezése mögött (Dl. 43 828., Dl. 35 222.), ugyanis I. Lajos 1362. február 25-én kelt privilégiumában Paksi Leusták kérésére ad vissza egy birtokot jogos tulajdonosának: Dl. 33 969., CDCr. XIII. 204–206.

rábban, kisebb számban pedig Körösön adták ki a bánok okleveleit. Valószínű tehát, hogy a XIV. század közepét megelőzően utazó hatalomgyakorlás zajlott a Szlavón Bánságban, vagyis a bánok körbejárták a tartományt, nem volt kialakult „főváros”, viszont Zágráb mindenképpen kitüntetett jelentőségű helynek számított.⁶⁵

3. A magyar királyi kancellárián bevett gyakorlat volt, hogy bizonyos okleveleket a távollévő uralkodó nevében is kiállíthattak. Ez megfigyelhető a báni kancellárián is, ezért a bánság székhelyének vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy hol volt a kancellária. Ha a kancellária és a bán személyes holléte eltávolodik egymástól, az már utalhat egy állandó, stabil székhely kialakulására.⁶⁶ A XIV. század közepéig nem ismerünk olyan esetet, aminél biztosan tudnánk, hogy a bán nevében, de távollétében állították ki a kérdéses oklevelet, a XIV. század második feléből azonban igen. 1377. január 27-én I. Lajos az Abaúj megyei Regécen adott ki gyűrűspecsjével megerősített oklevelet. A szöveg alatti vörös viasz részben takarja a kancelláriai jegyzetet, azonban az olvasható részekből nagy biztonsággal kikövetkeztethető, hogy Cudar Péter volt az ügy *relatora*.⁶⁷ Ugyanakkor tudjuk, hogy a báni kancellária 1377. január 28-án Zágrábban adott ki oklevelet, amiben a nyilvánvalóan távollévő bán nevében utasították a zágrábi káptalant egy hatalmaskodási eset kivizsgálására.⁶⁸ Akár a báni kancellária élén álló ítélmestertől⁶⁹ (*prothonotarius*), akár az ekkor vicebáni címet viselő Csirke Pétertől érkezett a tényleges parancs a kérdéses oklevél kiállítására, az Zágrábban történt meg. A XIV. század második felében több olyan, a szlavón bánok nevében kelt oklevelet ismerünk, amiket a báni pecsét távolléte miatt a hivatalban lévő vicebán *sigillum*ával erősítettek meg. Ezek az oklevelek

⁶⁵ A XIII. századi bánokkal kapcsolatban megemlíti az utazó hatalomgyakorlást KRISTÓ GYULA is: Különkormányzat az Árpád-kori Drávántúlon és Erdélyben. In: Uő.: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. 208–240.; 217.

⁶⁶ KUBINYI 1991. 114. szerint a székhely, rezidencia akkor jön létre, ha az udvar egy része akkor is egy bizonyos helyen marad, ha az uralkodó az udvar másik részével járja az országot. Egy állam fővárosa pedig az a település, ahol a központi intézmények állandóan működnek. Zsigmond távollétében telepedtek le a hivatalok végleg Budán, ezzel vált fővárossá. – A Szlavón Bánság esetében egyedül a báni kancellária az, amit „központi intézményként” vizsgálhatunk.

⁶⁷ *Relatio [Petri] bani [dicti] Zudor*. DI. 52 246.

⁶⁸ DI. 35 884.

⁶⁹ A XIV. században működött szlavón hercegi és báni prothonotariusokra lásd B. HALÁSZ ÉVA: Szlavón hercegi és báni ítélmesterek a 14. században. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 130 (2009) 69–83.

nagyobbrészt Zágrábban,⁷⁰ kisebb részben pedig Körösön keltek.⁷¹ Valószínűsíthető tehát, hogy a báni kancellária (legalábbis a XIV. század második felében) bizonyosan Zágrábban működött.

4. A bán nemcsak a bánság vezetését látta el. Mint Magyarország egyik bárója, rendszeresen megfordult az uralkodó környezetében, részt vett a királyi tanács munkájában⁷² és az udvarban működő bíróságokon bírótársaként szerepelt;⁷³ alkalmanként olyan hadjáratokban harcolt, amik nem kötődtek szorosan *honorjának* területéhez.⁷⁴ Elláthatott diplomáciai feladatokat,⁷⁵ családját érintő ügyekben is távozhatott a bánságból.⁷⁶ A bán tartózkodási helye többé-kevésbé tehát független a bánságnak, mint területi különkormányzati egységnek a székhelyétől. A kérdés vizsgálatahoz ezért figyelembe kell venni a báni hatalmat időlegesen gyakorló személyek (*vicebanus*, *vice[s]gerens*) keltezési és tartózkodási helyeit is, hiszen amikor a bán nem volt a helyén, a tartomány akkor is működött.

A bánok helyettesítésének megoldása korántsem volt egységes az Árpádok és az Anjouk korában. Amikor a körösi ispán látta el a feladatot, okleveleit a *vicebanus et comes Crisiensis* intitulációval adta ki.⁷⁷ Ha más személy került átmenetileg a tartomány élére, akkor a *tutor*,⁷⁸ *occupator*,⁷⁹

⁷⁰ Pl. 1372. december 8.: CDCr. XIV. 475–476.; 1380. október 3.: Dl. 77 796., CDCr. XVI. 124–125.; 1381. január 30.: Dl. 77 811., CDCr. XVI. 154.

⁷¹ Ekkor Csirke Péter volt a vicebán, aki egyszersmind a körösi ispáni tisztséget is ellátta: 1380. április 17., Df. 230 600., Mon. Civ. Zagr. I. 281–282.

⁷² Nevükkel rendszeresen találkozunk a királyi oklevelek *relatoraként*. Cudar Péter bán *relatorságára* lásd pl. 1380. június 20. (Dl. 100 173.), 1380. november 30. (Df. 251 828), 1381. április 16. (Dl. 6734.)

⁷³ Ákos Mikcs bán többekkel együtt Köcski Sándor országbíró bírótársaként szerepelt annak 1328. január 25-én kelt oklevelében: Anjou-oklt. XII. 32. szám.

⁷⁴ Feltehetően az 1271 tavaszán V. István magyar és II. Ottokár cseh király összecsapásához köthetően keltezett Gutkeled nembeli Joachim szlavón bán a Dudvág folyó közelében (Dl. 50 622.). A hadi eseményekre lásd KRISTÓ GYULA: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 139–141. – Ákos Mikcs részt vett 1328-ban az Ausztria ellen vezetett hadjáratban és az azt lezáró brucki békét többedmagával esküvel és pecsétjével erősítette meg: Df. 257 972., Anjou-oklt. XII. 423. szám.

⁷⁵ Cudar Péter 1374-ben Franciaországban képviselte I. Lajos királyt. BERTÉNYI IVÁN: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest, 1976. 148.

⁷⁶ Cudar Péter 1377. szeptember 24-én Ónodon adott ki oklevelet: Dl. 52 256.

⁷⁷ Lásd pl. Domokos: 1249. július 18., Df. 230 132., CDCr. IV. 397–399.; Váradjai Mihály fia Péter: 1352. június 2., Dl. 33 511.; Csirke Péter: 1378. november 2., Dl. 35 257.

⁷⁸ Pl. Cudar György: 1370. június 13., Dl. 43 628.

⁷⁹ Pl. Kanizsai János: 1362. június 23., Dl. 103 313.

*vice(s)gerens*⁸⁰ titulusokkal találkozunk. Általában Zágrábban⁸¹ és Körösön adták ki okleveleiket, ez utóbbi helyen nagyrészt a megye ispáni tisztségét is viselők kelteztek.⁸²

A bánok utazó hatalomgyakorlásának időszakában, vagyis a XIV. század közepe előtt megfigyelhető, hogy a nagyobb egyházi ünnepeket igyekeztek Zágrábban megülni. Napi dátumot is tartalmazó oklevelek alapján ugyanis a zágrábi keltezesek többsége közel esik egy-egy nagyobb egyházi ünnephez (Húsvét,⁸³ Karácsony,⁸⁴ Mindenszentek,⁸⁵ Szent István király ünnepe).⁸⁶ A bán, illetve a báni helyettesek preferált szlavóniai tartózkodási helye alapján is elmondható, hogy Zágráb volt a Szlavón Bácság központi települése.

5. A bán bíraskodásnak több fóruma volt: egyrészt a báni szék,⁸⁷ másrészt a közgyűlés (*generalis congregatio*), harmadsorban a bán ítélőszéken kívüli bíraskodása. A közgyűlési helyszínek változatosak voltak, az Árpádok korában ismert gyűléseket Zágrábban és Rojcsán tartották. A XIV. század első felében tartottak közgyűlést Zágrábon kívül Körösön, Szentersébeten, Rojcsán, Pekéren és Szentivánon, a XIV. század második felében pedig Körös és Zágráb vált a közgyűlések két kizárólagos helyszínévé.⁸⁸

⁸⁰ Ezzel a címmel általában az ítélőmesterek helyettesítették a bánt, pl. Jakab ítélőmester: 1364. október 11., Dl. 77 377.

⁸¹ György mester: 1373. május 1., Dl. 41 901., CDCr. XIV. 518–519.

⁸² Járai Mihály fia Péter vicebán és körösi ispán: 1352. június 3., Dl. 33 511. Zsigmondkori Oklevéltár. I. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, 1951. 3983. szám.

⁸³ 1267. április 11.: Dl. 32 836., CDCr. V. 428–429.; 1267. április 12.: Df. 256 371., CDCr. V. 429–430.; 1337. április 12.: Dl. 33 583., CDCr. X. 317–318.; 1340. április 24.: Df. 277 894., CDCr. X. 537., Anjou-oklt. XXIV. 248. szám; 1341. április 12.: Df. 230 373., CDCr. X. 609–612., Anjou-oklt. XXV. 203. szám.

⁸⁴ 1272. december 22.: Dl. 816., CDCr. VI. 10.; 1336. december 20.: Df. 256 698., CDCr. X. 290., Anjou-oklt. XX. 493. szám.

⁸⁵ 1263. november 10.: Dl. 537., CDCr. V. 269–270.; 1278. november 6.: Df. 283 555., CDCr. VI. 266.

⁸⁶ 1266. augusztus 16.: Df. 230 369., CDCr. V. 390–391. nr. 869.), 1270. szeptember 4. (Df. 283 555.), 1271. szeptember 3. (Dl. 35 832., CDCr. V. 603–604.; 1333. augusztus 20.: Dl. 10 049., Anjou-oklt. XVII. 404. szám; 1334. augusztus 21.: Df. 252 035., CDCr. X. 179–180.; 1337. augusztus 29.: Dl. 40 763., CDCr. X. 353–356.

⁸⁷ A XIV. században ismerünk példát arra is, hogy a bán Nagykemlék várában ült ítélőszéket, de az ítéletét tartalmazó oklevelet már Zágrábban állították ki: 1372. október 21., Df. 230 554., CDCr. XIV. 444–446.

⁸⁸ B. HALÁSZ ÉVA: Generalis congregatiók Szlavóniában a 13–14. században. Történelmi Szemle 59 (2017) 283–289.

6. Egyházigazgatási szempontból Szlavónia legfontosabb települése kétségtelenül Zágráb volt, a területet felölelő, a városról nevezett püspökség székhelye. Itt épült fel a Szent István király tiszteletére szentelt székesegyház is, valamint káptalan is működött. Szlavónia területén a hiteleshelyi tevékenység nagy részét ez utóbbi mellett a Csázma mezővárosba települt társaskáptalan látta el.⁸⁹

A szlavóniai kamarát feltehetően az 1250-es évek elején hozták létre Pakrácon. Azonban már igen korán, 1259 előtt áthelyezték azt Zágrába.⁹⁰ Ezért a pénzügyigazgatás felől szemlélve is a *civitas montis Grecensis* volt a tartomány legfontosabb települése.

Központi funkciót kap(hat) az a település is, ahol az uralkodó, vagy (Szlavóniában) a herceg, illetve a bán rendszeresen tartózkodni szokott. Azt fentebb már láttuk, hogy Zágráb ebből a szempontból kitüntetett helynek számított, kérdés, volt-e más, a bánok és a hercegek körében kedvelt hely? 1225-ben Béla herceg Krapinán (*in loco Crapine*) volt, ahol a király kápolnájában (*in capella domini regis*) a jelenlétében esküt tettek le.⁹¹ Nada Klaić véleménye szerint Kálmán herceg az általa építtetett Medvedgrad várában tartotta udvarát.⁹² A XIV. században Kaproncán is voltak a király, illetve a herceg kezelésében álló épületek,⁹³ amiket a bánok valószínűleg szintén igénybe vettek/vehettek.

A mai Zágráb központjában két, a másikkal rendszeresen torzalkodó⁹⁴ település létezett egymás mellett a középkorban: a püspöki és káptalani város (Kaptol), illetve a szomszédos magaslaton a szabad királyi város (Gradec, *Mons Grecensis*), amit IV. Béla 1242. november 16-án

⁸⁹ Természetesen más (gyakran Szlavónián kívüli) káptalanok és konventek is láttak el hiteleshelyi feladatokat Szlavóniában, de csak esetlegesen. Ilyen volt például a pozsegai (pl. 1367. április 15., CDCr. XIV. 12–14.), vagy a pécsi (pl. 1369. április 9., CDCr. XIV. 177–178.) A zágrábi káptalanra összefoglalóan lásd ANTE GULIN: Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska. Zagreb, 2001. 19–62., a csázmai káptalanra uo. 65–104.

⁹⁰ WEISZ BOGLÁRKA: A zágrábi kamara az Árpádok korában. In: Középkortörténeti tanulmányok 6. Szeged, 2010. 327–334.

⁹¹ CDCr. III. 244.

⁹² NADA KLAJĆ: Medvedgrad i njegovi gospodar. Zagreb, 1987.; A szakirodalom többsége Medvevár építését Türje nembeli Fülöp nevéhez köti és 1242 utánra teszi, pl. Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század) Főszerk. KRISTÓ GYULA. Budapest, 1994. 448. (a vonatkozó szócikk ENGEL PÁL és FELD ISTVÁN munkája)

⁹³ 1343. június 19-én itt keltezett Erzsébet királyné (Anjou-oklt. XXVII. 410.); István herceg 1353. márc. 10-i oklevelében: *loco sessionali seu curie ac edificii domorum ducatu pertinentibus in eadem civitate Kapruncha existentium salvois per omnia remanentibus*. Hercegek 162–163.

⁹⁴ Pl. 1346. április 11.: Df. 230 440., CDCr. XI. 289–296., Anjou-oklt. XXX. 290. szám.

kiváltságolt,⁹⁵ de már előtte is létezett a területen település. Nada Klaić a Zágráb történetéről írott munkájában említi az Árpádok korában épített zágrábi *castrumot*, ami később a Cillei család kezébe került.⁹⁶ Elgondolkodtató azonban, hogy IV. László király 1284-ben kelt egyik okleveléből arról értesülünk, hogy a zágrábi püspök engedélyével a bánoknak a székesegyház előtt fekvő *funduson* házai voltak és ott szoktak megszállni, mely gyakorlatnak az uralkodó véget vetett és megtiltotta, hogy ott a bánok a későbbiekben megszálljanak.⁹⁷

Az Anjouk korában több olyan zágrábi palotáról tudunk, ahol a bánok és kancelláriájuk helyet kaphatott. 1332-ből értesülünk például arról, hogy Ákos Mikcs bán I. Károly király elé perbe hívta Endre fia Mihály zágrábi (*de monte Grecensi*) polgárt egy bizonyos palota ügyében, amit a bánsághoz tartozónak vélt (*asserens ipsum pallacium ad ius banatus pertinere*), mivel az korábban István bán tulajdonában volt. Mihály azonban oklevelekkel bizonyította, hogy a kérdéses palota vétel útján került a tulajdonába, nem a báni *honor* része volt.⁹⁸ 1335-ben a király megparancsolta Mikcsnek, hogy Zágrábban a (város)fal mellett királyi házat (*domus regalis*) építtessen. A polgárok azonban jelentették neki, hogy a bán arra nagy kaput (*magna porta*) készített, holott a király egy lónak ki- és bejárást biztosító kis kaput (*portella, parva porta*) szeretne csak. Ezért az uralkodó felszólította a bánt, hogy a kis kapuval épüljön meg az épület.⁹⁹ Valószínűleg ebben az épületben lakott Anjou István herceg második dukátusa idején.¹⁰⁰ 1357-ben István zágrábi püspök okleveléből egy bizonyos *fundum curia bani dictum*-ról értesülünk, amit László püspök Dénes zágrábi klerikusnak és a káptalan *notarius*ának adományozott.¹⁰¹ Több olyan, tagjai között bánt tudó családot ismerünk, amelyek rendelkeztek Zágrábban házzal/palotával. A Gutkeled nem Majádi ágából több, XIII. századi

⁹⁵ 1242. november 16.: CDCr. IV. 172–176. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Budapest, 1923–1987. (továbbiakban: RA) 723. szám.

⁹⁶ NADA KLAJĆ: Povijest Zagreba. Zagreb, 1982. 197–198. Térképen lásd uo. 211.

⁹⁷ *Fundus existens ante ecclesiam Sancti regis cathedralem, in quo bani Sclauonie aliquando ex permissione episcopi Zagradiensis domos et descensum habere conueverant.* Mon. Civ. Zagr. I. 56–57., RA 3313. szám.

⁹⁸ 1332. március 18.: Mon. Civ. Zagr. I. 137–139.

⁹⁹ 1335. november 29.: CDCr. X. 242.

¹⁰⁰ *de Grechensi civitate, loco mansionis nostre, zelo spiritualis devotionis cordialiter inducti progrediendo.* 1353. május. 28., Hercegek 169–170. és 170–171.

¹⁰¹ 1357. augusztus 26.: Df. 256 416., Mon. Civ. Zagr. I. 211–212. Ez akár azonos lehet azzal a *fundussal*, amit IV. László 1284-ben kelt oklevele említ.

szlavón bán származott. Zágrábi palotájukat a XIII. század végén cserélték el.¹⁰² Ákos Mikcsnek a királyi palota közelében volt ingatlana, ami halála után fiai kezébe került, tőlük pedig 1344-ben Hahót Miklós akkori szlavón bán tulajdonába ment át.¹⁰³ Mikcs fiának, az 1387-ben báni tisztséget viselő Ákosnak is volt telke Zágrábban.¹⁰⁴

A dolgozat elején feltett kérdésekre adható válaszokból egyértelmű, hogy a Szlavón Bánság legfontosabb települése az Árpádok és az Anjouk korában mindvégig Zágráb volt, itt székelte a területet felölelő püspökség *episcopusa*, itt működött a zágrábi kamara. A báni okleveleken az 1260-as évektől rendszeresen olvasható kelet helyek alapján kiderült, hogy a bánok az 1340-es évekig körbejárták a tartományt, de Zágráb kiemelt helyzete mindvégig megfigyelhető. Szécsi Miklós első bánságának idejétől kezdve vált Zágráb a bánság és a bán állandónak tekinthető székhelyévé, általában itt keltezett a mindenkori szlavón bán, itt volt a báni kancellária állandó helye, azonban az 1360-as évektől kezdve a körösi széken hozott ítéleteket Körösön foglalták írásba.¹⁰⁵

¹⁰² Az ügylet részleteiről lásd CDCr. VI. 609., 610., VII. 35., 37., 60–61., X. 11–12.

¹⁰³ *magistri Stephanus et Akus, filii Mykch bani quoddam pallatium ipsorum pretio comparatum in eadem civitate Zagabiensi circa pallatium seu castrum domini regis iuxta portam existens cum uno fundo curie ... prelibato Nicolao bani et suis heredibus ... dedissent et tradidissent.* Mon. Civ. Zagr. I. 169–171.

¹⁰⁴ Mivel az utána a királynak járó *datium*ot nem fizette meg, ezért a városi tanács azt 1397-ben eladta *Chunus Latinus*-nak. Mon. Civ. Zagr. IX. 92.

¹⁰⁵ Pl. 1367. április 24.: Dl. 33 222., CDCr. XIV. 15–19.; Zágráb központi szerepére a későbbiekben lásd VARGA SZABOLCS: Zágráb szerepe a magyarországi városhálózatban a késő középkorban. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 3 (2008) 249–273.

ÉVA B. HALÁSZ
Zagreb or Križevci?

It is known, that the main city of the mediaeval Slavonia was Zagreb. But was it true in the whole Middle Ages? The paper analyses the question mainly through the charters issued by the the Slavonian princes, bans and vice-bans. According to them, Zagreb was the most important settlement in the Árpadian and Angevin period.

Four periods can be distinguished within the examined era and the role of Zagreb was different in all of them. In the first period (till the 1270's) the ban circled in the whole territory and issued charters in every place where needed. Zagreb was important, but the ban did not live there continuously. In the second one, during the period of the oligarchs the Slavonian ban very rarely issued charters in Zagreb, while in the third one (from ban Nicolas de Felsőlendva till Nicolas de Hahót) the ban again circled in Slavonia. From the 1350's the ban held his court in Zagreb, the chancellery had a stable place there and most of the charters of the bans were issued there.

C. TÓTH NORBERT

Ajándékok az ifjú párnak

Bátori István és felesége, Zsófia mazóviai hercegnő nászajándékai

1550 novemberének vége felé Pekri Lajos asztalnokmester megjelent Nádasdi Tamás országbíró előtt Ormosdon és panaszt tett Bátori András tárnokmester ellen. Elmondása szerint 1542 körül előbb felesége, Zsófia, majd utána mostohaleánya, Anna halála, illetve az ő börtönbe vetése után András elfoglalva Dévény várát az ott talált javakat elrabolta tőle. Pekri kész listával érkezett és panaszában részletesen előadta, melyek voltak azok a tárgyak (ékszerek, ruhák), amiket néhai felesége az előző házasságából hozott magával, és melyek voltak azok, amiket tőle kapott. Továbbá ismertette azokat a tárgyakat is, amik mostohaleányáé voltak, valamint amiket feleségével közösen szereztek vissza idegen kezekből. Mindezek okán kérte az országbírót, hogy idéztesse meg jelenléte elé Andrást.¹

De miért is érdekes mindez számunkra? Hiszen – mondhatná valaki – a Pekri Lajos panaszában foglaltak semmiben sem különböznek az általunk már ismert ügyektől: az özvegy újbóli házasságkötése alkalmával összekülönbözött egymással régi és új családja.² Ami mégis kiemeli a szóban forgó oklevelet a „tucatügyek” közül, az nem más, mint hogy a Zsófia által korábbi házasságából hozott javak között felbukkannak olyanok is, amiket előző menyegzője alkalmával kapott. Először azonban érdemes tisztázni, hogy ki volt a felsorolt ruhák és ékszerek viselője, illetve ki volt Zsófia első férje. A következőkben röviden erről fogok szólni, majd rátérek a tanulmány címében feltett kérdésre is, azaz mit hoztak a vendégek?

A középkori Magyar Királyság egyik, ha nem a legjobban dokumentált házasságát ecsedi Bátori István nádor és a lengyel Piast-házból származó Zsófia mazóviai hercegnő között kötötték meg.³ A házasságot

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) E 148 (Neoregistrata acta), 817–8., szövegét lásd a Függelékben. – A következő évben ugyanebben az ügyben Bátori András tett panaszt Pekri Lajos ellen azért, mert 1532-ben Zsófia kezével együtt elfoglalta a jog szerint neki járó várakat és ingóságokat (Uo. 817–10.).

² Lásd erre bővebben VARGA SZABOLCS: A Bátoriak Szlavóniában. In: Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században. Szerk. SZABÓ SAROLTA–C. TÓTH NORBERT. (Báthori István Múzeum Kiadványai 34.) Nyírbátor, 2012. (továbbiakban: VARGA 2012.) 141–168.; 147–148.

³ Jelen dolgozat a feldolgozás alatt lévő téma egyik részeredményét tartalmazza. A magyar szakirodalom csupán érintette a témát (PÉTER KATALIN: Házasság a régi

nem tudjuk ki kezdeményezte (talán Zsigmond lengyel király), de az biztosnak látszik, hogy a lakodalmat megelőző tárgyalások István nádor-rá választása, 1519. május 28.⁴ után kezdődtek meg. Az első biztos hírünk a tárgyalásokra jó egy évvel későbből ismeretes. II. Lajos király 1520. július 3-án járult hozzá ahhoz a megegyezéshez, amit Bátori István kötött testvéreivel, Györggyel és Andrással: e szerint (mivel javaikat osztatlanul birtokolták) a nádor a Zsófiával kötendő házassága céljából a lengyel szokások szerint adandó *contrados* vagy adomány (*donatio*) címén bármelyik birtokukat lekötheti.

A királyi beleegyezés elnyerése (amin a lengyel hercegnő képviselője is jelen volt)⁵ után a leendő férj követe, Macedóniai László a lengyel követekkel együtt utazott Lengyelországba. A tárgyalások Toruń-ban folytatódtak, ahol Zsigmond lengyel király meg Zsófia anyja, Anna és fiai: Szaniszló és János mazóviai hercegek jelenlétében 1520. augusztus 29-én *per procuram* megkötötték a házasságot és egyúttal megszővegezték a házassági szerződést.⁶ Alig egy hónappal később (miután Bátori István nem emelt kifogást a szerződésben leírtakkal szemben és ennek híre megérkezett Magyarországról) Zsófia testvérei, Szaniszló és János ezúttal Varsóban a technikai részletekről is megállapodtak Macedóniai Lászlóval. Ennek szövege szerint Zsófiát 1521. április 15–21. között adják át a férj képviselőinek a lengyel-magyar határon, és ugyanekkor adják át a 10 ezer aranyforint hozomány első felét is, míg a második felét egy év múlva, 1522. június 8-án.⁷ A lakodalom időpontját tehát valamikor 1521 tavaszára tűzték ki. A menyegzőt előbb Lajos király nővére, Anna hercegnő

Magyarországon, 16–17. század. Budapest, 2008. 147–148.), a kérdéssel ugyanakkor lengyel részről a XX. század elején JAN DĄBROWSKI (*Małżeństwo Zofii mazowieckiej ze Stefanem Batorym, palatynem Węgier. Przegląd Historyczny* 17 [1913] 257–278.), a XXI. század elején pedig STANISŁAW A. SROKA (*Piastówny na Węgrzech w dobie Jagiellonów [1490–1526]*. In: *Ecclesia, Cultura, Potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej*. Ed. PAWEŁ KRAS–ANTON JANUSZEK. Kraków, 2006. 559–568.) foglalkozott.

⁴ C. TÓTH NORBERT–HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–PÁLOSFALVI TAMÁS: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)* Budapest, 2016. (továbbiakban: Arch. 1458–1526.) 82.

⁵ *Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia. I. Diplomata 1393–1540.* Közzéteszi HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–C. TÓTH NORBERT. Szerk. C. TÓTH NORBERT. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai. 67.) Nyíregyháza, 2011. (továbbiakban: Doc. Batori) 306–308.

⁶ IVÁNYI BÉLA: *Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez.* Történelmi Tár 1906. (továbbiakban: IVÁNYI 1906.) 139–151., 161–197., 321–367.; 322–325.

⁷ IVÁNYI 1906. 325–327.

és Ferdinánd osztrák főherceg házasságkötése miatt 1521. július 28-ra halasztották, majd a török támadás következtében fel sem merült megtartása.⁸ A lakodalmat, ha akarták is, 1522-ben sem tartották meg, mivel a királyi pár Csehországba távozásával Bátori Istvánt nevezték ki helytartóvá, így az ország kormányzása és határainak védelme teljes egészében az ő vállaira nehezedett.⁹ Úgy tűnik az év végére némi lélegzethez juthatott (a papíron már másfél éve) ifjú férj és ezért a lakodalom idejét 1523. január 28-ra tűzték ki.¹⁰ Az immáron szokásosnak mondható metódus szerint az ünnepi eseményt ezúttal is elhalasztották: azt végül február 24-én a budai várban tartották meg.¹¹ A házasság elhálására is egy-két napon belül sor került, mivel Zsófia hercegnő kísérei február 28-án már átadták a hozomány első részletét, 5000 forintot.¹²

A fényes ünnepségre meghívottak természetesen nem üres kézzel érkeztek: ahogy az manapság is szokásos, a résztvevők a lakodalom ideje alatt adták át ajándékaikat. Kik voltak a meghívottak/megjelentek – merül fel az első kérdés. Röviden: mindenki. Bővebben pedig úgy válaszolhatunk a kérdésre, hogy a jelentősebb városoktól kezdve az egyházi és világi élet képviselőin keresztül a királyi család rokonságával bezárólag (azaz pontosabban fogalmazva, akik e napon Budán voltak)¹³ mindenki. Természetesen név szerint nem tudjuk mindannyiukat felsorolni, de feltárt forrásaink révén egyfelől néhányukat megnevezhetjük, másfelől pedig az általuk adott ajándékok nagyságrendjét is érzékeltetni tudjuk.

Beszterce-, Selmec- és Körmöcbánya közös ajándék vételét határozták el (ennek beszerzésével a körmöci jegyzőt bízták meg) és amint arról a körmöciek leveléből értesülünk, egy 90 arany értékű kelyhet adtak

⁸ C. TÓTH NORBERT: Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban? A Bátori család ecsedi ágának tagjai 1377–1541. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 44 (2009) (továbbiakban: C. TÓTH 2009.) 5–47.; 27.

⁹ C. TÓTH NORBERT: A királyi pár Csehországban 1522–1523. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. BAGI DÁNIEL–FEDELES TAMÁS–KISS GERGELY. Pécs, 2012. (továbbiakban: C. TÓTH 2012.) 83–95.; Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523). Közzéteszi C. TÓTH NORBERT. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 50.) Budapest, 2010. (továbbiakban: Helyt. oklt.) passim.

¹⁰ MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DF) 218118. – A győri káptalan számadáskönyve szerint január 25-re tűzték ki a lakodalmat (DF 279560., pag. 581.).

¹¹ Helyt. oklt. 177.

¹² IVÁNYI 1906. 354–355. (MNL OL Diplomatikai Levéltár [továbbiakban: DL] 23721.)

¹³ Vö. Gosztonyi János győri püspök levelével, aki szerint a budai tanácskozáson több mint százötvenen jelentek meg, akiknek többsége „átment” a nádor lakodalmába (Helyt. oklt. 176.).

a menyegzőre.¹⁴ Bártfa, Eperjes, Kassa és Kisszeben városok szintén képviseltették magukat.¹⁵ Az egyházi intézmények közül a győri székeskáptalanról tudjuk, hogy elküldték egyik tagjukat Budára, az ajándékozásra 25 forintot szántak: az ünneplő pár egy kupát kapott tőlük.¹⁶ A káptalan feljebbvalója, maga a győri püspök, Gosztonyi János is biztosan jelen volt: amint az általa írt levelekből kiderül, e napokban érkezett meg Prágából.¹⁷ Rátérve a világiakra, az Ország család legalább egy tagja jelen lehetett, Nyitra megyei jókói várnagyuk ugyanis azt írta a nagyszombatiaknak, hogy urával remélhetőleg ott lesz Budán a lakodalomban.¹⁸ Hasonlóképpen valószínűsíthető azok megjelenése a lakodalmon, akik e napokban a budai várban tartózkodtak, így Szatmári György esztergomi érseké,¹⁹ Várdai Pál veszprémi²⁰ és Podmanicki István nyitrai püspöké,²¹ Béltői Drágfi János tárnokmesteré,²² illetve Alsólendvai Bánfi János pohárnokmesteré.²³ Bátori István családtagjai közül idősebbik testvére, György biztosan nem jött el, mivel már évek óta betegeskedett és szűkebb pátriáját nem hagyta el haláláig.²⁴ Az ifjabb testvér, András (a bepanaszolt András apja) minden bizonnyal megjelent fivére menyegzőjén (noha ezt forrással bizonyítani egyelőre nem lehet).

Mindezek után következzenek azok, akikről ugyan nem mindig lehet egyértelműen eldönteni, hogy részt vettek-e a lakodalmon, de legalább az általuk adott ajándékokat ismerjük.²⁵ Kázmér brandenburgi ör-

¹⁴ DF 235614.

¹⁵ DF 218117–218120., 229711.

¹⁶ IVÁNYI BÉLA: A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Budapest, 1918. 24. (DF 279560., pag. 581.)

¹⁷ Helyt. oklt. 176–180.

¹⁸ *quod me cum domino gratioso ad octavam Fabiani et Sebastiani martirum adesse in nuptiis domini palatini Bude oportebit* (DF 279929.); a vár birtokosára lásd HORVÁTH RICHÁRD: Váradattár, Jókó vár. (kézirat); DL 19645.

¹⁹ Helyt. oklt. 179. – A személy azonosítására lásd C. TÓTH NORBERT: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) Győr, 2017. (továbbiakban: Egyházi arch.) 32.

²⁰ Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523). GUTHEIL JENŐ kéziratát kiadásra előkészítette KREDICS LÁSZLÓ. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.) Veszprém, 2007. 338.

²¹ Helyt. oklt. 176. – A személy azonosítására lásd Egyházi arch. 88.

²² Helyt. oklt. 174., 175.

²³ Helyt. oklt. 176. – A személy azonosítására lásd Arch. 1458–1526. I. 113.

²⁴ C. TÓTH 2009. 37.

²⁵ Noha a panaszból csak általánosságban utaltak arra, hogy kiktől származnak a tárgyak (*alias res ipsius quondam domine Sophie per eam a domo paterna allatas et per alios dominos fratres*

gróf (aki egyúttal a Prágában lévő királyi párt²⁶ is képviselhette) egy kicsi drágakövekkel díszített és koronát tartalmazó násfát adott.²⁷ A királyné két aranygyűrűt küldött: az egyik „helyes” rubintot, a másik egy széles gyémántot tartalmazott.²⁸ Szapolyai János vajdát (akinek e napokban a tartományában voltak halaszthatatlan elfoglaltságai)²⁹ testvére, György képviselte: János egy aranygyűrűt küldött, aminek közepébe egy hegyes gyémánt volt belefoglalva, ami körül további négy gyémánt volt.³⁰ György hasonlóképpen egy aranygyűrűt adott, ennek közepén szintén egy hegyes gyémánt volt.³¹ Turzó Elek kincstartó egy A betűt formázó, gyémántberakással rendelkező aranygyűrűt hozott magával.³² A sok aranygyűrű után üdítő kivételként hat, hogy a törökverő szigetvári hős apja,³³ Zrínyi Miklós egy ezüstből készült ládikát adott ajándékba az ifjú párnak.³⁴

et amicos ac benivolos suos eidem datas), de néhány személy esetében (pl. Szapolyai György, aki meghalt a mohácsi csatában) egyértelmű, hogy az ajándékozásra a lakodalom alkalmával keríthettek sort.

²⁶ C. TÓTH 2012. 94.

²⁷ *iocale parvum coronam habentem desuper ornatum variis lapidibus pretiosis, ab markyone Kazymero donatum* (lásd a Függelékben). – A tárgy azonosítására lásd KELÉNYI BORBÁLA: Magyar kifejezések késő középkori női nemesi végrendeletekben. In: Micae mediaevales. III. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk. GÁL JUDIT–PÉTERFI BENCE–VADAS ANDRÁS–KRANZIERITZ KÁROLY. Budapest, 2013. 181–217.; 200. – Egy hasonló ékszer szerepel a Bátori Anna által 1541. április 14-én Dévényből a királyné udvarába, Bécsbe hozatott ingóságok jegyzékében: *Egyh koronas es ghenghes nasfa, kybe waghon egh ereg ghemant, keth rubyn, egh saffyr es egh smaragd, egh ghengh fyg rayta es sok apro kyleras kylenes kewekkel kesyeth* (MNL OL E 211 [Lymbus], 1-d., fol. 39v. [továbbiakban: Bátori-jegyzék] – a forrás ismeretéért Szatlóczky Gábornak tartozom köszönettel).

²⁸ *unum anulum aureum, habentem rubinum unum optimum, donatum per reginam Mariam, anulum aureum unum, habentem in se planum diamantem unum, per eandem reginam donatum* (lásd a Függelékben). Mindkét ékszer benne van a Bátori-jegyzékben: *keth ezwe ketet arany ghewrew, eggykbe rubyn, masykba kys lapys ghemant* (MNL OL E 211 [Lymbus], 1-d., fol. 39v.).

²⁹ Lásd erre C. TÓTH NORBERT: Szapolyai János erdélyi vajda 1522. évi havasalföldi hadjáratai. Havasalföld korlátozott függetlenségének biztosítása. Hadtörténelmi Közlemények 125 (2012/4) 987–1014.

³⁰ *unum anulum aureum, habentem in medio unum diamantem acutum ac circumcirca quattuor diamantes, per Iohannem wayvodam donatum* (lásd a Függelékben). – A *diamantem acutum* 'hegyes gyémánt' értelmezésére lásd a Bátori-jegyzéket (MNL OL E 211 [Lymbus], 1-d., fol. 39v.).

³¹ *anulum aureum, habentem diamantem acutum unum, per Georgium Zepessy donatum* (lásd a Függelékben).

³² *anulum aureum cum diamante ad modum littere A per dominum Thurzonem donatum* (lásd a Függelékben). – A személy azonosítására lásd Arch. 1458–1526. I. 134.

³³ VARGA SZABOLCS: Leonidasz a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566) Pécs–Budapest, 2016. 84.

³⁴ *unam ladulam de argento factam per dominum Zriny donatam* (lásd a Függelékben).

Bátori István és Zsófia hercegnő alig hétéves házasságából két gyermek született (mindkettő a lengyel rokonság után kapta nevét). Az egyik Szaniszló, akit 1524. október 21-én említenek először és 1526. augusztus 15-én utoljára.³⁵ Második gyermekük, Anna körülbelül fél évvel Szaniszló halála után, 1527. január elején született akkori lakhelyükön, Pozsonyban.³⁶ A felnőtt kor határát azonban ő sem lépte át, mivel 1541. július 15-én már mint nem régiben elhunytat említik.

A nádor özvegyét Ferdinánd király előbb Torquatus (Karlovics) János grófhhoz szerette volna hozzáadni, ám törekvése nem járt sikerrel, mivel Zsófia végül volt urának egy karrierje csúcsán álló familiárisát,³⁷ (a panaszt tevő) Petrovinai Pekri Lajost választotta. Az esküvőt 1532. február 13. körül tartották Varasdón. E házasságból tudomásunk szerint nem születtek utódok.³⁸ Pekri Lajos felesége, Zsófia valamikor 1540. szeptember 20. után halt meg.³⁹ Az özvegyen maradt férj (aki felesége haláláról fogságában értesült)⁴⁰ kiszabadulása után néhai somlyói Bátori István erdélyi vajda leányát, Erzsébetet vette feleségül 1547. május 1-jén.⁴¹

³⁵ C. TÓTH 2009. 28.

³⁶ C. TÓTH NOBERT: Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve. Adalékok Magyarország 1526 végi politikatörténetéhez. Levéltári Közlemények 80 (2009) 169–208.; 174–175. – Lásd még a somogyi konvent 1533. március 22-i oklevelét, amely szerint Annát ekkor ötévesnek ítélték: *memoratum puellam Annam quinque solummodo annorum fore et existere iudicaverunt* (MNL OL E 148 [Neo-regestrata acta] 631-10.).

³⁷ A Pekriekre lásd PÁLOSFALVI TAMÁS: A Szencsei és Pekri családok a 15. században és a 16. század első harmadában. Turul 83 (2010/3) 65–78.; 75.; valamint TAMÁS PÁLOSFALVI: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Budapest, 2014. 240–241.

³⁸ C. TÓTH 2009. 28.; VARGA 2012. 156–157.

³⁹ MNL OL E 185 (Archivum familiae Nádasdy), 27. doboz, Pekri Lajosné 13–14.

⁴⁰ Ferdinánd király 1537 végén tartóztatta le (VARGA 2012. 158.).

⁴¹ MNL OL P 1314 (Batthyány család hercegi ágának levéltára, Missiles), nr. 36221.

Függelék⁴²

1550. december 24.

A pozsonyi káptalan jelenti Ferdinánd királynak, hogy Nádasdi Tamás, Fogarasföld örökös és Vas megye ispánja, országbíró és királyi főkapitány Ormosdon, 1550. november 23-án kelt parancsa értelmében – amely szerint Petrovinai Pekri Lajos királyi asztalnokmester, liptói ispán panaszt tett Bátori András királyi tárnokmester, szatmári ispán ellen, mivel Bátori, amíg Pekri Lajos a király fogságában volt, Dévény várából elrabolta az őt megillető javakat – tanúbizonyosága kiment Bátori András lakhelyére, Dévény várába, de mivel nem találta ott, 15. napra megidézte őt vagy képviselőjét az országbíró elé.

Papíron, zárópecséttel. MNL OL Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, E 148 (Neo-regestrata acta) 817–8. – A hátlapján: Domino regi. Pro magnifico domino Ludovico Pekry de Pethrowyna comiti comitatus Lyphthoviensis ac dapiferorum regalium magistro contra spectabilem et magnificum dominum Andream de Bathor, comitem comitatum Zathmariensis et Zabolcz ac thavernicorum regalium magistrum et supremum regni Hungarie capitaneum. Amonitionis et certificationis relatio. – Más kézzel: in vigilia Thome apostoli 1550, res mobiles querit.

Serenissimo principi et domino, domino Ferdinando divina favente clementia Romanorum, Hungarie, Bohemie etc. regi, semper augusto, infanti Hispaniarum, archiduci Austrie etc., domino ipsorum gratiosissimo capitulum ecclesie Posoniensis orationum suffragia devotarum perpetua cum fidelitate. Vestra noverit serenitas nos litteras spectabilis et magnifici domini comitis Thome de Nadasd, perpetui terre Fogaras ac comitatus Castriferrei comitis et iudicis curie vestre maiestatis exhibitorias, amonitorias et certicatorias nobis amicabiliter loquentes et directas, honore, quo decuit, recepisse in hec verba.

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Posoniensis comes Thomas de Nadasd, perpetuus terre Fogaras ac comitatus Castriferrei comes et iudex curie serenissimi principis et domini, domini Ferdinandi divina favente clementia Romanorum, Hungarie, Bohemie etc. regis, semper augusti, infantis Hispaniarum, archiducis Austrie etc., necnon supremus dicti regni Hungarie capitaneus amicitiam paratam cum honore. Dicitur nobis in persona magnifici domini Ludovici Pekry de Petrowyna, comitis comitatus Lyphthoviensis ac dapiferorum regalium

⁴² Az oklevél kiadása alapvetően az elfogadott forrásközlési szabályzatok alapján történt, l. Doc. Bátori 10.

magistri, qualiter superioribus his temporibus, circa annum Domini millesimum quingentesimum quadragesimum secundum obeuntibus prius et ab hac luce decedentibus illustri ac magnifica condam domina Sophia, ducissa¹ Mazovie, alias spectabilis et magnifici quondam domini Stephani de Bathor dicti regni Hungarie palatini et locumtenentis regie maiestatis, ultimo vero ipsius exponentis consorte ac generosa olim puella Anna, filia eiusdem quondam domine Sophie ex iamfato quondam domino Stephano Bathory suscepta, privigna scilicet dicti exponentis, eodem etiam exponente tunc casu quodam in captivitate regia existente magnificus dominus Andreas de Bathor, thavernicorum regalium magister ac comes comitatus Zathmariensis necnon supremus similiter capitaneus eiusdem regni Hungarie, dominus et collega noster universas res et bona mobilia aurea, argentea, paratas pecunias, iocalia, gemmas, lapides pretiosos, vestimenta ornamentaque ecclesiastica necnon alia quevis clenodia seu utensilia domus, tam ipsius exponentis propria, quam etiam dicte quondam domine Sophie, coniugis sue protunc in castro Dewen vocato in comitatu Poseniensi existenti habitas et derelicta pariter cum ipso castro Dewen, cuius dominus ipse exponens cum dicta quondam domina coniuge sua ante prescriptum tempus habuissent, nomine successorio vel alio quovis titulo per maiestatem regiam sibi reddi et restituti facere curavissent, quas et que penes se haberet et conservaret etiam modo. Cum autem res et bona dicti exponentis simul et prefate quondam domine Sophie eidem per ipsum exponentem donate vel aliter qualitercunque assignate ipsi domino Andree Bathory nullo penitus iure attineant, et insuper idem exponens maiorem et optimiorem partem aliarumque rerum dicte quondam domine Sophie de manibus alienis, quibus scilicet per ipsam et dictum quondam Stephanum Bathory, priorem dominum et maritum suum oppignorate fuissent, propriis sumptibus redemerit et recuperaverit, ac deinde ipsa quondam domina Sophia de residuisque rebus suis vivens disposuerit easque omnes ipsi exponenti donaverit, ob hoc idem exponens, si iuri consonaret et equitati videretur, prescriptas universas res et bona mobilia, imprimis sua propria,

ut pote duas cuppas magnas, florificatas, argenteas deauratas, per maiestatem regiam ipsi exponenti donatas, tres cuppas magnas dupplatas, duodecim cuppas magnas florificatas, viginti cuppas mediocres, unam de ovo strucionis, argento ornatam, tres pelves et tria fusoria, scutellas argenteas duodecim, discos argenteos sedecim, coclearia argentea similiter sedecim, candelabra argentea duo, furcollas

duodecim, pitearia argentea usualia sex, unam zkoffyam Turcicam auream unacum conosew, teca cristarum argentea eidem affixa, unum bonchok optimum habentem pomum sive comum de cristallo, duo canthera argentea, unum salinum argenteum, tres gladios optimos argento deaurato ornatos, sicam unam argenteam deauratam, frameam unam argenteam, ornamenta argentea unius framee, quinque galeria caneum [!] argento ornata, unum par calcariorum argenteorum, damascum Venetianum pro duabus vestibus, cingulum unum nigrum purpureum, argento ornatum, duos anulos aureos, alterum cum lapide rubinti, alterum vero cum saphiro magno, paratis in pecuniis in puro auro florenos quinque millia et in tallario florenos mille, unam monetam auream continentem in se florenos duodecim, unum florenum aureum Thurcicum, unam particulam auri continentem florenos centum, pulveres auri continentes florenos quinquaginta, catenam unam auream maiorem, unam subbam purpur optimi aurifilati subductam pellibus sabellinis, unam vestem in forma Polonica, sarcitam de taffota rubea dupplata, sericeis zonis nigris ornatam, unam tunicellam similem, unas caligas similes, unam vestem farasia dictam de purpure rubro, unam tunicellam panni skarlati cum nodis argenteis deauratis, unam ioppam similiter panni skarlatii, unas caligas similiter panni skarlatii, ioppam unam et caligas de damasco rubro, equos curriferos, currus, boves, vaccas, equos equatiales et utensilia alia domus, omnino ad valorem viginti millium florenorum se extendentia;

res prefate quondam domine Sophie per prenominatum exponentem eidem quondam domine datas et donatas, videlicet catheras aureas maiores duas, alias catenas minores ad manus hominum aptas similiter duas, cingulum ex ductili auro factum unum, cingulos ex argento ductili factos duos, cingulum nigri purpuris, fibulis argenteis in forma litterarum L et Z factarum ornatum unum, tres anulos aureos, alterum in forma serpentis paratum cum duobus lapidibus adamanti et uno rubinto ac tertium cum unico lapide rubinti, unam ligaturam magnam perlarum optimarum, unam bursam plenam perlis, quinquaginta humeralia muliebria diversi generis, nonnulla ex eis gemmis fisa et auro ductili ornata, quinque galleria optima camisiarum muliebrum gemmis fisa, sex vittas maiores et pretiosiores ex filis aureis et argenteis factas, unam deploym sive ioppam de veluto rubro factam, picturas consutiles ad manicas septem camisiarum muliebrum factas, quattuor patheras vulgo czeze de cristallo factas, deploes sive ioppas muliebres de purpureo athlasio et damasco diversorum colorum alias

gemma et auro ornatas, in toto triginta quinque, manicas muliebres ad diversas vestes pertinentes, auro et argenteo ac gemmis ornatas, paria viginti, aurifilatum ad vestem unam², item athlasium argentofilatum ad vestem similiter unam, item brunatici³ coloris dabyth ad vestem unam ac alias camisias, tunicellas, crinilia gemmata, cingulos, antelas, facileta, tam sericea⁴, quam etiam sindonea et telea, linteamina, vittas, humeralia, galleria, vestes, subbas, tunicas pretiosas, unam subbam de athlasio aurifilato subductam pellibus hermellinis, unam subbam scarlati subductam pellibus hermellinis, subbam unam de athlasio brunatici³ coloris subductam pellibus mardurinis, item vestem unam zoknya dictam de damasco coloris cariofilini subductam pellibus mardurinis, item alias diversas vestes zoknya et kenthes vocatas de damasco, athlasio, thaffota, skarlato, pwrpyano, chemeletho et sthametho factas, fimbriis diversi coloris ornatas, in toto triginta quattuor, item vestes puellarum subbas septem de rubro damasco subductas pellibus variolinis, vestes zoknya sex de damasco coloris cariofilini cum fimbriis rubri veluti, vestes zoknya septem ex damasco coloris aurei cum fimbriis veluti nigri, vestes zoknya quinque de stametho albo cum fimbriis rubri purpuris, vestes zoknya quinque de purpyano cinericei coloris cum fimbriis rubri purpuris, vestes zoknya duas de stametho cariofilini coloris cum fimbriis rubri purpuris, ad equitandum aptas et ornatas, ac alia ornamenta muliebria, omnino ad sedecim millia florenos se extendentia;

deinde res eiusdem quondam domini Sophie per antefatum exponentem propriis laboribus et sumptibus de manibus alienis redemptas et recuperatas, videlicet unum iocale aureum pretiosum et unam torquem pretiosam⁵ auream, cum gemmis et lapidibus pretiosis ornata, quam et maiestas regia olim pignori dederat, valentem florenos sedecim millia, et insuper alias res ipsius quondam domine Sophie per eam a domo paterna allatas et per alios dominos, fratres et amicos ac benivolos suos eidem datas, videlicet iocalia quattuor, que ex iocalibus quindecim a Polonia adductis facta sunt per dominum palatinum, primum cum effigie aquile albe, secundum cum effigie Samsonis ora leonis discerpentis, tertium cum pellicano ave habentem in pectore lapidem pretiosum, quartum cum aquila minori alba, quintum iocale parvum coronam habentem desuper ornatum variis lapidibus pretiosis, ab markyone Kazymero donatum, torquem unam cum lapidibus pretiosis, saffiribus et diamantibus ornatum et pretiosissimum ex sertis factum, aliud colare ornatum cum gemmis parvis, tertium colare ornatum in modum cathene cum gemmis variis, quartum in modum

cathene ornatum cum lapidibus pretiosis, inferius habens crucem et quinque diamantibus et tribus gemmis factam, quintum continens in se gemmas triginta octo habens pendile rose ex diamantibus factum, unam parvam cathenam habentem pendile ex parvis diamantibus et uno rubinto factum⁶, aliam cathenam in forma veteri cum pendili in se continentem quattuor rubinos et unum diamantem et septem gemmas, tertiam cathenam parvam, habentem pendile cum uno saffyro, uno blasko et quattuor gemmis, item unum pendile cum uno blask et tribus gemmis super zonam sericeam, unum anulum aureum, habentem in medio unum diamantem acutum ac circumcirca quattuor diamantes, per Joannem waywodam donatum, unum anulum aureum, habentem rubinum unum optimum, donatum per reginam Mariam, anulum aureum unum, habentem in se planum diamantem unum, per eandem reginam donatum, anulum aureum, habentem diamantem acutum unum, per Georgium Zepessy donatum, anulum aureum cum diamante ad modum littere A per dominum Thurzonem donatum, anulum aureum crisolitu per Karlowych donatum, anulum aureum saffyr per eundem donatum, quinque anulos per dominum Swyhoczky donatos, tres rubyn, duo diamantes, decem anulos aureos, quos secum ex Polonia duxerat, quinque acutos diamantes, sextum smaragd, septimum rubyn, octavum vylagos saffyr, duo kyssaffyr, florenos aureos ex Mazowia adductos mille quingentos, tres aureos florenos magnos et latos, quattuor aureos florenos mediocres, unam ladulam de argento factam per dominum Zriny donatam, aurum veluti nux ex Wylagoswar adductum, humerale lapidibus pretiosis circa collum ornatum, aliud humerale ex purpureo aurifilato circa⁷ collum, partha de viridi veluti, unam rosam perlarum in auro, unam tecam reliquarum perlarum, duas fimbrias ex gemmis, cingulum unum rubeum cum fibulis argenteis magnis, cingulum boglaros more Polonico factum, cingulum maycz dictum de veluto nigro in forma horologii factum, unum⁸ de veluto nigro cum fibulis aureis factum, vittam unam magnam more Polonico factam, vittas tres viles Polonicas, unam viridem, secundam colore cariofilini, tertiam rubeam, duas vittas gemmatas, una somanczos, partam unam ex gemmis, fimbria duo gemmata superioris partis vestis, coronam unam magnam puellarem gemmatam, octo parthas, quattuor gemmatas, quattuor ex filis aureis factas, collarium unum gemmatum ad vestimenta, unam partam de filis aureis cum cornis factam, quattuor partas ex gemmis factas, cingulum unum deauratum brunatici coloris kanyza dictum, unam coronam parvam ex gemmis factam, unum cingulum argenteum et deauratum,

manica una in forma Italica pertinens ad camisiam, linteamina duo pulcherima, linteamina pulcherima quattuor ex tela Italica facta aliaque ornamenta domus ac muliebria, omnino ad valorem decem millium florenorum se extendentia;

per eundem, ut premissum est, dominum Andream Bathory modo, quo supra, ad se receptas pro se rehabere vellet lege et consuetudine regni requirente et quia memoratus dominus Andreas Bathory ad premissa legitime amonendo videbatur, pro eo amicitiam vestram presentibus petimus diligenter, quatinus presentes litteras nostras annotato domino Andree Bathory per vestrum hominem pro testimonio fidedignum exhiberi et presentari faciatis, qui si personaliter reperiri poterit, bene quidem, alioquin de domo habitationis sive solita eiusdem residentia idem homo vester amoneat eundem dicatque et committat eidem verbo regio, ut ipse quinto decimo die a die exhibitionis presentium et amonitionis exhinc sibi fiende computando per se vel procuratorem suum legitimum ad premissa responsurus iudiciumque et iustitiam exinde recepturum coram nobis comparere modis omnibus debeat et teneatur, certificando eundem ibidem, ut sive ipse termino in predicto coram nobis compareat, sive non, nos ad partis comparentis instantiam id faciemus in premissis, quod dictaverit ordo iuris. Et post hec huiusmodi exhibitionis, amonitionis et certificationis seriem cum amoniti et evocati nomine terminoque assignato, ut fuerit expedientes, terminum ad predictum prefato domino nostro regi suo modo fideliter rescribatis. Datum in Ormosd, die dominico proximo ante festum Beate Catherine virginis et martiris, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo. [1550. nov. 23.]

Nos itaque premissis amicabilebus petitionibus prefati domini iudicis curie maiestatis vestre semper obedire volentes nostrum hominem, videlicet honorabilem Gregorium presbiterum beneficiatum prefate ecclesie nostre Posoniensis ad premissa fideliter peragenda nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum, qui tandem exinde ad nos reversus nobis sub iuramento retulit eo modo, quomodo ipse in vigilia festi Beati Thome apostoli proxime preteriti⁹ [1550. dec. 20.] ad castrum Dewen vocatum accessisset ibique annotatum dominum Andream Bathory personaliter non reperisset pretactasque litteras prefati domini iudicis curie eidem exhibere et presentare nequivisset, eundem tamen de domo habitationis sive solite eiusdem residentie ibidem habite amonisset dixissetque et commisisset eidem verbo regio vestre maiestatis, ut ipse decimo quinto die a die huiusmodi amonitionis exhinc

sibi facte computando per se vel per procuratorem suum legitimum rationem de premissis redditurum coram prefato domino iudice curie comparere modis omnibus debeat et teneatur, certificando eundem ibidem, ut sive ipse termino in predicto coram ipso domino iudice curie vestre maiestatis compareat, sive non, idem dominus iudex curie vestre maiestatis id faciet in premissis, quod dictaverit ordo iuris. Datum quinto die diei executionis prenotate, anno Domini supradicto.

¹ Az eredetiben: *duce*. ² Egyidejűleg javítva *unum* alakról. ³ Az eredetiben: *brumatici*. ⁴ Az eredetiben: *saricea*. ⁵ Az eredetiben: *pretiosum* (nem helytelenül, mert a szó hím- és nőnemű is lehet). ⁶ Az eredetiben: *factuum*. ⁷ Utána még egyszer: *circa*. ⁸ A tárgy megnevezése kimaradt. ⁹ Az eredetiben: *preteritum*.

NORBERT C. TÓTH
Gifts for the Newly Wedded Couple
The Wedding Presents of István Bátori and His Spouse,
Duchess Sophie of Mazovia

While the surviving historical sources at least occasionally inform us about the dates of aristocratic marriages, they almost completely keep silent about the wedding presents that were exchanged on such solemn occasions. This paper accordingly presents a document, as yet unique of its kind, which also sheds light on the gifts that were offered to the married couple on the occasion of their nuptials.

The marriage of István Bátori, palatine of the Hungarian Kingdom, and Sophie, duchess of Mazovia from the Polish royal Piast dynasty, is one of the best documented such ceremonies from the medieval period. Alongside the date of the ceremony, we also know the marriage contract, and even some at least of the invitations issued for the later postponed wedding have come down to us. Likewise known is the date of the nuptials that were eventually celebrated two years later, in February 1523, and the names of some of the participants.

All that was missing to round out the picture was a list of the wedding presents that the invited guests offered to the married couple. A recently discovered source, while not containing all such gifts, at least makes us know a major group of them. According to the charter in question, the second husband of duchess Sophie, 'Master of the Table' Lajos Pekri accused in 1550 András Bátori, *magister tavernicorum* of having robbed from the castle of Dévény a great number of valuables, itemized in the document, altogether worth forty-six thousand florins, belonging to Lajos himself, his late spouse duchess Sophie, and his stepdaughter Anna. Fortunately, the list of stolen pieces, garments and jewellery, also contains those presents that had been given to the duchess on the occasion of her first marriage to palatine István Bátori. The uniqueness of the case narrated by the charter sufficiently justifies its publication here *in extenso*.

LAKATOS BÁLINT

Áttekintő jegyzék Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck és Sigmund von Herberstein követek jelentéseiről a magyar–cseh királyi udvarból (1521–1525)¹

A XVI. század eleji Magyar Királyság politikatörténetének kutatásában fontos szerepet játszanak a külföldi követjelentések. Egyrészt tükrözik a Jagelló-kori magyar külpolitika céljait, lehetőségeit és egyre szűkülő mozgásterét. Másrészt magára a magyar belpolitikára: a késő középkori magyar–cseh királyi udvarra, annak szereplőire és reprezentációjára, illetve a politikai elit tagjaira tartalmazznak fontos adatokat. A velencei követjelentések mellett² a legismertebb és a mohácsi csatavesztést megelőző évek legtöbbet idézett darabjai a pápai nuncius, Giovanni Antonio Burgio báró 1525–1526-ból való jelentései, amiket Fraknói Vilmos tárt fel a vatikáni titkos levéltárban, és adott ki.³ Mennyiségét és jelentőségét tekintve is ehhez mérhetőek a Habsburg-fivérek, V. Károly német-római császár és I. Ferdinánd osztrák főherceg által az 1520-as évek első felében a magyar–cseh királyi udvarba küldött három követ, pontosabban két egymást váltó, hosszabb ideig itt állomásozó, „állandó”, illetve egy eseti megbízásokkal küldött diplomata jelentéssorozatai.

Az olasz származású Andrea dal Burgo (olaszosan: Andrea dal Borgo, latinosan: Andreas Burgus, 1467–1533) korának egyik legjelentősebb, a Habsburg–francia, illetve az itáliai ügyekben járatos diplomatája volt, aki 1521 augusztusától egészen 1523 októberéig tartózkodott II. Lajos mellett kettős, császári és főhercegi állandó követként. 1521 nyarán a

¹ A közlemény a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² A velencei követek misszióból hazaküldött jelentéseinek (*dispacchi*) kivonatait Marino Sanuto monumentális munkájából ismerjük: I Diarii di Marino Sanuto. 1496–1533. I–LVIII. Edd. RINALDO FULIN–FEDERICO STEFANI–NICCOLÒ BAROZZI–GUGLIELMO BERCHET–MARCO ALLEGRI. Venezia, 1879–1903. A missziók végén benyújtott összegző vagy zárójelentéseket (*relazioni*) Balogh István magyar fordításban használja a hazai kutatás. BALOGH ISTVÁN: Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Forrástanulmány. (A Szegedi Magy. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem Közép- és Újkori Történeti Intézete. 2.) Szeged, 1926.; A velencei követjelentésekkel jelenleg Kruppa Tamás foglalkozik.

³ Monumenta Vaticana historiam Regi Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. II/1. Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Kiad. FRAKNÓI VILMOS. Budapest, 1884. (reprint: Budapest, 2001.) (továbbiakban: Mon. Vat. Hung. II/1.) A jelentések provenienciájáról uo. CLII–CLIII. Burgio báró magyarországi missziójáról és jelentéseiről lásd legújabban NEMES GÁBOR: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. Századok 150 (2016) 376–382.

Habsburg Máriát Magyarországra kísérő küldöttség tagjaként érkezett meg Budára;⁴ 1522 elején a magyar királyi párral együtt Csehországba utazott, ahonnan 1523 tavaszán tértek vissza Magyarországra.⁵ Burgo különösen jó kapcsolatot épített ki a királyi párral és a magyar politikai elit tagjaival, így jelentős befolyásra is szert tett. Bár jelentéseiben ismételt felmentését kérte, még az 1523. október 15–19. közötti bécsújhelyi találkozóon is mint Ferdinánd szóvivője vett részt, utána térhetett csak haza tiroli birtokára.⁶

Burgót a bécsújhelyi találkozó után Johann Schneitpeck (más névalakban: Schneidpöck, Schnaidpeck, Schnapek), Freiherr von Schönkirchen (1475–1527 körül)⁷ váltotta, aki 1525 júniusáig látta el ugyanezt a feladatot. Az alsó-ausztriai friss arisztokrata számára nem voltak ismeretlenek a magyarországi viszonyok: atyja, Sigmund Schneitpeck (Snapek Zsigmond) például 1494-ben a győri püspökség királyi kormányzója is volt; családja pedig az utóbb Mária királyné szolgálatában is szerepet játszó, budai polgári eredetű Pemfflingerekkel volt rokonságban.⁸ Johann Schneitpeck bécsi és bolognai egyetemi jogi tanul-

⁴ KARL STOEGMANN: Über die Briefe des Andrea da Burgo, Gesandten König Ferdinand's, an den Cardinal und Bischof von Trient Bernhard Cles. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 24 (1857/2) (továbbiakban: STOEGMANN 1857.) 159–252., ebből: 165. Burgo Bernhard von Clesszel együtt érkezett. Korábban Stoegmann alapján feltételezték, hogy Burgót 1521 végén egy időre utóda, Schneitpeck váltotta volna fel, ez azonban félreértés. Helyesbíti GERHARD RILL: Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526). I. Außenpolitik und Diplomatie. (Forschungen zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte. 7.) Wien–Köln–Weimar, 1993. (továbbiakban: RILL 1993.) 251.

⁵ Lásd erre legújabban C. TÓTH NORBERT: A királyi pár Csehországban. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. BAGI DÁNIEL–FEDELES TAMÁS–KISS GERGELY. Pécs, 2012. (továbbiakban: C. TÓTH 2012.) 83–95.

⁶ RILL 1993. 47–53., 143.; KUBINYI ANDRÁS: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523–1525-ben. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. NEUMANN TIBOR–RÁCZ GYÖRGY. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. 40. Analecta mediaevalia. III.) Budapest–Piliscsaba, 2009. (továbbiakban: KUBINYI 2009.) 125–148., ebből: 132.

⁷ Az életrajzi adatokat e szócikkből vettem: RICHARD PERGER: Schneitpeck. In: FELIX CZEIKE: Historisches Lexikon Wien in 6 Bänden. V. Ru–Z. Wien, 1995. 116–117.

⁸ C. TÓTH NORBERT: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások. 27.) Győr, 2017. 72.; KUBINYI ANDRÁS: A Pemfflingerek Bécsben és Budán. Adatok a két főváros polgárságának középkor végi gazdasági és családi összeköttetéseihez. In: UÓ: Tanulmányok Budapest középkori történetéből. Szerk. KENYERES ISTVÁN–KIS PÉTER–SASFI CSABA. Budapest, 2009. II. 743–756., ebből: 750–752.

mányai után az alsó-ausztriai kormánysszék (Regiment) tagja, majd 1509-től kancellárja lett. Pozícióját I. Miksa halála után az átmeneti kormányzatban is megtartotta. Amikor viszont 1522 júliusában I. Ferdinánd leszámolt az alsó-ausztriai (és bécsi) rendi ellenállással az úgynevezett „bécsújhelyi vértörvényszék” keretében, már Schneitpeck volt a per ügyésze. Aulikus magatartásáért a főherceg – bizalmasaként – bárói (Freiherr) címmel jutalmazta.⁹ Magyarországi misszióját nem tekinthetjük Burgóhoz hasonlóan sikeresnek. Tevékenységét eleve megnehezítette megfontolt és talán kissé rugalmatlan habitusa, illetve hogy az olasz Burgo után a királyi udvar és a politikai elit jóval kevésbé fogadta el. Így történhetett például, hogy 1524-ben a megkerülésével a főhercegnek szivárogtatták ki egy állítólagos török–magyar megállapodás tervét.¹⁰ Helyzete a magyar belpolitikai fordulatok miatt 1525 közepére fokozatosan megromlott, ennek megfelelően igyekezett saját visszahívását és Burgo újbóli kiküldését elérni. Bár az 1525 májusi rákosi országgyűlés végzeményei II. Lajos közbelépésére végül nem tartalmazták az 1524 őszi, ugyanott tartott diéta azon rendelkezését, hogy a külföldi követek hagyják el az országot, Schneitpeck 1525. június 19-én éjjel a diplomáciai formákat felrúgva hivatalos visszahívás nélkül (bár nyilván a király tudtával és jóváhagyásával) utazott el Budáról.¹¹

Burgo és Schneitpeck állandónak tekinthető missziója mellett a krajnai háttérű, jól képzett és diplomatakarrierje előtt katonai, illetve igazgatási feladatokat is ellátó Sigmund von Herberstein (1486–1566), aki későbbi moszkvai követjárásairól lett ismert, 1523-ban és 1525-ben kisebb jelentőségű, *ad hoc* ügyekben két alkalommal fordult meg követként a magyar királyi udvarban.¹² A négy év alatt más eseti megbízottak, követek, például a humanista Johannes Cuspinianus, Johann Lamparter vagy Christoph Rauber laibachi püspök misszióit is ismerjük, ezektől azonban ismereteim szerint követjelentések nem maradtak fenn.¹³

⁹ RILL 1993. 139.; KUBINYI ANDRÁS: Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika 1521–1526. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Szerk. RÉTHELYI ORSOLYA et alii. Budapest, 2005. (továbbiakban: KUBINYI 2005.) 13–23., ebből: 16.; KUBINYI ANDRÁS: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. RÚZSÁS LAJOS–SZAKÁLY FERENC. Budapest, 1986. (továbbiakban: KUBINYI 1986.) 59–99., ebből: 81–82.

¹⁰ KUBINYI 1986. 66–67.; RILL 1993. 140–141.

¹¹ KUBINYI 2005. 135–136. A velencei követ is távozott. Schneitpeck eltávazása: Burgio nuncius jelentése, Buda, 1525. jún. 20. Mon.Vat. Hung. II/1. 224.

¹² RILL 1993. 160–164., 252–254.

¹³ Az 1521–1526 közötti követségek jegyzékét összeállította RILL 1993. 251–255.

Mindkét állandó követ feladata Ferdinánd, illetve bátyja, V. Károly érdekeinek általános képviselése volt. A magyar partner és a magyar ügyek kiemelt fontosságát mutatja, hogy Ferdinánd főherceg állandónak nevezhető képviselést Budán kívül csupán három kulcsfontosságú helyen tartott: bátyja spanyol udvarában, VII. Kelemen pápa uralkodásának kezdetétől (1523) Rómában, illetve 1525/26-tól két követet Velencében.¹⁴

Burgo missziójából tekintélyes számú, mintegy 140 latin nyelvű levél maradt fenn (a mellékleteket nem számítva) 1521 augusztusából, illetve folyamatosan 1522 januárjától 1523 októberéig. Egyidejűleg öt személynek küldött jelentéseket: V. Károly és I. Ferdinánd mellett a főherceg két befolyásos politikai bizalmasának, Gabriel Salamanca kincstartónak, illetve Bernard von Cles trienti püspök-kancellárnak.¹⁵ Ezek négy, tematikailag egymást kiegészítő sorozatot alkotnak. (Burgo jelentéstételi gyakorlatáról, még a császárhoz intézett darabok ismerete nélkül, egy rövid közleményben már beszámoltam.)¹⁶ Ezekon kívül fennmaradt néhány, Brandenburgi Albert német lovagrendi nagymesterhez írt és főleg a lengyel–porosz viszonyra vonatkozó, szintén latin nyelvű levele is 1522–1523 fordulójáról,¹⁷ illetve további egy-egy levele Pietro Bonomo bécsi püspökhöz, Lorenz Saurer bécsi vizedomhoz, továbbá Jean Hannart császári tanácsoshoz. E terjedelmes Burgo-jelentésekhez társul Schneitpeck 1524-ből fennmaradt, tematikailag hasonló karakterű, ugyan- csak latin nyelven írt 31 levele, amiket a császárhoz, a főherceghez és

¹⁴ Uo.

¹⁵ Salamancáról lásd GERHARD RILL: Fürst und Hof in Österreich. Von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526). II. Gabriel von Salamanca. Zentralverwaltung und Finanzen. (Forschungen zur europäischen und vergleichenden Rechtsgeschichte. 7.) Wien–Köln–Weimar, 2002. (továbbiakban: RILL 2002.) 105–238., 393–421.; Clesről lásd ALFRED A. STRNAD: Bernhard von Cles (1485–1539). Herkunft, Umfeld und geistiges Profil eines Weltmannes der Renaissance. Zum Erscheinungsbild eines Trientner Kirchenfürsten im Cinquecento. (Innsbrucker Historische Studien. 23–24.) Innsbruck–Wien, 2004.

¹⁶ BÁLINT LAKATOS: Die Berichte aus dem ungarischen Hof des Gesandten Ferdinands I. Andrea dal Burgo (1521–1523). Charakter, Herkunft und Struktur. In: Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas. Bécsi levéltári kutatások. Ünnepi tanulmányok a bécsi magyar levéltári delegátus, Fazekas István tiszteletére. Hrsg. von ZSUZSANNA CZIRÁKI et alii. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien. X.) Wien, 2014. (továbbiakban: LAKATOS 2014.) 51–58., ebből: 52–54. — Az V. Károlyhoz intézett sorozatot később ismertem meg Korpás Zoltán jóvoltából, amit e helyütt is hálásan köszönök neki.

¹⁷ Köszönöm Péterfi Bence segítségét, hogy e jelentések létrehozására felhívta a figyelmemet, és korábbi berlini útja alkalmával le is fényképeztette azokat számomra.

Salamanca kincstartóhoz intézett. E jelentéseket a főherceg Burgóhoz intézett egy, illetve Schneitpeckhez írt hét fennmaradt válaszevele, további utasítása egészíti ki.

A két „állandó” követ illetően irathagyatéka tehát mennyiségileg igencsak különböző, de a követjelentés műfajából adódóan hasonló jellegű. E dokumentumok levélfarmájúak, címezéssel, megszólítással, aláírással. Tematikailag sokszínűek: a különféle helyekről és személyektől származó értesülések különösebb rendszer nélkül követik egymást. Egyaránt beszámolnak a kül- és belpolitikai történésekről, az udvari viszonyokról, intrikákról, a kormányzati szereplők vélt vagy valós szándékairól, a törökellenes védekezés kérdéseiről, és nem utolsósorban saját helyzetükről, hazatérést vagy pénzt kérve. Információikat a jelentéshez másolatban vagy ritkábban eredetiben mellékelte, kezükhöz jutott levelekkel, kivonatos feljegyzésekkel támasztják alá.

A követek misszióit egy időszaknak tekintve a jelentésfolyam eleje és vége hiányzik: az 1521 október–decemberi, illetve az 1524 október–1525 júniusi anyag minden valószínűség szerint nem maradt ránk. Kisebbségi időbeli lyukakat jelent, hogy az 1522 március, május, illetve 1523 szeptember és december, továbbá az 1524 július és augusztus hónapokból sem maradt ránk jelentés. Az egész korpuszhoz Herberstein további, ugyancsak a főhercegnek és a kincstartónak küldött, formailag és tartalmilag teljesen hasonló, de az 1525-ös hiányokat részben kitöltő, alkalmi követjelentései társíthatók. (Megjegyzendő, hogy Burgo távozta után Cleshez továbbra is rendszeresen írt leveleket. Ezek nagyrészt ugyan nem követjelentések, de ugyanerre az időszakra esetenként magyar vonatkozású értesüléseket is tartalmaznak.)¹⁸

A jelentések a címzetteknek megfelelően különböző őrzőhelyeken maradtak fenn. A császárhoz intézett darabok a spanyolországi Simancasban (Archivo General de Simancas), a német lovagrendi nagymesterhez, a későbbi porosz herceghez írott Burgo-levelek a II. világháború végéig a poroszországi Königsbergben, jelenleg Berlinben (Preußisches Hauptstaatsarchiv) találhatóak. Ezek még teljesen feltáratlanok mind a magyar, mind az osztrák kutatás előtt; ismertetésükre itt kerül sor először. A többi levél sorsa változatosabb, kalandosabb: a Fer-

¹⁸ LAKATOS BÁLINT: Magyar vonatkozású 1526 körüli oklevelek és levelek Bernhard von Cles trienti püspök levelezésében. Kutatási jelentés (Archivio di Stato di Trento, Archivio principato vescovile, Corrispondenza Clesiana). Levéltári Közlemények 84 (2013) (továbbiakban: LAKATOS 2013.) 201–225., ebből: 214.

dinándhoz és Salamancához írott jelentések 1893-ban Stuttgartból kerültek iratcsere útján Bécsbe, a Haus- Hof- und Staatsarchiv Grosse Korrespondenz nevű, politikai levelezést tartalmazó gyűjteményébe (korábbi őrzőhelyüket nem sikerült még feltárnom). A Cleshez írott darabokat a püspök-kancellár levéltári irathagyatékának részeként eredetileg Trentóban, majd 1805-től Innsbruckban őrizték, itt használta és innen ismertette őket először Karl Stoeckmann. Innen kerültek 1860/61-ben Bécsbe, ugyanebbe a gyűjteménybe.¹⁹ Itt a többivel együtt rendezték – és kutatták is őket, ismereteim szerint a XX. század elején Szabó Dezső, illetve Fögel József.²⁰ Az I. világháborút egyebek mellett lezáró Saint Germain-i béke értelmében a gyűjteményt megbontva a Cleshez írott levelek legnagyobb részét 1919-ben kiszolgáltatták Olaszországnak, és 1921-re visszaszállították őket Trentóba. A jelentéssorozat ezzel gyakorlatilag kikerült a magyar kutatás látóteréből,²¹ míg a Bécsben maradt Ferdinándhoz és Salamancához intézett sorozatokat nem sokan, de folyamatosan használták. A magyar kutatók közül Kubinyi András, az osztrákok közül Elfriede Rensing, valamint Gerhard Rill kutatta – előbbi a Mohács előtti magyar belpolitika és az udvari intrikák, utóbbiak I. Ferdinánd diplomáciai-politikai törekvései szempontjából.²² A Burgo-jelentések közül néhányat újabban C. Tóth Norbert adott ki és dolgozott fel.²³ Pár éve a Grosse Korrespondenz-beli jelentések a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjteményében (továbbiak-

¹⁹ FAZEKAS ISTVÁN: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai. I-10.) Budapest, 2015. 69, 199–200.; lásd még LAKATOS 2014. 55–56.

²⁰ SZABÓ DEZSŐ: Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505–1526. Budapest, 1917.; FÖGEL JÓZSEF: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Budapest, 1917., ebből pl. 25., 1. jz., 114., 1. jz.

²¹ LAKATOS 2013. 205–206. Utóbb a Gerhard Rill által készített mikrofilmmásolat révén Zombori István is hozzájutott Bécsben egyes Cleshez írott darabokhoz és azokat felhasználta munkájában: ZOMBORI ISTVÁN: Jagelló–Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján. In: Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Ford. BORONKAINÉ BELLUS IBOLYA. A latin szöveget gondozta ÉRSZEGI GÉZA. S. a. r. ZOMBORI ISTVÁN. Budapest, 2004. (továbbiakban: ZOMBORI 2004.) 219–335., ebből: 231., 42. jz., 232., 45. jz., 270., 158. jz.

²² KUBINYI ANDRÁS: A szávaszentdemeter–nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adalékok Mohács előzményéhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 25 (1978) 194–222.; KUBINYI 1986.; KUBINYI 2005.; KUBINYI 2009.; ELFRIEDE RENSING: Sigismund von Herberstein am Hofe König Ludwigs II. von Ungarn. *Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts*. A bécsi Magyar Történetkutató Intézet évkönyve 1 (1931) 72–97.; RILL 1993.; RILL 2002.

²³ Politikatörténeti források Bátorfi István első helytartóságához (1522–1523). Közzéteszi C. TÓTH NORBERT. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II-50.) Budapest, 2010. (továbbiakban: Politikatörténeti); C. TÓTH 2012.

ban: DF) is elérhető, bár a szövegek helyes sorrendjéhez az eredeti anyagot is ismerni kell.²⁴

Ehelyütt a követjelentések (és az ezekhez csatolt levélmelléletek) általam jelenleg ismert darabjainak teljességre törekvő áttekintő jegyzékét közlöm, a kritikai szövegkiadás előmunkálataként, ideiglenes kutatási segédletként. Az anyaggyűjtés még nincs lezárva; néhány, a korpusz részének tekinthető tétel még felbukkanhat, és egy-két melléklet elhelyezése is pontosítandó. A még hiányzó melléletek egy része is még előkerülhet, ugyanis a XIX. század végi gyakorlat szerint a melléleteket leválasztották a jelentésről. Bécsben például a Grosse Korrespondenzgyűjteményt rendező Franz Nadherny levéltáros a jelentéseket címzettek szerint, azon belül szigorú időrendbe sorolta, a mellékletként küldött, korábbi dátumú és kibocsátójú, másolati darabokat külön tételként jobb esetben előrébb vagy hátrébb, rosszabb esetben más levéltári fondba osztotta át.²⁵ A melléletek azonosításához a jelentések tartalmi utalásain kívül a dokumentumok fizikai jellemzőinek, a papírméretnek, illetve a hajtások és a pecsét rögzítésére szolgáló bevágásoknak az összehasonlítása segíthet hozzá.

A jegyzék nem a levéltári egységek, hanem a fennmaradt levelek időrendjében halad. Azonos napon kelt jelentések a főherceg–császárkincstartó–kancellár–nagymester sorrendben lettek beosztva. Ennek a jelentéstételi gyakorlat az oka. Bár V. Károly rangban előrébb áll, mint öccse, I. Ferdinánd főherceg, de Andrea dal Burgo gyakorlata az volt, hogy az előbbinek valamivel kevesebbszer, összefoglalóbb jelleggel, és többször a főhercegnek szóló jelentés másolatának mellékelésével írt. A Salamanca kincstartóhoz intézett jelentések, mivel ugyanoda lettek küldve, tartalmilag általában jobban kötődnek a Ferdinándhoz írt darabokhoz mint a Bernhard von Cles számára küldöttekhez. (Schneitpeck rendszeresen csak Ferdinándhoz és Salamancához küldött jelentéseket, ezeknél hasonló a helyzet.) A fennmaradt főhercegi válaszokat szintén felvettem

²⁴ A Diplomatikai Fényképgyűjteményben az egyes csomók anyagát egyetlen szám alatt tartják nyilván. A Karton 8 a DF 293882., a Karton 25a a DF 293883., a 25b a DF 293884. számot kapta. Ezek a felvételek az online elérhető adatbázisba mindmáig nincsenek feltöltve. Schneitpeck I. Ferdinándhoz írt jelentéseit még az 1960–1970-es évek fordulóján végzett részleges filmezéskor lefényképezték – vö. Levéltári leltárak. 71. Ausztriai levéltári anyagról készült mikrofilmek (1977. január 1-én). Repertórium. Összeállította SZENT GYÖRGYI MÁRIA. Budapest, 1977. 72. –, ezek a DF 258388. jelzet alatt kutathatók. Néhány jelentésnek az Ungarische Aktenbe átsorolt mellékletét ugyanekkor szintén lefényképezték, ezek jelzetét lásd a jegyzékben.

²⁵ LAKATOS 2014. 55–56.

a jegyzékbe. A követjelentésekkel együtt mellékelt csatolmányok szövegének keltezésére nem voltam tekintettel: ezek azon jelentés alá lettek beosztva, amihez tartoztak. Ha több melléklet is tartozott egy jelentéshez, azokat időrendben sorolom fel, a végére téve a kelet nélküli darabokat. Azokat a Ferdinándhoz címzett Burgo-jelentéseket, amiket csak a császárnak küldött másolatból ismertek, önálló tételként szerepeltetem. Maradt néhány, egy jelentéshez sem egyértelműen köthető töredék, ezek a lajstrom végén állnak.

A jegyzék tételeinek adatai: sorszám, dátum, kelethely, küldő, címzett, levéltári jelzet, a levél tartalmának rövid kivonata, esetleges kiadás vagy kiadott regeszta, DF-szám. A dátumot arab számokkal, kötőjelekkel tüntettem fel, pl. 1523-09-07. A küldők és címzettek betűjelzéssel rövidítettek. A levéltári jelzet is rövidített. A „fol.” megjelölést elhagytam; a bécsi és trentói anyag foliószámozott, a simancasi szintén, de itt a bifoliumokra csak egy számot adnak, a levelek száma tehát ténylegesen több. A berlini darabok tételszámozottak, ezeknél a „nr.” [numerus, Nummer] rövidítést meghagytam. A bécsi Grosse Korrespondenzgyűjtemény a kartondobozokon belül nemcsak a címzettek, hanem azon belül a küldők szerint is csoportosítva van, tehát például a Salamancához írt levelek sorozatában (Karton 25b) a Burgo, Schneitpeck, illetve Herberstein által küldött levelek külön-külön alsorozatot alkotnak. Ezen alsorozatok nem tüntettem fel, mivel azonosításuk értelemeszerű. A publikált szövegközlések szempontjából nem tekintettem kiadásnak a tanulmányok lábjegyzeteiben előforduló hosszabb-rövidebb idézeteket, bár néhány esetben kivételt tettem: vagy azért, mert a forrás értelmezéséhez felhasználtam a tanulmányt, vagy azért, mert a szövegközlés többletinformációt hordoz (Karl Stoegmann 1857. évi tanulmányának jegyzeteiből ismerjük például a legkorábbi, de jelenleg lappangó Burgo-levél adatait).²⁶ A tétel legvégén a DF-jelzet áll; a DF-számot helytakarékosságból

²⁶ A jegyzékben alább előforduló, eddig nem idézett tételek a szigtlák betűrendjében a következők: BRODERICUS 2012. = STEPHANUS BRODERICUS: *Epistulae*. Ed., intr., commentariis instruxit PETRUS KASZA. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, ser. nova XVI.) Budapest, 2012.; Familienkorrespondenz I. = Die Korrespondenz Ferdinands I. I. Familienkorrespondenz bis 1526. Bearb. von WILHELM BAUER. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs.) Wien, 1912.; FIRNHABER 1849. = FRIEDRICH FIRNHABER: *Vinzenzo Guidoto's Gesandtschafts am Hofe K. Ludwigs von Ungern 1523–1525*. In: *Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst*. Wien, 1849. 66–138.; HERBERSTEIN 1855. = *Simunds von Herbenstein Selbstbiographie 1486–1593*. Hrsg. von THEODOR GEORG KARAJAN. *Fontes Rerum Austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen*. I. *Scriptores*. I. (1855) 67–396.; JOACHIM-HUBATSCH I/3. = *Regesta*

nem tüntettem fel a GK 8, 25a, 25b esetében (DF 293882., 293883., 293884.) mivel ezek a teljes alsorozatokra vonatkoznak, és jelenleg online nem is tanulmányozhatók.

A rövidítések a következők:

Küldők és címzettek (ezeket a rövidítéseket a regesztában is alkalmazom, kivéve a német lovagrendi nagymestert): **A** = Brandenburgi Albert német lovagrendi nagymester; **B** = Andrea dal Burgo követ; **C** = Bernhard von Cles trienti püspök; **F** = I. Ferdinánd főherceg, **H** = Sigmund von Herberstein követ; **K** = V. Károly német-római császár, spanyol király; **S** = Johann Schneitpeck von Schönkirchen követ; **Sa** = Gabriel Salamanca kincstartó.

Órzóhelyek: **B** = Berlin, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz; **L** = London, British Library; **S** = Simancas, Archivo General de Simancas; **T** = Trento, Archivio di Stato di Trento; **W** = Bécs (Wien), Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

Levéltári (kézirattári) egységek:

C Vesp F I. = Cotton Manuscripts, press Vespasian F. I.;

CC 8-1, 8-2 = Archivio principato vescovile, Corrispondenza Clesiana, busta 8., fascicolo 1., 2.;

GK 8, 25, 25a, 25b = Diplomatie und Außenpolitik vor 1848, Grosse Korrespondenz, Karton 8, 25, 25a, 25b.;

L 1553 = Diversos Despachos, legajo 1553;

OBA = Hausarchiv, Ordensbriefarchiv;

ÖA NÖ AA 1. = Länderabteilungen, Österreichische Akten, Niederösterreich, Allgemeine Akten, Karton 1.;

Polen I-1., I-2. = Diplomatie und Außenpolitik vor 1848, Staatenabteilungen, Außerdeutsche Staaten, Polen (Polonica), Polen I (Alter Bestand der Reichshofkanzlei), Karton 1, Konvolutum 1., 2.;

Türkei I-1. = Diplomatie und Außenpolitik vor 1848, Staatenabteilungen, Außerdeutsche Staaten, Türkei (Turcica), Türkei I (Alter Bestand, Turcica), Karton 1, Konvolutum 1.;

UA AA 1-C, 1-D = Länderabteilungen, Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Faszikel 1., Konvolutum C, D;

historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525. Pars I. Index Tabularii Ord. S. M. Theutonicorum. Regesta zum Ordensbriefarchiv. III. 1511–1525. Bearb. von ERICH JOACHIM, hrsg. von WALTHER HUBATSCH. Göttingen, 1973.; THALLÓCZY 1903. = A horvát véghelyek oklevéltára. I. 1490–1527. Szerk. THALLÓCZY LAJOS–HODINKA ANTAL. (Magyarország mellékartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. 1.) Budapest, 1903.

UA M 431-A = Länderabteilungen, Ungarische Akten, Miscellanea, Faszikel 431. (Einzuteilende Nachträge), Konvolutum A;

UA C 378-A = Länderabteilungen, Ungarische Akten, Comitalia, Faszikel 378., Konvolutum A.

Kivonatszövegek és egyéb rövidítések: bir. = birodalom, birodalmi; Mo. = Magyarország; ogy. = országgyűlés; Ps. = postscriptum vagy postscripta (utóirat); eml. = említés; reg. = regezsza; s.l. = sine loco (kelethely nélkül); s.d. = sine dato (keltezés nélkül).

1521

1. 1521-08-01., Buda. B → C. [A forrás eredetije lappang.] — A király és a királyné nagyon szeretik egymást. A király fiatal kora ellenére délceg. — STOEGMANN 1857. 224., 20. jz. (részlet)

2. 1521-09-03., Tolna mellett. B → C. T: CC 8-1, 100–104. — Megkapta nürnbergi levelét, és 9-i levelét is. Kár, hogy a posta akadozik. Girolamo Balbi adóssága; kéri írjon, hogy az ezer dukátból 600-at Balbi és 400-at ő kapjon, így tudja rendezni kiadásait. A királyné kedveli őt, kisegítette. A király a törökellenes mozgósítást sürgeti. Szóbeszéd a békéről. Holnap a királlyal lesz. Szeretne hazatérni. A minap kapott levelet mellékel. — reg. LAKATOS 2013. 213. (téves kelethellyel)

2/1. 1521-08-24., Tolna. T: CC 8-1, 103. — II. Lajos király B.-hoz. A törökök a határon gyülekeznek, ellenük kell támadni. Küldöncöket menesztett a nádorhoz, az erdélyi vajdához, a cseh, morva és sziléziai csapatokhoz, sürgetve megérkeztük. Csapatösszevonást rendelt el. A stájer kapitánytól 1000 lovast és gyalogost kért, és segítséget testvérétől, Anna főhercegnétől. Kéri, utóbbi leveleket sürgősen továbbítsa.

1522

3. 1522-01-30., Buda. B → Saurer. W: UA AA 1-C, 6. — II. Lajos találkozna F.-dal; hírek a török seregek pusztításáról, B. tárgyalásai Sternberggel a cseh–osztrák viszály és a foglyok szabadon bocsátása ügyében. (Másolat. A szövegben említett mellékletek hiányoznak.) — Politikatörténeti 25–26. (1. sz.); DF 276011.

4. 1522-04-07., Prága. B → K. S: L 1553, 1–3. — Legutóbb márc. 14-én írt Brünnből. 20-án megjött Balbi, rajta keresztül megkapta febr. 15-i utasítását. Egyeztetett a törökellenes segítségről. Balbi beszámolt nürnbergi missziójáról. Morvaország határán a cseh előkelők fogadták a királyt, aki márc. 28-án vonult be Prágába.

Ennek leírása. Királyi audiencia és beszéd, amelyet az egri püspök [Szalkai] mond. Királyi eskü kérdése és királyné-koronázás. Mivel nem volt császári megbízólevele a rendekhez, nem tudott nyilvánosan felszólalni, de azért egyes előkelőkkel beszélt. A rendek hódoltak a királyi pár előtt. A törökellenes segítségkérés nehéz lesz; mo.-i török híreket mellékel (utolsó melléklet). A morva tartománygyűlés határozata: küldenek 1000 gyalogost a török ellen, és karácsonyig adót. Ps.: további híreket mellékel. (E mellékelt levélmásolatok folytatólagosan egymás után írva.)

4/1. 1522-03-04., s.l. S: L 1553, 4. — Korbáviai János horvát bán a királyhoz: a szultán következő hónapban Mo. ellen készül. A horvát végek helyzete. Sürgesse meg a szlavón és horvát nemességet a védelemre. (Másolat.)

4/2. 1522-03-07., Bihács. S: L 1553, 4. — Bihács város II. Lajoshoz: a vrhbosnai „vajda” ellenük készül, védelmük elégtelen, a többit küldöttjük mondja el. (Másolat.)

4/3. 1522-03-19., Lipppa. S: L 1553, 4. — Szapolyai János erdélyi vajda Bátori István nádorhoz: török hírek, a szörényi bánóság várainak helyzete. (Másolat.)

4/4. 1522-04-02., Buda. S: L 1553, 5. — Szerdahelyi Imrefi Mihály II. Lajoshoz: már kérte, hogy a bácsi érsekség kormányzatából mentse fel. Báli bég Szendrő és Nándorfehérvár felől Pétervárad elfoglalására tör. Segítséget kér. (Másolat.)

4/5. s.d., s.l. S: L 1553, 4. — [Korbáviai János] horvát bán levelének részlete [a királyhoz] a török veszélyről. (Másolat.)

5. 1522-04-16., Prága. B → K. S: L 1553, 6. — Legutóbb ápr. 7-én írt, Linzbe küldte. A király az esküjéről külön tárgyalt az ogy.-n a cseh rendekkel, ezek álláspontja. Ennek tisztázása kell a királyi javak visszaváltásához és a törökellenes segítséghez. Nem határoztak így semmit. Az ogy. húsvét utánra, máj. 1-jére újból össze lett hívva. Mo.-n az adó kivetése nehézkes, és újabb rossz hírek jöttek a törökről. A Nürnbergbe küldött királyi követek a birodalmi segély reménytelen megítéléséről számoltak be; maga a cseheket is biztatja. Várják a lengyel követet. Balbi viszatért Nürnbergbe, II. Lajos jóváhagyta, hogy F. szolgálatába is álljon. Balbitól értesült a császári juttatásáról, reméli Augsburgból, a kereskedőháztól megjön a válasz. Utasítást és a kapituláció másolatát kéri. Kegyébe ajánlja Lombardino nevű atyafiát.

5/1. s.d., s.l. S: L 1553, 7. — Török hírek: Orsovát és Pécet lerombolták, Miháldot elfoglalták, Szörényt Báli bég ostromolja. (Másolat.)

5/2. s.d., s.l. S: L. 1553, 8. — Szatmári György esztergomi érsek B.-hoz. A török nagy támadást indított, nagy a veszély, sürgesse a segítséget. (Másolat.)

6. 1522-04-23., Bécsújhely. Az osztrák kancellár → B. B: HA, OBA, Nr. 25455. — Tájékoztató a törökök csapatmozgásairól szóló hírekről. (Másolat.) — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3. 343., Nr. 25455.

7. 1522-06-08., Prága. B → K. S: L 1553, 11. — Legutóbb jún. 1-jén írt. Az azóta történt magyarországi eseményekről lássa a 4 mellékletet. (Három hiányzik.) Számos nehézséggel kell a királynak szembenéznie, nem tudja a törökellenes segítséget sürgetni. Az ogy.-i tárgyalások kevés eredményt hoztak, a koronázásról és a királyi javak visszaszerzéséről sikerült határozni, de a rendek egy része már hazament. Az már biztos, hogy a királyi pár nem fog tudni F.-dal találkozni Bécsben, vissza kellene térni Mo.-ra, de akkor meg a külső segítség nem lesz adott. Az elmúlt napokban a császári biztosok részvételével tárgyalások zajlottak Bécsben, amelyen a magyar követek nem jelentek meg, így a király Prágából küldte az udvarmesterét. Ő maga is fáradozik a dolgok előmozdításán. A francia követről újat nem tud, nemrég erre járt, majd továbbment német területre Joachim örgróf választófejedelemhez, egy másik is utazik pénzzel Germániában, a csehek között is vannak lefizettek. Kázmér herceg tegnap hazaindult. A német lovagrendi nagymester itt fog még a királynál maradni, majd Bécsbe megy. Lamparter lefogott fiainak ügye.

7/1. 1522-05-24., Buda. S: L 1553, 12. — Bátori István nádor a királyhoz. A szultán kétségtelenül Mo. ellen támad. Nagy a veszély. (Másolat.)

8. 1522-06-29., Prága. B → F. [A forrás eredetije lappang.] — H. a követségéből visszatér, a fejleményeket szóban ő mondja el. — HERBERSTEIN 1855. 256.

9. 1522-07-01/02., Prága. B → K. S: L 1553, 13–14. — Legutóbb jún. 21-én írt. Azóta jött egy követ F.-től, aki kész a magyar királlyal akár Bécsben, akár Bécsújhelyen egyeztetni, majd Tirolba utazik, onnan szept.-ben a bir. gyűlésre Nürnbergbe megy. A bécsi tárgyalásokra csak kisebb rangú magyar követek érkeztek, felhatalmazás nélkül. Így jún. 29-ig várnak még nem csak királyi, hanem országos követekre is, teljes felhatalmazással. F. Balbit az esztergomi érsekhez és a nádorhoz küldte Mo.-ra ezek közlésére. II. Lajos mentegetőzött: magyar követeket az ottani háborús védekezés miatt nem küldött, nincs is szokásban Mo.-n országos követeket küldeni, hanem a király küld, akiknek a felhatalmazását a tanács is jóváhagyja. Máskülönben új ogy.-t kellene tartani országos követek kijelölésére, ez pedig a király távollétében nem megy. Cseh követeket azért nem küldött, mert itt még nem dőlt el a törökellenes segély mértéke. Ezért a főherceggel és a bir. megbízottakkal sem tud találkozni Bécsben. A cseh országgyűlést 12 napon belül le akarja zárni, és utána Budweisbe tud utazni 25 cseh megbízottal. Így

Freistadtban tudnának találkozni egyeztetni. A király és a cseh rendek közötti ellentétek. Az se jó, ha elutazik Cseho.-ból, az se jó a török veszély miatt, ha itt marad. Feszült helyzet. Tavaly több cseh úr is francia zsoldba állt, ez a birodalomra és Ausztriára veszélyes. Erről Rožmberkával beszélt. Újabb hírek a horvát végekről, lásd a mellékelt két másolatban (hiányoznak). Mo.-n a nádor értesült a Pétervárad elleni török támadási szándékról, ezért a megyéket és az urakat tárgyalni hívta. Ps. (júl. 2.): a király fő- és jószágvesztés alatt megtiltotta, hogy bárki császárellenes szolgálatba álljon.

10. 1522-07-21., Prága. B → Hannart. S: L 1553, 18. — Írt a császárnak, és saját ügyében a mellékelt másolatot küldi. Segítsen a levél kiállításában és Milánóba küldésében.

10/1. 1522-07-20., Prága. S: L 1553, 16. — B. Mercurino Arborio di Gattinara császári nagykancellárhoz: milánói javai miatt egy milánói herceghez szóló levél kiállítását és segítségét kéri.

10/2. s.d., s.l. S: L 1553, 17. — Levélfogalmazvány K. nevében a milánói herceghez B. javainak visszaadásáról.

11. 1522-08-05., Prága. B → F. S: L 1553, 19., 21. — 1. A lengyel követ eltávozott. A király mégis itt marad télre. A német lovagrendi nagymester elindult K.-hoz. A lengyel királyné leányt szült. A tatárok a törökökkel együtt támadnak a lengyelek ellen. Török hírek Mo.-ról: a szultán személyes jövetelét nem erősítik meg, viszont valószínűleg a sah ellen támad. 2. A cseh kancellárral tárgyalva igyekezett érvelni hogy a francia király ide küldendő követének útlevelet ne adjanak. A kancellár ellenérvei. Vitájuk. A királlyal is igyekszik beszélni. A francia követ a szóbeszéd szerint már Cseho.-ban van. Újabb vitája a kancellárral ez ügyben, a francia-török viszonyról is. A velencei követ állítólag a franciák érdekében jár el. (A K.-hoz írt e napi első jelentés két melléklete, másolatok, eredeti példányuk nem ismert.)

12. 1522-08-05., Prága. B → F. S: L 1553, 22. — II. Lajos azt mondta, hogy Zdeněk Lev z Rožmitálu beszélt vele az útlevél ügyében, hogy az urak hazamennek, nincs ideje ezen tárgyalni. Felmerült, hogy magyar és cseh követeket küldjenek a francia királyhoz. Amint többet tud, értesíti. (A K.-hoz írt e napi második jelentés melléklete, másolat, eredeti példánya nem ismert.)

13. 1522-08-05., Prága. B → K. S: L 1553, 20. — Legutóbb júl. 31-én írt, majd aug. 3-án is küldött egy kis levelet. A cseh városok nem hajlandók a királyi előterjesztést az adózásról elfogadni. Újabb gyűlés lesz aug. 15-től. Addig a királyi pár vadászni megy. Lamparter fogoly fiainak ügye függőben. A cseh urak Joachim szász választóhoz fognak követet küldeni. Francia üzemek. Wallenstein (z Valdštejna)

ma mondta, hogy a magyar király választ küldetett vele a francia királynak, hogy K.-lyal való békéről csak az angol király közvetítésével tárgyaljon, de a francia király válaszolt, hogy a magyar király közvetítésével szeretne tárgyalni, és kérte, hogy követeinek e célból a magyar király adjon útlevelet. Ő igyekszik ezt megakadályozni. F.-hoz írt két levelét mellékeli másolatban.

14. 1522-08-05., Prága. B → K. S: L 1553, 23. — A további történetet megírta F.-nak; ezt az újabb levelét mellékeli másolatban.

14/1. s.d., s.l. S: L 1553, 89. — II. Lajos számára indokok, miért nem szabad cseh alattvalóinak közvetlenül vagy közvetve a francia király szolgálatába állniuk. (A melléklet jelentéshez kötése bizonytalan.)

15. 1522-08-12., Prága. B → K. S: L 1553, 24. — A magyar király kívánja K. szerencsés hazatértét Anconából Hispániába. Az új pápa még ott van, kéri K.-t, feltétlenül járjon közben a az esztergomi érsek bíborosi és magyarországi legátusi kinevezése érdekében.

16. 1522-08-23., Prága. B → K. S: L 1553, 25–26. — Legutóbb 5-én írt. Azóta jött egy magyar királyi titkár a magyar uraktól. Nem gyűlik magyar sereg Péterváradnál, mivel a töröktől az idén mégsem kell komolyan tartani. Az urak egy.-t hívtak össze Budára aug. 16-ra. Ezen a nürnbergi bir. gyűlésre is választanak követeket megfelelő felhatalmazással. Előterjesztették a királynak a javasolt neveket, és kérték, hogy az egy.-re a király sürgősen küldjön egy megbízottat. Sürgették a király hazatérését. Előterjesztették az egy. napirendi pontjait az ország védelméről (Pétervárad alatt egy új erősség építése, nova moneta további verése, királytalálkozó). Aug. 16-án Herberstein érkezett F.-tól, akit a király következő nap már tovább is küldött. H. kérte, hogy II. Lajos küldjön cseh követeket a birodalmi gyűlésre. F. aug. 28-tól négy napig Linzben lesz, akkor tudnak találkozni; oda a királyi pár szeretne is elmenni, de a cseh urak ellenzik: a király ne hagyja el az országot. Így szept. 1-jén csak Budweisig fog menni, a mai nap távozó H.-nel is ezt közölte. Wallenstein (z Valdštejna) francia kegydíjat húz, és a francia követet házában rejtegeti. A király előtt és B.-nál is mentegeti magát.

16/1. 1522-08-13., Teplice. S: L 1553, 27. — Jan z Valdštejna (Wallenstein) levele Jan Kolovrathoz: segítségét kéri. (Eredeti.)

17. 1522-09-03., Marona, 3 mérföldre Prágától. B → C. T: CC 8-1, 113–114. — Szept. 1-jén már írt. Segítségét kéri tiroli ügyeihez. Visszahívásáról a királyi pár hallani sem akar, bár a királyné engedné, hogy elindulásukkor hazasiessen elrendezni dolgait, majd utánuk menjen Mo.-ra. A királynak nincs ellenére, hogy szept. végéig vadászhat, mivel az urak hazamentek a következő prágai egy.-ig, és azalatt őt elengedné, hogy beszéljen F.-dal, vagy menjen Nürnbergbe, majd visz-

sza. Nem akarja a királyné kegyét elveszíteni. El fogja szalasztani a lehetőséget, hogy ügyeit elrendezhesse. — reg. LAKATOS 2013. 213.

18. 1522-09-08., Prága. B → C. T: CC 8-1, 110–112. — Megkapta 10-i levelét. Küldje K. levelét. Miután F. úgy akarja, engedelmeskedik és visszatér Mo.-ra, de az egy. után mindenképpen szeretne hazatérni. Köszöni a küldött 500 dukátot és segítségét tiroli ügyeiben. Bárcsak lenne béke Velencével. Az itteni cseh egy.-n a dolgok jól állnak, ahogy F.-hoz írt leveléből láthatja. 5 napon belül véget ér. Rodosz állítólag elesett. Wenzeslaus [Rabenhaupt], F. titkárának testvére a közbenjárására hivatalában fog maradni. Lesz törökellenes segítség. A milánói herceghez javai visszaadásáról írt levél ügye, közbenjárását kéri. A továbbmaradás miatt anyagi nehézségei vannak. A királyné gyengélkedik. Mellékeli Luthernek a csehekhez írt levelét (hiányzik). Várják a magyar követeket. — reg. LAKATOS 2013. 213.

19. 1522-10-03., Prága. B → K. S: L 1553, 28., 30. — Legutóbbi szept.-i levele óta folyamatosan a cseh nehézségek leküzdésén fáradozott. A királytalálkozó a királyné gyengélkedése miatt nem valósult meg; F. Johann Hardegget és Balbit küldte. Kéri, hogy cseh követek menjenek a nürnbergi bir. gyűlésre, újítsák meg az osztrák–cseh békét, és a vitás kérdéseket tisztázzák, a magyar nova moneta legyen jobb minőségű, és a király a porosz–lengyel viszályban írjon a lengyel királynak. Az audienca titkos része (törökellenes fellépés érdekében udvari és kormányzati reform). Még nem kaptak választ. Cseh követek nem mennek, mert nem lesz újabb cseh egy. Eddig nem sikerült a törökellenes segítyt sem elfogadtatni. A városok ellenállása az adózás miatt. Rendi ellentétek, hiábavaló tárgyalások. A budai gyűlés határozatait mellékeli. A havasalföldi vajdát megint elkergette a török. A király az erdélyi vajdára bízza a dolgot. A törökök Nándorfehérvárból indulva pusztítják a Szerémséget. Károly herceg lengyel híreket hozott: tatár fenyegetés, moszkvai béketárgyalások. A Nürnbergbe utazó magyar követek. A király Mo.-ra való visszatérésének lehetőségei. A király ismételten kéri K. segítségét az esztergomi érsek bíborosi kinevezésének kieszközléséhez. A királyné már jól van.

19/1. 1522-08-10., Buda. S: L 1553, 29. — *Articuli in conventu particulari dominorum prelatorum ac baronum et nobilium regni pro festo Beati Laurentii martiris MDXXII Bude de mandato domini palatini celebrato formati.*

19/2. s.d., Buda. S: L 1553, 36. — Thurzó Elek kincstartó B.-hoz: a szultán a sahra támadt, de a török seregek a végeket pusztítják; ha a szultáni sereg jönne, elégtelen lenne a védelem. (Másolat. A jelentéshez kötése bizonytalan.)

19/3. s.d., s.l. S: L 1553, 38–39. — Cseh királyi válasz B.-nak a királynak a francia üzemekről vallott álláspontjáról. (A jelentéshez kötése bizonytalan.)

20. 1522-10-10., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25673. — Megkapta levelét. A lengyel ügyben II. Lajos válaszát annak követeiről hallani fogja, ő a tanácsát Balbira bízta, hogy az mondja el. Ő maga sürgette, hogy küldjenek követet a lengyel királyhoz, akitől II. Lajos az eddigi leveleire nem kapott választ. Petrus Iulianus főhercegi titkártól megkapta a kérvényének másolatát, nyugalomra inti. Állomáshelyéről most nem tud eltávozni. — reg. JOACHIM–HUBATSCH I/3. 357., Nr. 25673.

21. 1522-10-12., Prága. B → C. T: CC 8-1, 122–124. — F. megírta, hogy nem engedi hazamenni K. engedélye nélkül, és türelemre intette. Sa. igyekszik a visszahívást kieszközölni, mielőtt őfelsége Nürnbergből elindul. Otthoni dolgai miatt aggódik, egészsége gyenge. A linzi királytalálkozó nem fog megvalósulni. F. Hardegget és Balbit küldte követként tárgyalni, ill. hogy a csehek küldjenek követeket a nürnbergi bir. gyűlésre. Közben megkapta aug. 25-i és szept. 7-i leveleit, és örül gyógyulásának. Milánói javainak visszaszolgáltatásához kéri segítségét. Auto-gráf: szeretne találkozni F.-dal Innsbruckban a gyűlés után, saját tiroli ügyei. — STOEGMANN 1857. 224-225., 22. jz. (részlet), LAKATOS 2013. 214. (tévedésekkel)

22. 1522-10-13., Prága. B → C. T: CC 8-1, 126. — Titkárát, Georg Höltzlt küldi F.-hoz, kéri, szavainak adjon hitelt és segítse gyors visszatérésében.

23. 1522-11-05., Prága. B → C. T: CC 8-1, 115., 121. — Pemfflinger és saját titkára elindulása óta F.-hoz és Sa.-hoz is írt. A tiroli helyzet és saját ügyei. Georgiust [titkárát] várja vissza. A címzés szerint a levelet Nürnbergbe küldte. — STOEGMANN 1857. 225., 25. jz. (részlet; nov. 2-i dátummal)

24. 1522-11-10., Prága. B → F. S: L 1553, 32. — György szász választófejedelem követe számára útlevelet igényel. Lengyel hírek az ottani ogy.-ról a lengyel királyi titkár és követ közlése alapján. Erre F. küldhetne követeket. (K.-hoz írt jelentés mellékleti másolata, eredeti példánya nem ismert.)

25. 1522-11-17., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25740. — Megkapta levelét, megmutatta Brandenburi György őgrófnak is, és elmondta a királynénak; beszéltek a királlyal, sürgetni fogja ügyét. A címzés szerint a levelet Nürnbergbe küldte. — reg. JOACHIM–HUBATSCH I/3. 360., Nr. 25740.

26. 1522-11-21., Prága. B → C. T: CC 8-1, 116–117. — F.-hoz és Sa.-hoz is írt. Segítségét kéri ügyeihez, ecseteli hűségét. Segítsen a 300 forint kiutaltatásában, amelyet az elmúlt három évben már megkapott.

27. 1522-11-25., Prága. B → K. S: L 1553, 33. — Kéri, hasson oda, hogy ne érje százezer burgosi maravedí [ezüstmárka] kár, ill. kéri közbenjárását a milánói hercegnél ottani birtokai visszaszolgáltatásáért.

28. 1522-11-25., Prága. B → C. T: CC 8-1, 106. — Georgius Höltzl [titkárát] küldi, szavainak adjon hitelt és küldje vissza.

29. 1522-11-25., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25753. — Titkára, Georgius Höltzl révén megkapta a levelét, válaszát ugyanő szóban mondja el. — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3. 361., Nr. 25753.

30. 1522-11-26., Prága. B → C. T: CC 8-1, 108–109. — A [milánói] herceg fontolja meg a jóvátételt számára. (A levél autográf, a keltezés febr. 26-nak olvasható, de mivel II. Lajos csak ezen a napon indult Budáról, lásd C. TÓTH 2012. 86., és nem valószínű, hogy a követ hetekre elhagyta volna az udvart, ráadásul B. a K.-hoz írt nov. 25-i levelében említi a témát, ezért a „febr.” helyett „nabr.” olvasandó. E rövidítés megfelel az ugyancsak saját kezű, 1522. nov. 5-i, C.-hez írt jelentésében található rövidített hónapnévnek.)

31. 1522-12-04., Prága. B → K. S: L 1553, 34. — Bornemisszától értesült a francia követ üzelmeiről, figyelmeztette az udvart is. A király nov. 25-én megnyitotta az (újabb) ogy.-t, kevesen vannak, határozat csak a királyi javak visszaváltására kivetendő adóról van. Tárgyalások Prága városrészeinek jogi egyesítéséről. Ellentétek és nehézségek; a törökellenes segítségről és a követküldésről nem volt még szó.

32. 1522-12-14., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25799. — Megkapta levelét, látta a királyi párhoz intézettek is, és megmutatta Brandenburi György örgrófnak is. Közbenjárt ügyében az udvarban, de az örgróf az ő levele nélkül küldte küldön-cét, pedig kérte, hogy az ő levelét is vigye el. [Cyriak von] Polheim fogja vinni a királyi választ. — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3. 364., Nr. 25799.

33. 1522-12-20., Prága. B → C. T: CC 8-1, 118. — A királyi pár írt F.-hoz [a bécsúj-helyi vértörvényszéken júliusban kivégzett] Martin Siebenbürger bécsi polgármester özvegye érdekében, a konfiskált javak visszaadásáért. Közbenjárását kéri ehhez. — reg. LAKATOS 2013. 214., eml. STOEGMANN 1857. 225., 25. jz.

34. 1522-12-23., Prága. B → C. T: CC 8-1, 119. — Georgius [Höltzl, titkár] révén megkapta levelét. Válaszát a dec. 26-án induló [Cyriak von] Polheimmel küldi. Vízkereszt nyolcadán újabb ogy. lesz, főleg a törökellenes segítségről és az ország kormányzatáról. Ez legalább még egy hónap. Nagyon lesújtotta a visszahívási kérése elutasítása. Reméli, hogy a határozatoknak megfelelően lesz törökellenes segítség. — reg. LAKATOS 2013. 213–214. (tévesen okt. 23-i keltezéssel)

35. 1522-12-26., Prága. B → K. S: L 1553, 106. — A cseh ogy. véget ért, az ellentétek miatt minden idő az adóról való egyeztetésre ment el. A király reméli, hogy elzálogosított javait visszakapja, ill. adósságait visszafizetheti. A király a törökellenes segítségről, a kormányzati reformról és visszautazásáról szóló álláspontját nem vitatták meg, a rendek nagyobb részt eltávoztak, az újabb ogy.-t vízkereszt nyolcadára hívták össze, addig itt kell maradni. Közben a magyarok sürgetik, ma a három mellé megjött a negyedik is, de jan. vége előtt a király bajosan indulhat vissza. Török támadás előkészületeiről szóló hírek. A királyi pár igyekszik előmozdítani a dolgokat. A lengyel–moszkvai békéről még nem jött semmi értesítés a lengyel királytól.

36. 1522-12-26., Prága. B → K. S: L 1553, 79–80. — Tőle kapott pénze hónapokkal ezelőtt elfogyott, 1200 forint kölcsönből élt eddig. Mivel remélte, hogy F.-hoz mehet, és kieszközölheti hazatértét, további kiadásai is voltak. Ezért ugyanennyi pénzt kér kiküldetése végéig, ill. a felmentését. Pihennie kell, majd más állomáshelyre kerülnie. Ps.: egy lengyel királyi titkár, aki magyar királyi titkár is, jelezte, hogy Krakkóból híreket kapott. Ezt mellékeli. A lengyel királytól viszont nem jött levél, így nem tudnak biztosat. Ugyaninnen híre jött a szultán állítólagos halálának. A magyar ogy.-t jan. 6-ra Budára hirdették meg, de a cseh ogy. miatt, amely ennek nyolcadára van kitűzve, a király nem tud ott lenni. (A karácsonyi évkezdés miatt 1523. évi dátummal!)

37. 1522-12-26., Prága. B → C. T: CC 8-1,120. — [Cyriak von] Polheim követtől értesülhet az itteni dolgok állásáról. Kéri közbenjárását visszahívása kieszközléséhez. Sa.-nak is írt. Legalább valami pénzzel segítsék ki. A magyar királyi pár csak nehezen tudja támogatni, mert mindketten tele vannak adóssággal. Kéri, hogy tudósítsa F. württembergi utazásáról, ill. hogy vele megy-e vagy hazatér. (A karácsonyi évkezdés miatt 1523. évi dátummal!)

1523

38. 1523-01-09., Prága. B → K. S: L 1553, 35. — Legutóbb dec. 26-án írt. A bizalmas dolgokat Cyriak von Polheim itt megforduló követre bízta, aki a cseh követek küldését jött sürgetni, ill. a saját titkárára. Jan. 22-re újabb cseh országgyűlést, továbbá morva és sziléziai tartománygyűlést is összehívna. Híre jött a szultán állítólagos halálának. Pénzt és támogatást kér. Ha K. nem tud békét kötni a francia királlyal, abból nagy szerencsétlenség származik.

39. 1523-01-09., Prága. B → C. T: CC 8-1, 105. — Kéri, hogy Georg [Höltzl], akit küld, segítse útjában. [Cyriak] von Polheim követ jó és megbízható. Az itteni ogy. végeztével hazatérne, nem akar Mo.-ra visszatérni, ehhez kéri közbenjárását.

40. 1523-01-26., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25913. — Megkapta jan. 5-i levelét, és a királyi pár is a nekik írottat. Jóindulatuk töretlen, ő is mindent megtesz továbbra is az érdekében. Az cseh ogy. kedvező kilátásai. A lengyel királyhoz küldött követeknek, főleg Iacobus Pisónak kedvező követutasítást adtak, reméli a lengyel király válaszát. (A címzés szerint a levelet Nürnbergbe küldte.) — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3., 370., Nr. 25913.

41. 1523-02-02., Prága. B → F. S: L 1553, 45. — Perštejna kétszer is beszélt a királylyal. Zdeněk Lev z Rožmitálu ezután hosszú titkos audiencián mentegetőzött, leginkább a francia kapcsolat miatt. Ezután a király Brandenburi Györggyel, a magyar kancellárral, Münsterbergi Károly herceggel és vele ötösben vitatta meg a helyzetet. A király eldöntötte, hogy meneszi a főurakat. Reméli, hogy a francia ügy így lezárható, és végre dönteni lehet a törökellenes segítségről. A lengyel kérdésben a király Mo.-ra való visszatérte előtt nem lesz előrelépés, de várják a lengyel király válaszát a lengyel ogy.-t követően. (A jelentés csak a K.-hoz küldött másolatból ismert.)

42. 1523-02-02., Prága. B → C. T: CC 8-1, 127–128. — Georg [Höltzl titkár] révén megkapta jan. 23-i levelét és meghallgatta véleményét. Köszöni segítségét, reméli, előbb-utóbb visszahívják. Sa. írt neki tiroli ügyeiről, amelyek előmozdításában, a megfelelő levelek kiállíttatásában és kiküldésében ismételt segítségét kéri. — STOEGMANN 1857. 166. és 224., 19. jz. (részlet)

43. 1523-02-07., Prága. B → F. S: L 1553, 46–47. — Legutóbb jan. 26-án és 30-án, ill. febr. 2-án küldött levelet neki. A lengyel királyi titkár követ tegnapelőtt el lett bocsátva, egyebek mellett a királyi párnak a lengyel királyhoz írt, a törökellenes segítségre és a német lovagrenddel való megegyezésre buzdító levelével. A királytalálkozó esélyei. Cseh rendekkel folyó tárgyalások. Az eddigi méltóságok leváltása, az ország jogainak elrendezése. Új királyi tanács, részben a régi személyekből. Újabb ogy. febr. 24-re. Mivel emiatt a király a febr. 14-re összehívott magyar ogy.-re nem tud elmenni, [Gosztonyi János] győri püspököt küldte magyarázkodni. Perštejna a király mellett állt ki, Zdeněk Lev és a cseh kancellár kegyvesztésük okát firtatták. A francia szálról nyilvánosan nem esik szó, a magyar kancellár [Szalkai] által írt és melléklet szöveget akarják a rendek előtt felolvasni, a tanácsosok mást javasolnak. (A jelentés csak a K.-hoz küldött másolatból ismert.)

43/1. 1523-01-09., Zágráb. S: L 1553, 48. — Désházi István B.-hoz: hírek a törökök szlavóniai pusztításairól [Karlovics] János bán birtokán, és újabb támadás várható; segítség híján elvesznek. (Másolat.)

43/2. 1523-01-23., Prága. S: L 1553, 40–41. — II. Lajos előterjesztése a cseh ogy. számára. (Másolat.)

43/3. 1523-01-28., [Prága]. S: L 1553, 42. — A cseh rendek válasza a királyi előterjesztés pontjaira. (Másolat.)

44. 1523-02-08., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25934. — Megkapta jan. 28-i levelét. A király válasza: a nagymester kapja meg a neki járó 2000 dukátot, illetve év végéig terjedő szolgálataiért további 4000 forintot, és utasította Károly herceget a kifizetésre. A lengyel királlyal való megállapodás előkészítésén dolgoznak, Brandenburgi György őrgróf is tanúsíthatja az ő közvetítő munkáját. Autográf utóirat. — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3., 371., Nr. 25934.

45. 1523-02-12., Prága. B → A. B: HA, OBA, Nr. 25950. — Meg fog érkezni hozzá testvére, Brandenburgi György őrgróf, aki be fog számolni az ő szolgálatairól is. — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3., 372., Nr. 25950.

45/1. 1523-02-12., Prága. B: HA, OBA, Nr. 25949. — II. Lajos levele Albert lovagrendi nagymesterhez. Az őt is érintő ügyekben határozott, erről Brandenburgi György őrgróf és B. leveleiből tájékozódhat. Biztosítja jóindulatáról. Itteni ügyei jól állnak, rengeteg a lakodalom és állandó a táncolás; reméli, hamarosan visszaindulhat Mo.-ra A levelet B. titkára írta, a követ sajátkezű javításaival. A király autográf utóiratával és aláírásával: az őrgróf személyesen is át fogja adni szeretetteljes üdvözetét. — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3., 372., Nr. 25949.

46. 1523-02-15., Prága. B → F. W: GK 25a, 34. — Szatmári György bíborosi kinevezésének ügyében a királyi pár mellett ő is római közbenjárását kéri. — Politikatörténeti 173. (159. sz.)

47. 1523-02-15., Prága. B → Sa. W: GK 25b, 2. — Szatmári György bíborosi kinevezésének ügyében a küldött leveleket segítse Rómába továbbítani.

48. 1523-02-15., Prága. B → Sa. W: GK 25b, 3. — Szalkai László kancellár támogatása ügyében is írjon a római követeknek.

49. 1523-02-19., Prága. B → Sa. W: GK 25b, 4. — Mellékeli másolatban a királynak a pápához írt levelét Szalkai egri püspöki megerősítéséről.

49/1. 1523-02-18., Prága. W: UA M 431-A, 6. — II. Lajos király a pápához Szalkai László egri püspöki megerősítésért.

50. 1523-03-04., Stuttgart. F → B. W: ÖA NÖ 1, 464–465. — Kéri, hasson oda, hogy a freistadti orsztrák–cseh tárgyalások pünkösdig befejeződjenek, ne húzzák a megállapodás elfogadását. Sternberg eldöntetlen ügye is megoldandó. Gregor

Haugwitzot ausztriai várfoglalása miatt idézzék bíróság elé. Haugwitznak mellékelten küldött német levelet adja át. Választ vár. (Fogalmazvány, tiszttázat).

51. 1523-03-06., Prága. B → Sa. W: GK 25b, 5. — A F.-hoz írt jelentését láthatja; [Saurer] bécsi vizedomhoz írjon a posta továbbításáról. Egy csomónyi levelet Lamparternek küldött Nürnbergbe, azokat nyilván megkapták. A királyi pár megígérte, hogy Wenzeslaus Rabenhautot, a főherceg titkárának testvérét meghagyják hivatalában, de aztán az egész kormányzatot leváltották, és ő hiába járt közben érte.

52. 1523-03-07., Prága. B → F. W: GK 25a, 35–37., másolata: S : L 1553, 50. és 64. (májusi, nap nélküli keltű duplikátum) — A febr. 25-i és 26-i levelében írottak utáni történések: a király elmondta Zdének Levnek és a cseh kancellárnak leváltásuk okait. A cseh urak leváltása, új méltóságviselők, csehogy. ügyei (törökellenes segítség, adókivetés). A király Morvaországba készül. Protzko lengyel követ érkezett, hír I. Zsigmond király betegségről. Cseh–osztrák béke nov. 11-ig. Sziléziai tartománygyűlés terve. — Politikatörténeti 187–189. (171. sz.)

53. 1523-03-07., Prága. B → C. T: CC 8-2, 3–4. — Minden a királyi pár szándéka szerint történt, lássa F.-hoz írt levelében. Három napon belül elindulnak Mo.-ra. Rokona, Antonio Maria dal Burgo visszatér Itáliába, vele küld két török lovat a milánói hercegnek. Reméli, hogy a magyarogy. után ő is tényleg hazatérhet, akkor visz neki egy jó ügetőlovat. Saját dolgai mellett Giorgio Gadio és Paolo de Laude ügyét ajánlja figyelmébe.

54. 1523-03-08., Prága. B → K. S: L 1553, 51. — Mellékeli a F.-hoz írt [márc. 7-i] leveleit, amelyekből értesülhet a cseh helyzet kedvező fordulatáról, a határozatokról és a király Mo.-ra való visszaindulásának kitűzéséről. Ő is engedelmesen visszamegy, de nagy adósságai miatt pénzt kér.

55. 1523-03-09/10., Prága. B → Sa. W: GK 25b, 6–7. — A cseh kormányzat névsorát és a törökellenes két törvénycikket mellékeli (hiányzik). Hír a svájciak és franciák milánói mozgásáról, Tirol megtámadásának tervéről. Ps.: küldi a királynénak Lucretia de Caballis udvarhölgye számára szóló ajánlását, továbbítsa F.-hoz. A király cseh adományai a királynénak. A csehek a királynak ajándékozták Remete Szent Pál fejereklyéjét. Georg Höltzl, titkára érdekében annak nagybátyját, Blasiust hallgassa meg.

56. 1523-03-10., Prága. B → C. T: CC 8-2, 5. — Legutóbb a 4 napja innen elindult rokonával, Antonio Maria dal Burgóval küldött levelet. A király ma elfogadta a cseh rendek jóváhagyását, láthatta a határozatokat és az új méltóságviselők névsorát a mellékletben (Sa.-hoz szóló jelentés mellékletei). Reméli, jún. közepén már személyesen mondhatja el a többit. A királyné Sa.-hoz írt levelet Fridericus de

Caballis ügyében, amelyet továbbít. Ennek leánya, Lucretia a királyi pár kedvelt udvarhölgye. Köszöni segítségét tirolai ügyeiben. Autográf ps.: Blasius Höltzlt halhassa meg unokaöccse, az ő titkára, Georg érdekében.

57. 1523-03-13., Prága. B → Sa. W: GK 25b, 8., 57. — Láthatja F.-hoz írt leveléből a fejleményeket. A francia követről Bornemissza tájékozatta, Antonio Rincón az, F. volt követe. Ezen kívül titokban Szatmári György érsek is tájékozta embere útján. Sürgősen kéri a megbízóleveleket. Hírek a Milánó ellen vonuló svájciakról. Kéri tudósítsa a postajáratokról, hogy időben küldhesse jelentéseit, addig Bécsbe küldi, ahonnan Nürnbergbe továbbíttatja Lamparterhez. Autográf melléklet (fol. 57.): Rincónról; figyelmezteti a lengyel király betegségére a porosz ügyben, ottani követeit utasítsa.

58. 1523-03-14., Prága. B → F. W: GK 25a, 38–40., 48. — Márc. 10-i levele óta megjött Gosztonyi János győri püspök két levele, elindulnak Mo.-ra; a magyar egy. várható eseményei. Megbízóleveleket kér. Rincón francia követ mesterkedései. Tárgyalásai Zdeněk Lev z Rožmitállal. Lengyel hírek, a király betegsége. Prága városegyesítésének ügye. — Politikátörténeti 197–200. (178. sz.)

58/1. 1523-01-22., Krakkó. W: GK 25a, 41. — I. Zsigmond lengyel király Bornemissza Jánoshoz Antonio Rincón francia követről. (Másolat.) — Politikatörténeti 165–166. (150. sz.)

58/2. 1523-01-22., Krakkó. W: GK 25a, 42., másolata: S: L 1553, 37. (megszólítás és aláírás nélküli másolat). — Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár Bornemissza Jánoshoz: lengyel hírek és a francia követ tárgyalásai. (Másolat.)

58/3. 1523-02-25., Buda. W: UA AA 1-D, 1–2., másolata: S: L 1553, 44. (napi kelet nélküli másolat) — Gosztonyi János győri püspök II. Lajos királyhoz hazaútról és a főurak tanácskozásáról. Másolat. A papíron nincs pecsétbevágás. Napi kelet nélküli másolata: S: L 1553, 44. — Politikátörténeti 175–178. (163. sz.); DF 276023.

58/4. 1523-02-26., Buda. W: UA AA 1-D, 3–4., másolata: S: L 1553, 58. — Gosztonyi János győri püspök B.-hoz ugyanarról. (Másolat. A papíron nincs pecsétbevágás.) — Politikátörténeti 178–180. (164. sz.); DF 276024.

58/5. 1523-03-02., Buda. W: GK 25a, 43–44., másolata: S: L 1553, 57. — Bornemissza János B.-hoz Antonio Rincón tárgyalásairól (H.-nel is tárgyalt), a végvárok helyzetéről. Eredeti. — Politikátörténeti 180–182. (166. sz.)

58/6. 1523-03-02., Zakynthos. W: GK 25a, 45. — Török hírek a zakyntoszi velencei konzultól. (Latin nyelvű másolat.)

58/7. 1523-03-03., Buda. W: GK 25a, 46–47. , másolata: S: L 1553, 49. — Bornemissza János B.-hoz a törökről, a király ellen szervezkedőkről, H. magyarországi követségről. Eredeti. — Politikatörténeti 183–185. (168. sz.)

59. 1523-03-14., Prága. B → K. S: L 1553, 56. — Az e napi F.-hoz írt jelentés szinte szó szerinti ismétlése. A szöveg utolsó oldala (így a dátum) hiányzik, a másik alapján datálható. Az ahhoz tartozó mellékletek nagyobb részt ehhez is csatolva lehettek, bár csak Bornemissza márc. 3-i levelének másolatán vannak ugyanolyan pecsétbevéágások, a többi mellékleten nincsenek.

59/1. 1523-03-12., [Prága]. S: L 1553, 43. — Két egymás után lejegyzett iratmásolat: 1. Cseh rendi emlékirat a törökellenes segély és az adó ügyében (1523. márc. 7.); 2. feljegyzés, hogy a király kikkel együtt bíraskodott (1523. márc. 6.). A füzet hátára más kézzel rájegyezve: Hannart. (A melléklet jelentéshez kötése bizonytalan.)

60. 1523-03-14., Prága. B → C. T: CC 8-2, 1. — Bizonyára látta F.-hoz és Sa.-hoz írt leveleit. Hűségesen szolgál és fáradozik.

61. 1523-03-17., Bécsújhely. H → Sa. W: GK 25b, 114. — Mivel a király visszaérése Mo.-ra késik, talán szükséges a megbízóleveleit megváltoztatni. Jelen volt az alsó-ausztriai főpapokkal való tárgyaláson, akik tiltakoztak az egyháziak adóztatási terve miatt. Gratulál Sa. rangemeléséhez. A margón Sa. megjegyzéseivel.

62. 1523-03-18., Kutná Hora. B → F. W: GK 25a, 49–50. — A magyar király szándéka közvetíteni a porosz–lengyel viszályban, de a lengyel király heves tiltakozása miatt most semmit sem tehet. Albert nagymestert a törökellenes birodalmi csapatok élére kellene kinevezni. A király kérte, hogy ezt titokban írja meg.

63. 1523-03-18., Kutná Hora. B → Sa. W: GK 25b, 9–10. — Lásza a F.-hoz írt levelét; az eddigi küldeményeket Lamparternek küldte, ill. Innsbruckba F. oda visszatérő futárjával. Megkapta a pénzt. Rodosz elfoglalásáról nem lehet biztosat tudni. Küldi Piso két levelét, amelyből kiderül, hogy a lengyel király jobban van. Királytalálkozó aligha lesz most nyáron a magyar kancellár szerint.

63/1. 1523-03-14., Krakkó. W: GK 25, 17–18., másolata: S : L 1553, 59. — Iacobus Piso követ levele B.-hoz a lengyel helyzetről. Másolat. (B. a jelentésben két levélről ejt szót, de csak ez azonosítható, a másik a F.-hoz írt március 22-i jelentés tartozéka. Előbbinek viszont van egy melléklete is, amely a következő tétel.) — DF 258390.

63/2. s.d., s.l. S: L 1553, 55. — Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár [Piso] követhet: az új cseh méltóságviselők névsora; a német lovagrendi nagymester éppen a [magyar] királynál tartózkodik.

64. 1523-03-18., Kutná Hora. B → Bonomo. W: ÖA NÖ 1, 469. — Megkapta márc. 10-i levelét. A borsmonostori ügyben láthatja F.-hoz írt levelét; rossz török hírek: károk Szlavóniában, Rodosz eleste. Állítólag Olmützben csak négy napot fognak maradni a diétán; húsvétra már talán Esztergomban lesznek. Kéri, jelezze, hogy mikor megy posta Bécsből Innsbruckba, hogy a leveleket időben küldhesse. (Eredeti.)

65. 1523-03-18/19., Kutná Hora. B → F. W: GK 25a, 51–52., másolata: W: ÖA NÖ 1, 466–467., 468. — Megkapta márc. 4-i és 7-i levelét. Borsmonostor dolgában a király írni fog, hogy semmit se tegyenek. Az osztrák–cseh freistadtai tárgyalások és megállapodás kérdése további egyeztetést igényel, Haugwitz ügyében Károly münsterbergi herceggel egyeztetett. 19-i kiegészítés: II. Lajos rendelkezett a kuttenbergi ezüstpénz-verésről; utaznak tovább, de a magyar ogy. késedelmet szenved. Titkára, Georg Höltzl számára állást kér. A szöveg részleges másolatai, többes példányai: 1. márc. 17-i dátummal, a szöveg elejétől, a titkár ajánlását hagyva; másolat (ÖA NÖ 1, 466–467.). 2. márc. 18-i dátummal, a szöveg harmadik bekezdésétől a cseh ügyek végéig, tehát a 18-i jelentés majdnem teljes szövege; tisztázat, autográf aláírással (ÖA NÖ 1, 468.).

66. 1523-03-20., Kutná Hora. B → K. S: L 1553, 60. — A lengyel király meggyógyult, II. Lajos a királytalálkozóról azt írta, hogy a magyar ogy. után kellene tartani. II. Lajos rendelkezett a kuttenbergi ezüstpénz-verésről; utaznak tovább, de a magyar ogy. késedelmet szenved. (Ez a F.-hoz írt e napi jelentésben szinte ugyanígy szerepel.)

67. 1523-03-21., Kutná Hora. B → C. T: CC 8-2, 2. — Ajánlólevél az F. szolgálatába lépő Erasmus Valdstram számára, aki eddig Mária királynét szolgálta. Utaznak tovább Mo.-ra, ahonnan rossz hírek jöttek.

68. 1523-03-22., Pardubice. B → F. W: GK 25a, 53–54., másolata: S : L 1553, 63. — Márc. 19-én elküldött levele óta tegnap Pardubicére érkeztek, itt vendégeskednek. Követek érkeztek II. Lajoshoz sürgetve visszatérését Mo.-ra a török fenyegetés miatt. Leveleket mellékel. Hírek a magyar ogy.-ról. II. Lajos cseh alattvalóit mozgósította, segítségkérő leveleket ír, az ő segítségét is kéri. — Politikatörténeti 203–204. (181. sz.)

68/1. 1523-03-09., Krakkó. W: UA AA 1-D, 5., másolata: S: L 1553, 52. — I. Zsigmond lengyel király II. Lajoshoz: nála járt Thomas Niger scardonai püspök, pápai legátus. Ő maga elfoglalt lévén nem tud személyesen részt venni a törökellenes tárgyalásokon. (Másolat.) — Politikatörténeti 190–191. (174. sz.); DF 276025.

68/2. 1523-03-10., Esztergom. W: UA AA 1-D, 6., másolata: S: L 1553, 53. — Szatmári György érsek B.-hoz: várják haza a királyt; hírek a török támadási szándékairól, Szapolyai János havasalföldi hadjáratáról. Másolat. — Politikatörténeti 191–192. (175. sz.); DF 276026.

68/3. 1523-03-14., Krakkó. W: GK 25, 13–14., másolata: S: L 1553, 54–55. — Iacobus Piso követ a magyar kancellárnak a lengyel helyzetről. — DF 258391.

69. 1523-04-02., Olomuc. B → F. W: GK 25a, 56–57. — Szapolyai János erdélyi vajda török hírei, sürgeti a király visszatérését. Pápai, velencei, lengyel követ II. Lajosnál. A pápa legátust küld, tizedek felhasználását engedélyezi. Hír Rodosz elestéről. Lengyel hírek. — Politikatörténeti 208–210. (186. sz.)

70. 1523-04-02., Olomuc. B → Sa. W: GK 25b, 11. — Hírek Itáliából a Fonterabiánál folyó francia–német harcokról. A velencei követ közlése szerint Rodosz elesett. Kéri, hogy Balbihoz írt levelét küldje tovább. (E levél hiányzik.)

71. 1523-04-02., Olomuc. B → C. T: CC 8-2, 6. — Lássa F.-hoz írt levelét. Rossz hírek, Rodosz elvesztése. Visszatér Mo.-ra, hogy az ogy. után hazatérjen. Az ogy.-i tárgyalásokról tájékoztatja majd.

72. 1523-04-05., Olomuc. B → F. W: GK 25a, 58–59. — Megérkezett a lengyel követ királyának levelével, továbbá a lengyelországi magyar követ levele. A törökkel kötendő fegyverszünet ötlete (mindenképpen bele kéne foglalni K.-t és a pápát is): írja meg álláspontját, hogy a magyar ogy.-n tárgyalhassanak erről. A török megosztó taktikája miatt kéri, sürgesse a bir. és a pápai segílyt. Várja a magyar ogy.-re a megbízóleveleket.

72/1. 1523-03-29., Krakkó. W: UA AA 1-D, 10. — I. Zsigmond lengyel király II. Lajoshoz: a keresztény fejedelmek ellentétei miatt mindenképpen törekedjen békére a törökkel. (Másolat.) — Politikatörténeti 207–208. (185. sz.); DF 276030.

72/2. 1523-03-30., Krakkó. W: GK 25a, 55. — Iacobus Piso a magyar kancellárhoz a török fegyverszünetről való lengyel állásontról. (Levélrészlet másolata.)

73. 1523-04-06., Olomuc. B → Sa. W: GK 25b, 12. — Szapolyai János vajda a magyar–ceh királyi tanács előtt hivatali évének végére hivatkozva megválna az országos kapitányi tiszttől, de lemondását a tanács nem fogadta el a magyar ogy. végéig. A havasalföldi követ hírei a törökről, segítséget kért. (A F.-hoz írt előző napi levél külön utóirata.) — Politikatörténeti 211–212. (189. sz.)

74. 1523-04-07., Olomuc. B → C. T: CC 8-2, 7–8. — Megkapta márc. 2-i és 11-i leveleit. A milánói herceg hajlik javai visszaszolgáltatására. Reméli a velencei békét, és hogy a franciákkal is béke lesz, mert a kereszténységet külső ellenség és belső bajok is sújtják. A királyné szívesen adott egy ügétólovat C.-nek, amelyet küld. Sa.-nak is írt és tőle is újból kéri visszahívása kieszközlését.

75. 1523-04-08., Olomuc. B → F. W: GK 25a, 60–61. — II. Lajos a nunciustól sürgeti a pápai legátus kiküldését és a segélypénzt; a pécsi püspökségről a következő ogy.-n döntenek. Ps.: Bátor István nádor levele a magyarországi helyzetről, török hajóhadról, sürgeti a király hazatérését. Ps.: hírek Rómából egy márc. 18-i levélben a francia király álláspontjáról. B. tárgyalásai Szapolyai János vajdával, annak beszámolója Rincónról. — Politikatörténeti 214–216. (191–192. sz.)

76. 1523-04-08., Olomuc. B → Sa. W: GK 25b, 13., 17., 14. — Tegnap megkapta márc. 16-i levelét. Csodálkozik, hogy addigi levelei nem érkeztek meg, pedig többet is küldött, de mivel nincsenek külön küldöncei, azzal kézbesíti, akivel tudja. Érkezett [Szalkai] kancellárnak válasz Rómából, és azzal egy márc. 23-i innsbrucki levél. A morva ogy. eseményei: a rendek kiváltságaikat akarják megerősíteni, ennek híján nem adnak segítséget, de remélhetőleg elrendeződnek a viták. Külön melléklet: a lengyel követ tiltakozott a királynál, hogy a lovagrendi nagymestert miért támogatja. A lengyel királynál lévő magyar követ szerint Krakkóba Cseho.-ból sok rosszindulatú hírt írtak erről.

76/1. 1523-03-28/30., Krakkó. W: GK 25b, 15–16. — Iacobus Piso B.-hoz a lengyel helyzetről. (Eredeti.)

77. 1523-04-09., Olomuc. B → C. T: CC 8-2, 9. — Nem ír most Sa.-nak visszahívása ügyében, hanem neki fog a következő postával erről írni.

78. 1523-04-10/11., Olomuc. B → F. W: GK 25a, 62., 64. — A magyar király levelei K.-hoz és az angol királyhoz, és kéri, hogy F. az itáliai-francia híreket tudassa vele is, hogy a lengyel királyt tudja a török fegyverszünet ügyében biztatni. Továbbá segítsen a pápánál elérni, hogy Szalkai László váci püspök nyerhesse el az egri püspökséget. Kéri a birodalmi segítséget. Újabb török hírek érkeztek.

78/1. 1523-04-10., Olomuc. W: UA AA 1-D, 11. — II. Lajos király K.-hoz a keresztények közötti béke előmozdításáról és a török elleni segítségről. (Másolat.) — Politikatörténeti 216–217. (193. sz.); DF 276031.

78/2. 1523-04-10., Olomuc. W: UA AA 1-D, 12–13. — II. Lajos király VIII. Henrik angol királyhoz ugyanarról. (Másolat.) — Politikatörténeti 217–219. (194. sz.); DF 276032.

78/3. s.d., s.l. W: GK 25a, 63. — István moldvai vajda híradása II. Lajosnak a törökről, Rodosz elestéről és a tatár–török támadás ellen segítséget kér Erdélyből.

79. 1523-04-12., Olomuc. B → F. W: GK 25a, 65. — A morvaogy. ügyei: a király huzakodik a rendekkel azok sérelmei, ill. a törökellenes adó miatt, majd a gyűlés befejeződött. (A pecsétbevéágások alapján az ápr. 10/11-i levéllel együtt küldte el.)

80. 1523-04-12., Olomuc. B → Sa. W: GK 25b, 18–19. — Újabb hírek Rincón működéséről, mutatták a megbízólevelét is, de ezt fontossága miatt nem bízza postára. Közbenjárását kéri, hogy felmentését a budaiogy. végére megkaphassa, mert szükséges lenne hazamennie. Házi szolgálainak egy része már haza is ment, a többiek sem akarnak májusnál tovább vele maradni.

80/1. s.d., s.l. W: GK 25a, 126. — Ismeretlen kém hírei arról, hogy a török Mo. ellen készül. (A pecsétbevéágások alapján a Sa.-hoz írt jelentésbe volt hajtva.)

81. 1523-04-16., Olomuc. B → F. W: GK 25a, 67–68. — Megkapta márc. 28-i és 31-i válaszait. A Rincónról szóló híreket szóban mondaná el, ha azogy. után visszahívja. Várják vissza Pisót a lengyel követségéből. Új morva főkapitány. Örül H. jövetelének Budára. A havasalföldi vajda segítséget kér a török ellen, mert el akarják űzni. Nagy török veszteségek Rodoszon, de újabb készülődések. Kell a bir. segítség.

82. 1523-04-16., Olomuc. B → Sa. W: GK 25b, 20., 22., 21. — Megkapta ápr. 1-jel levelét. Lássa a F.-hoz írt levelét; említi Rincón követ üzelmeit. Örül H. jövetelének Budára, mert ez az ő hazatérését segíti elő; a királyi párnak is kell egy kikérő levelet írni, mert eddigi szolgálatai miatt nagyon számítanak rá, és kegyükkel tüntetik ki. A királytalálkozó valóban nem lesz meg a magyarogy. előtt. Köszöni közbenjárását. Az erdélyi vajda kémének jelentésének hírei: dögvész Konstantinápolyban, nagy török veszteségek Rodosz alatt, mozgósítás. Pénzt és felmentését kéri, mert nagy kiadásai (18 lovas, kocsik, szolgálók, konyhai személyzete) vannak. Medici bíboros jelezte, hogy egri püspökségi jogairól kész lemondani a pécsi fejében, erről majd azogy.-n tárgyalnak. A király Sziléziába két megbízottat fog küldeni a törökellenes segítség ügyében. (A Sa.-hoz írt levél az előbbi melléklete, egybeahajtvaküldték el.)

83. 1523-04-16., Olomuc. B → C. T: CC 8-2, 10–11. — Megkapta márc. 26-i választ. Bizonyos részeit felolvasta a királynénak, aki a lovat B. visszatéréséig megőrzi vagy ha közben mód nyílik rá, küldi. Reméli visszahívását, köszöni segítségét tiroli ügyeiben.

84. 1523-04-24., Sempte. B → F. W: GK 25a, 69., 71., 70. — II. Lajos visszatérése és fogadása Mo.-n; útjuk Nagyszombaton át ide. Hírek a török dúlta végekről. Kéri, hogy Frangepán Bernardint intse meg. Beszélgetett Bornemisszával Rincónról. A bir. segítség elhalasztása. (A levelet a Sa.-hoz írttal egybehajtva küldte.) — Politikatörténeti 222–225. (198. sz.)

84/1. 1523-04-13., Sempte. W: GK 25a, 66. — Ismeretlen személy levelének részlete II. Lajoshoz Krusich Péter klisszai várnagy kémének török jelentéséről. — Politikatörténeti 220. (195. sz.)

85. 1523-04-24., Sempte. B → Sa. W: GK 25b, 24–25. — Kéri Frangepán Bernardin megintését. Piso lengyel misszióból visszatérve már Budán várta őket. Kéri, hogy a lengyel hírekről, ill. Jagelló Anna főhercegné várandósságáról értesítse. (A két jelentést egybehajtva küldte el; zárópecsét a Sa.-hoz írt levél címzésén található.)

86. 1523-04-24., Sempte. B → C. T: CC 8-2, 12. — Láss a F.-hoz írtakat. A királyné által adott lovat próbálta meg lovagolni, de nem találta megfelelőnek, egy jobbat is fog szerezni. Munkája fáradságos és szövevényes, de reméli hazatérését.

87. 1523-04-25., Nyárhíd. B → Sa. W: GK 25b, 23. — Holnap Esztergomba érnek. Egy Temesvár melletti oppidumot elfoglalt a török. — Politikatörténeti 225. (199. sz.)

88. 1523-04-28., Bécs. H → Sa. W: GK 25b, 115. — Miután B. válaszát megkapta, Bécsbe utazott, és holnap reggel indul Budára. Kéri, járjon közben F.-nál, hogy kamarai tanácsosait bírja rá, hogy az ő „isztriai” vára ügyében az egyezséget zárják le.

89. 1523-05-05., Buda. B → F. W: GK 25a, 72–73., 74–75., másolata: S: L 1553, 64. — Útjuk Semptén és Esztergomon át Budára. Bátori nádor letette helytartóságát. Kevés résztvevő az ogy. kezdetén. A törökellenes védekezés és a követek meghallgatása (pápai követ Lengyelországból visszatérve, velencei követ újabb hírei a törökről, a moldvai követ megelőző csapást sürget). A lengyel király levele II. Lajoshoz. Ps.: Temesvár vára villámcsapás miatt részben leégett; H. megérkezett, ő szeretne hazatérni. Újabb kiegészítés: megkapta ápr. 21-i és 24-i leveleit K. és a francia király viszonyáról, ezt éppen fel is tudta tájékoztatásra használni a tanácsülésen, mivel hamis híresztelés terjed a felek kiegyezéséről. A bir. segély elmaradt. Hazatérte szükséges, kéri, F. írjon a királyi párnak ez ügyben. Frangepán Bernardin és fiai megint pusztítottak. A pápa nem Colonna bíborost akarja küldeni legátusnak.

89/1. s.d., s.l. W: GK 25a, 76a. — Zsigmond lengyel király II. Lajoshoz: török készülődése Moldva és Havasalföld ellen. Serényen szervezze meg a védelmet. (Másolat.)

90. 1523-05-05., Buda. B → F. W: GK 25a, 76–77. — B. és H. közös jelentése: H. audienciája máj. 2-án a királynál, 4-én megkezdődött az ogy.; a királyi előterjesztés és a rendi sérelmek.

91. 1523-05-05., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 26–27. — Láss a F.-hoz írt levelét. Köszöni ápr. 24-i levelét Milánó bevételéről, e hírt a királyi tanácsban is kedvezően fogadták. Piso bizalmas információit majd előszóban ismerteti; a lengyel ogy. belvilongásai, orosz, tatár, moldvai hírek. Visszajelzést kér, hogy előző leveleit megkapták-e. A magyar ogy. biztató hangulata, a király terveinek támogatása nagy.

92. 1523-05-05., Buda. H → Sa. W: GK 25b, 116–117. — A magyar ogy. körülményei, a király és a rendek közötti nézeteltérések. [Frangepán] Kristóf miatt mentegeti F.-ot. A tárgyalások még tartanak. Szapolyai vajda mentegetőzése a kezén lévő birtokok miatt a király előtt. Reméli, hogy az ogy. 10 napon belül véget ér, és hazatérhet. B. is hazatérne. Közbenjárását kéri a sógora ügyében. — KUBINYI 2009. 130., 22. jz. (részlet)

93. 1523-05-06., Buda. B → C. T: CC 8-2, 13. — Láss a F.-hoz és Sa.-hoz írtakat. Várja felmentőlevelét.

94. 1523-05-07., Buda. H → Sa. W: GK 25b, 118. — Hírek szerint a törökök Nándorfehérvárnál átkeltek a Száván. Látta a Bornemisszának Erdélyből küldött levelet a havasalföldi vajda meneküléséről. Klisszát is ostromolják. Minden védekezés késve történik.

95. 1523-05-10/12., Buda. B → F. W: GK 25a, 78–79. — Máj. 5-i levelük óta történtek: az ogy.-n sok tárgyalás után sem jutottak dűlőre. A bácsi óta ez a legnagyobb tömegű gyűlés. Tárgyalásai. A havasalföldi vajda behódolt a töröknek. Báli bég a Száván innen; Klisszát ostromolják. Hírek Lengyelországból Piso révén. Török követ járt Velencében. — KUBINYI 2009. 130., 24. jz. (részlet)

96. 1523-05-12., Buda. B → F. W: GK 25a, 80. — Megkapta ápr. 24-i levelét a török–magyar fegyverszüneti tervről, titokban közölte a királlyal és némely urakkal, közben az ogy.-n még vitáznak a törökellenes fellépésről.

97. 1523-05-12., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 28. — Várja felmentését, hogy az ogy. után hazatérhessen. Szükség esetén visszajön, addig H.-nel vagy mással pótolhatják; neki anyagi erőforrásai elfogytak.

98. 1523-05-14., Buda. B → F. W: GK 25a, 81–83. — Megkapta Frangepán Kristóf ügyében írt levelét, amelyet bemutat a királyi párnak. Az ogy.-n a törökellenes védekezés terheit a rendek egymásra hárítanak. Azon van, hogy mielőbb meg egyezés szülessen. Az a terv, hogy a lengyel király tárgyaljon a törökkel a fegy-

verszünetről, II. Lajos követet is küld hozzá emiatt. A törökök készségesebbek lesznek, ha felfegyverzett csapatokról tudnak, ezért álljon készen csapataival. Itt 15 ezres sereg küldéséről vitáznak. Kétfortinos adó kivetéséről már döntöttek. A nova moneta maradjon, de csak a király verhesse. Az egyháziaktól ezüstöt fognak beszedni. Holnap a király is megjelenik az ogy.-n.

99. 1523-05-14., Buda. B → K. S: L 1553, 94. — Visszatért a magyar követ [Piso] Lengyelországból. Többek között a lengyel királylány mantuai házasságról is volt szó, lássa a lengyel királytól kapott instrukció részletének melléklet másolatát (csak a Sa.-hoz küldött példányból ismert). Más lengyelek arra hajlanak, hogy a moszkvai fejedelem [cár] fiához kell adni. A dolog bizonytalan, de akár létrejön a mantuai házasság, akár nem, az jó lehet K. számára.

100. 1523-05-14., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 29–30. — Megkapta máj. 6-i levelét. Belenyugszik ideiglenes marasztásába, a távozó H.-nel együtt közösen jelentik majd az ogy.-i végzéseket. A királyi pár néhány napra elutazik pihenni. Megértette, hogy Frangepán ügyében titokban kell dolgoznia, próbálkozik. Közbenjárását kéri K.-nál a járandósága miatt. Mellékeli Piso instrukcióját, kéri, bizalmasan kezelje. A lengyel király Pisonak a porosz ügyben azt válaszolta, hogy követeket küld K.-hoz, a magyar király pedig szept. 29-re küldjön követeket tárgyalni.

100/1. s.d., s.l. W: GK 25b, 58. — I. Zsigmond lengyel király instrukciójának részlete Piso számára: a [lengyel] királylány férjhez adása a [mantuai] öröfhoz további megfontolás tárgyát képezi.

101. 1523-05-15., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 31. — Havasalföldről híre jött, hogy a szultán Moldvát csatlakozásra akarja bírni Mo. ellen, az ifjú moldvai fejedelem [IV. István] vonakodik; apja egy régi bizalmi emberét [Luca Arbore kapitányt] két fiával kivégeztette.

102. 1523-05-15., Buda. B → C. T: CC 8-2,14–15. — Megkapta máj. 6-i levelét. A lovat vagy küldi, vagy ha nincs rá korábbi lehetőség, magával fogja vinni. Várja az ogy. utáni hazatérést. A trentói dékán Rómában. A velencei béke küszöbön áll. Ő sokat fáradozik a király érdekében a nehézségek ellenére.

103. 1523-05-19., Buda. B → F. W: GK 25a, 84. — H. kettejük nevében írt jelentéséből kiderül II. Lajos válasza; az ogy.-i határozatokat igyekszik megszerezni és elküldeni; Sa.-nak is írt.

104. 1523-05-19., Buda. B → ismeretlen. L: C Vesp F I, 30. — A már befejeződött ogy.-n mindent sikerült elhatározni. Törökellenes védekezés a végeken, szükség esetén személyes felkelés. Nándorfehérvárnál gyülekeznek török csapatok. A főpapi és bárói bandériumok már elindultak a végekre, a király a megajánlott adó

és a pápai segély reményében már toboroz. Követek mentek a bir., morva, cseh, sziléziai rendekhez a megígért segítségért, és hogy álljanak készen; a király F.-nak is írt. Az ogy.-i határozatokat most olvassák fel és fogadják el a királyi tanácsban, ezután részletesen tudja a címzettet is értesíteni a megajánlott haderő nagyságáról. (Kivonatos másolat B. leveléről, amely a többi e napi jelentésével nem egyezik meg, és évi kelte sincs. A címzett világi úr: *dominatio vestra*, aki nem F. alattvalója, aki a szövegben: *principe meo*.) — Az adatot Bárány Attilának köszönöm.

105. 1523-05-19., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 32. — Május 14-én válaszolt Sa. máj. 6-i levelére. Most Anna főhercegné ügyével kapcsolatban ír; a többi H.-nel közös jelentésükben olvasható. Reméli mihamarabbi felmentését. (A kelethely tévedésből „Prage“.)

106. 1523-05-19., Buda. B → C. T: CC 8-2, 16. — Máj. 16-án válaszolt levelére. Láthatja Sa.-hoz írt válaszáat. A magyar ogy. várakozáson felül szerencsésen befejeződött, reméli a határozatok sikeres végrehajtását is. A királyné ajándéklóvat nem küldi külön el, reméli, hamarosan úgyis hazatér, várja F. felmentését. — STOEGMANN 1857. 225., 26. jz. (részlet, tévesen 14-i dátummal)

107. 1523-05-19., Buda. B → C. T: CC 8-2, 19. — Örömmel megteszi Chistopherus szolgáló ügyében, amit kér. Saját várnagyával kapcsolatos ügye.

108. 1523-05-22., Bécsújhely. H → F. W: GK 25a, 218–219. — B.-val együtt megbízatásuk szerint mindenkivel tárgyaltak, akihez megbízólevelük volt, az elkésett erdélyi püspököt kivéve. A Frangepán-ügyben nem intézkedtek. Az ogy. véget ért, a király elbocsátotta, tolmácsolja a királyi pár üdvözlését. A kincstartó [Thurzó Elek] jelentkezett nála, hogy F. szolgálatára lenne.

109. 1523-05-22., Bécsújhely. H → Sa. W: GK 25b, 119–121. — A B. által küldött postával nem küldte el levelét, elnézését kéri. Köszöni a stájer javak ügyében a közbenjárását. Az ogy. 8 napja véget ért, a király elbocsátotta. A határozatok szövegét igyekeznek megszerezni. A királyné kitűnt éles eszével, remélhetőleg az udvartartását is sikerül megreformálnia. A királlyal együtt egészségesek. A nádori tisztséget a király magára vette, a nádor [Báthori István] a temesi ispánságot is elvesztette. Részvétele királyi tanácsülésen. A vajda [Szapolyai János] hasonlótól félt, megalázkodott. A magyar elit tagjaival való tárgyalásai, azok álláspontja. Acél Ferenc meggyilkolása. A margón Sa. megjegyzéseivel.

110. 1523-05-25., Buda. B → F W: GK 25a, 85–86., másolata: S: L 1553, 66. — Közös 19-i levelükből értesülhetett a részletekről. Máj. 20-án H. elindult vissza. Ellentmondó török hírek érkeztek a királyi kémektől. A szultán nem fog személyesen Mo. ellen vonulni, hanem Ferhát pasát Nándorfehérvárott fogja megbízni. A magyar csapatoknak mihamarább fel kellene állnia. Tomori érsek Péterváradra

vonul 1000 gyalogossal és 1400 lovassal, 2000 naszádossal, közben igyekeznek a költségekre mielőbb pénzt szerezni. Összesen 10 ezer ember küldéséről határoztak Horvátországba és Erdélybe. A tatárok veresége. A király háromhavi zsoldról kíván gondoskodni, ehhez sürgősen kellene a pápai segély. Az ogy. véget ért, a pápai nuncius II. Lajos megbízásából is megy Lengyelországba. (A jelentés simancasi másolata a K.-hoz írt e napi jelentés melléklete.)

110/1. s.d., Krakkó. W: GK 25a, 87., másolata: S: L 1553, 67. — Szydłowiecki kancellár a magyar udvarmesterhez a prekopi tatárok vereségéről. (Másolat.)

111. 1523-05-25., Buda. B → K. S: L 1553, 65. — Legutóbb máj. 14-én írt. Utána máj. 16-án befejeződött az ogy. Ezután a vár fokára kiállva tömeg előtt Werbőczy István kihirdette a határozatok tartalmát, a mellette álló király szóban elfogadta, a nép pedig hódolt neki. Még nem tudja küldeni a végzések pontos szövegét, mert csak tegnap olvasták fel a király és választott emberek előtt a tanácsban, és most állítják ki a megyéknek küldendő példányokat. Amíg szerez ezekből egyet, addig egy rövid kivonatot mellékel a legfontosabb határozatok tartalmáról azokon kívül, amelyekről már írt máj. 14-i jelentésében. Mellékeli továbbá F.-hoz írt, az ogy. berekesztése utáni [máj. 25-i] jelentésének másolatát [annak mellékletével együtt].

111/1. s.d., Buda. S: L 1553, 68.— Summarium aliquorum capitulorum formatorum in dieta Budensi...

112. 1523-05-25., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 33. — Az ogy.-n leváltották a nádort, és elvették tőle a temesi ispánságot is. Ez hallatlan dolog; mindenki gyűlöli. Nagyon sajnálja a feleségével együtt. Más változás is lesz. — Politikatörténeti 228. (203. sz.), eml. KUBINYI 2009. 130., 26. jz. (részlet)

113. 1523-05-27., Buda. B → F. W: GK 25a, 88. — Brandenburgi György kéri 1000 rajnai forint adóssága átvállalását a számára a császárválasztáskor megígért évi kegydíj terhére, amit a magyar királyi pár is támogat.

114. 1523-05-27., Buda. B → Sa. W: GK 25a, 89. — Külön utóirat Sa.-hoz: a török Szendrónél nagy erőekkel akar átkelni, a térségből sokan menekülnek.

115. 1524-05-27., Buda. B → C. T: CC 8-2, 17–18. — Mikor el akarta küldeni levelet, megjött máj. 23-i válasza. Köszöni segítségét, de visszahívásának elhalasztása, K. maradást parancsoló levele nagyon bántja; kéri, ne mondja senkinek. Hátha F. külön is tud adni engedélyt távozására, és várja a következő postát. 15 napra lenne szüksége otthon ügyei rendbe hozására és új szolgák felfogadására, utána visszajönne. Várnagya megnősült, távozna. Járandósága Hispániából már három éve nem folyik be hozzá, pedig privilégiuma is van rá. Nincs elég szolgája,

Georgon [titkára], Caroluson és a szakácson kívül, mert nem akarnak maradni. Pénze alig, a királynét sok adóssága nyomja. Az ogy.-ról, a békéről nincs újság. A királytalálkozóknak Pozsony és Ausztria közötti területen kellene lennie. Újabb török csapatok Nándorfehérvár térségében. A lovat bizonyos Barbarával és férjével küldi.

116. 1523-05-28., Buda. B → F. W: GK 25a, 90., másolata: S: L 1553, 69. — Hírek Rincón francia követéről (mellékletben), Bornemissza révén. Javasolja, hogy velencei követei révén deríttesse ki, merre jár, és fogassa el. (A levél simancasi másolata talán a jún. 11-i, K.-hoz írt jelentés mellélete volt.)

116/1. 1523-05-09., Velence. W: UA M 431-A, 7., másolata: S: L 1553, 61. — Antonio Rincón Bornemissza Jánoshoz. Szolgájának visszaérkezése után indul tovább. Dolgai bízatóan alakulnak. Ha levelet ír, a velencei Nicolaus Ungarusnak küldje. (Másolat.) — DF 276726.

116/2. 1523-05-28., Buda. W: GK 25a, 89a., másolata: S: L 1553, 70. — B. az alsó-ausztriai (bécsújhelyi) kormányshöz Rincónról, aki Velencében volt nemrég, onnan írt Mo.-ra. Tegyenek lépéseket elfogatására.

117. 1523-05-29., Buda. B → C. T: CC 8-2, 20. — Lásza a F.-hoz írtakat. 8-10 napon belül várja visszahívását, miután F. értesült az ogy.-i végzésekről. A királytalálkozóra és a békére nincs most esély. A felkészített ló jobb mint az előző, reméli, tudja küldeni vagy maga viszi. Híreket kapott a tiroli tartománygyűlésről. Várnagya. Hír Leonora és a portugál király házasságáról. Reméli a velencei békét.

118. 1523-05/06-30/1., Buda. B → F. W: GK 25a, 91–93., 95., másolata: S: L 1553, 72. (kihagyásokkal) — Két levelet mellékel. A 20 ezres török sereg Nándorfehérvár és Szendrő közt gyülekezik. 3000 lovat már átúszattak, Újlaki Lőrinc birtokait támadják. A vidéket végigpusztították, az újlaki várnagyot levágták. A kivetett adót nem tudják ilyen gyorsan beszedni, pápai segély sincs még. Erdődy Péter tárgyalt a [Bakócznak elzálogosított] kereszt ügyében. Brandenburgi György a horvát bánnal tárgyal várjai eladásáról. Ps.: a király futárt meneszt Nürnbergbe, a bir. segély ügyében, a bir. felvetésekre tételes választ is küld. Hírek a perzsa sáhról. A török elúzi a havasalföldi vajdát. A király elhatározta, hogy leváltja Báthorit a temesi ispánságból, és Drágfinak adja. Ps.: ajánlja Giorgio Gadiót és Paulo de Laudét kegyeibe. (A mellékleteken nincs pecsétbeavágás, de az oldalak hajtása egyező; kívülről hajtották rá a levélre. A mellékletek simancasi másodmásolatán sincsenek pecsétbeavágások. A jelentés simancasi példánya nem a K.-hoz írt jún. 11-i jelentés mellélete; függőleges pecsétbeavágásokkal rendelkezik.)

118/1. 1523-06-01., Buda. W: UA AA 1-D, 96–97., másolata: S: L 1553, 73. — II. Lajos Brodarics István római magyar követhöz: hírek a török készülődé-

séről, havasalföldi vajda menekülése, Horvátország veszélyben. Sürgesse a megígért pápai segélypénz folyósítását. (Másolat.) — BRODERICUS 2012. 69–71. (18. sz.); DF 276078.

118/2. s.d., s.l. W: Polen I-1, 22., másolata: S: L 1553, 81. — I. Zsigmond lengyel király II. Lajoshoz a tatárok feletti győzelemről. (Kivonatoltságos másolat.)

118/3. s.d., s.l. W: Türkei I-1, 12., másolata: S: L 1553, 74. — Ismeretlen személy levelének részlete (Erdélyből) a sah támadásáról és Havasalföldről. — Mikrofilmmásolata: MNL OL X 880, W 3415.

119. 1523-06-01/02., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 34–35. — Láska F.-hoz írt levelét. Az egy.-n jól elrendezték a dolgokat, de a határozatok végrehajthatósága kérdéses. Ha a törökök támadnak, csak a megszavazott fejenkénti hadba vonulás segíthet, mert külső segítség érkezésére nem lesz idő várni. Noha a határvédelemre tudnak csapatokat küldeni, de nincs elég pénz. Nagyon várják a pápai segélyt, addig a kalocsai érsek hadaira adtak 15 ezer forintot 500 lovasra, 500 gyalogosra és 2000 naszádosra Péterváradon. Az erdélyi vajda expedíciója is lesz, ill. Jajca és más várak utánpótlására is kell pénz. Mindenhol pénzt igyekeznek keríteni, a megajánlott kétforintos adó kirovása is zajlik. Merényletkísérlet a lengyel király ellen. Közbenjárását kéri Gadio és Paulo de Laude számára. Mellékeli a Werbóczi Istvánnak nyújtott kölcsöne nyugtájának másolatát.

119/1. 1523-04-16., Bécs. W: UA AA 1-D, 14. — Lorenz Saurer alsó-ausztriai vizedom nyugtája a Sa. által Werbóczi István és követtársai számára Nürnbergben kölcsönzött 1300 magyar forint visszafizetéséről. (Másolat.) – DF 276033.

120. 1523-06-02., Buda. B → C. T: CC 8-2, 21. — Örömmel olvasta jún. [helyesen: máj.] 15-i válaszát. Visszahívása és más ügyben titkárát küldi, szavainak adjon hitelt. Láska a F.-hoz írtakat. A török felkészült, betörések. Félő, nehogy váratlanul még nagyobb baj történjen.

121. 1523-06-03., Buda. B → Sa. W: GK 25a, 94. — Külön utóirat Sa.-hoz: Brandenburgi György és a horvát bán ma tárgyaltak a királyi udvarban a várak adásvételéről. A horvát és a [Jajcai] bán vitája.

122. 1523-06-04., Buda. B → C. T: CC 8-2, 23–26. — Láska F.-hoz és Sa.-hoz írt leveleit. Előző levelében már írt K. parancsáról, de haza tudna térni F. engedélyével a szükséges dolgok intézésére és házasságot kötni. Közbenjárását kéri. A dolgot feltárta a királyné előtt is, aki marasztja. Ezért F.-nak majd a királyi párhoz kell írnia levelet visszahívásáról. Hozza magával a két ügetőlovat is. Ha mégsem kap engedélyt, segítsen tiroli ügyeiben. (A dátumot 3-ról javította 4-re.)

123. 1523-06-08., Buda. B → C. T: CC 8-2, 27. — Míg a visszahívását várja, a királynétől végül két ügetőlovat kapott, egyet magának, egyet C. számára ajándékba. Ezek tökéletesek, ritkák. C. válassza ki, amelyik jobban tetszik. Christophorus nevű szolgájával küldi, aki hamarosan visszatér ide; várja visszajelzését, hogy rendben megérkeztek-e.

124. 1523-06-09., Buda. B → C. T: CC 8-2, 28. — Saját várának építési ügye. Folyamatosan várja F. válaszát visszahívásáról. A lovakat nem küldte, mégis maga fogja vinni. Híre jött, hogy a szultán mégsem támad idén Mo.-ra, csak a határ menti csapatokkal pusztít.

125. 1523-06-09/11., Buda. B → F. W: GK 25a, 97–98., másolata: S: L 1553, 75. — Szapolyai János vajda hírei: a szultán rodoszi veszteségei miatt nem jön idén Mo. ellen, de a végeket pusztítani fogja. Kisebb haderővel a törököt ki lehetne űzni Havasalföldről. Ps.: Temesvárott villámcsapás rongálta meg a várat. Egy rác levelét is küldi latinra fordítva. A Nürnbergbe küldendő magyar követ még nem indult el, a bir. gyűlés részleteiről tájékoztatást kér a magyar király számára.

125/1. 1523-05-05., Mutnica. W: GK 25a, 96., másolata: S: L 1553, 77. — Kerncsics/Kirncsics Tamás horvát kapitány jelentése a horvát bánnak a török hadak mozgásáról. (Másolat.)

125/2. s.d., s.l. W: GK 25a, 99., másolata: S: L 1553, 76. — „Kechkes” nevű ismeretlen (rác) Macedóniai Miklóshoz a töröktől való átállásáról. (Másolat.)

126. 1523-06-11., Buda. B → K. S: L 1553, 78. — Legutóbb jún. 2-án írt. Az azóta történekről mellékeli F.-hoz írt [jún. 9/11-i] jelentésének másolatát és annak mellékleteit.

127. 1523-06-11., Buda. B → C. T: CC 8-2, 22. — Szakácsával küldi hozzá a jobbik ügetőlovat. Ennél nem talált jobbat; az esztergomi érsektől megkapta annak volt személyi lovát.

128. 1523-06-13., Buda. B → C. T: CC 8-2, 29–30. — Reméli a velencei békét. Hazatérne, a királyné ajánlotta, hogy itt ülje a lakodalmát, de várja F. visszahívását.

129. 1523-06-17., Buda. B → F. W: GK 25a, 100–101. — A törökökről nincs újabb hír. Várja F. hazabocsátó levelét, elbocsátását a királyi pár is jóváhagyná. II. Lajos tanácsosát, Ciprusi Hannibált küldené a sahhoz. Erdődy Péter és a [Bakócznak elzálogosított] kereszt, a császárvári uradalom ügye. A horvát és a jajcai bán ma kiegyeztek. A király Szécsi Tamást szolgálatába fogadta, aki visszabocsátotta a harmincadokat. Várja a feleletet a nürnbergi követek érdekében.

130. 1523-06-17., Buda. B → C. T: CC 8-2, 31. — Lásna a F.-hoz írtakat. Közbenjárását kéri Sa.-val együtt; szakácsa is hazatért, további szolgálái is készülődnek. Már csak magyar és külföldi szolgálái vannak. Ha hazatérhetne, újakat tudna felfogadni.

131. 1523-06-24., Buda. B → F. W: GK 25a, 105–108., másolata: S: L 1553, 87. — Ezen a nyáron nem lesz támadás Nándorfehérvár ellen, mert nincs pénz, az ígért morva és cseh segédc csapatok is hiányzanak. A pápától nem jött pénz, pedig a kincstartó ennek tudtában 17 ezer forintot adott a kalocsai érseknek Pétervárad és más helyek fenntartására. Kéri, sürgesse meg a pápánál a segílyt. A lengyel királyt győzködi a találkozó érdekében. Ismételt hazaengedését kéri. A pápai követ [Thomas Nigri] scardonai püspök elindult. A másik pápai követ, Melchior Lang az érkező legátus elé lett küldve.

132. 1523-06-24., Buda. B → F. W: GK 25a, 103–104., másolata: S: L 1553, 88. — El-
lentmondásos török hírek: a moldvai vajda követe szerint támadnak, Szapolyai erdélyi vajda szerint nem. Nándorfehérvár és Szabács között mintegy 30 ezres sereg, nem mozdulnak a határnál. Nincs remény Nándorfehérvár felszabadítására.

132/1. s.d., Buda. W: UA C 378-A, 41., másolata: S: L 1553, 83–86. — Copia articulorum conclusorum in proxima dieta — DF 276714.

132/2. s.d., s.l. S: L 1553, 82. — Szydłowiecki krakkói vajda [Trepka András] magyar udvarmesterhez a tatár hírekkel. Cseh eredeti latin fordítása. (Csak a K.-hoz küldött másodmásolatban ismert.)

133. 1523-06-24., Buda. B → K. S: L 1553, 90. — Megkapta márc. 25-i válaszát. Köszöni segítségét milánói javai visszaigénylésében; a milánói herceg az ügyet még nem döntötte el, de reméli, hogy hű szolgálataira tekintettel visszakapja. Maradását tartalmazó utasítását megértette, bár várta F. külön engedélyét, hogy legfeljebb 40 napra mégis eltávozhasson sürgős ügyeit elintézni. Húen engedelmeskedik, de kéri, hogy járandóságát mihamarább jutassa el hozzá. Legutóbb jún. 11-én írt. Az azóta történetekről mellékeli F.-hoz írt két [aznapi] jelentésének másolatát [és azok mellékleteit].

134. 1523-06-24., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 36., 38. — Lásna F.-hoz írt levelét. Tartsa titokban: a király római követe útján kérte a pápát, hogy ne legátus jöjjön, hanem egy hadi tapasztalattal bíró nemes vagy katona, de sürgősen; ha legátus érkezne közben, jöjjön, de 100 ezer aragnál többet hozzon, és ne itt szedjenek tizedeket vagy ne búcsúkkal gyűjtsenek pénzt, mert az ország nagyon meg van terhelve. Megkapta levelét. Állítólag az ő távollétében nem mindegyik nürnbergi követ beszélt arról, amit Sa. írt. Belső intrikák F.-nál: ő igyekszik mindent megtenni, reméli hazatérését. Gratulál házasságkötéséhez. Reméli a velencei békekö-

tést. Nem tud többet Zyriacusról, eltávozott az udvarból, minden következmény nélkül.

135. 1523-06-25., Buda. B → C. T: CC 8-2, 32–33., 35. — Megkapta máj. 9-i levelét F. jún. 11-i levelével együtt. Reméli C. mihamarabbi teljes gyógyulását. Engedelmesen itt kell maradnia, noha nagyon szükséges lenne hazatérnie; közbenjárását kéri. Láss a F.-hoz és Sa.-hoz írtakat, rövidesen emberét is küldi. Kéri, házassága részleteit tartsa titokban. A királyné lovait és a sajátjai közül a jobbat végül elküldte. Várja a velencei békekötést. Sa. házasságkötése. (A levelet a címzés szerint Innsbruckba küldte.)

136. 1523-06-25., Buda. B → C. T: CC 8-2, 34. — Ps.: ha a királynétól kapott valamelyik ló nem tetszene, vagy lesérülne útközben, a kis ügetőlovak közül a jobbat küldi, amíg jobbat nem szerez, de most nem lehet jót találni.

137. 1523-07-03., Buda. B → F. W: GK 25a, 109–112., másolata: S: L 1553, 91., 62. — Tanácsulésen (a király és nyolc tanácsos előtt) a belső problémák és külső nehézségek miatt a fegyverszünet mellett érvelt. A fegyverszünet elvetése, mert ez felbátorítaná a törököt. A végek finanszírozására azonban nincs pénz, és a pápai segély is késik. A terv, hogy ha nyár végére sikerül a csapatösszevonás, a Dunán leúsztatva az ellátmányt ősszel próbálnak a töröktől várakat visszafoglalni. Megerősítik Szalánkemént. Jövő tavasszal pedig megkezdődhet Nándorfehérvár ostroma, ha a keresztény fejedelmek között béke lesz. Szükséges lenne a királytalálkozó is. A török négyszer vonult Szörény vár falai alá. Brandenburgi György őrgróf ma eladta három várát a horvát bánnak. (A jelentés simancasi másolati példányát egyelőre nem tudom K.-hoz szóló jelentéshez kapcsolni.)

137/1. 1523-06-23., Szörény. W: GK 25a, 102., másolata: S: L 1553, 71. — Paksi András, Palatitha György, Szalai Balázs [al]várnagyok Kállai János szörényi bánhoz a török szultán támadásáról szóló hírrrel.

138. 1523-07-06., Buda. B → C. T: CC 8-2, 38. — Georg Höltzlt, titkárát küldi F.-hez, és meghagyta, hogy először mindent C.-szel beszéljen meg. Szavainak adjon hitelt, és segítse, hogy gyors eredményre jusson, majd a pápai követtel menjen tovább.

139. 1523-07-07., Buda. B → C. T: CC 8-2, 36–37. — Köszönettel megkapta jún. 22-i válaszát. Titkára, Georg Höltzl holnap indul, akitől részletesen értesülhet mindenről. Köszöni a számára juttatott állást, bár így nélkülöznie kell majd munkáját. Höltzl helyére segítsen mást találni, aki rátermett, latinul és németül is tud. Továbbra is reméli saját visszahívását.

140. 1523-07-08., Buda. B → F. W: GK 25a, 114. — Megkapta jún. 23-i, Innsbruckban kelt válaszát. Brandenburgi Györggyel megállapodott, az elégedett, a királyi pár még írni fog K.-nak. A török fegyverszünetről szóló álláspontról előző levelében írt. Egyre többet dolgozik a dolgok előmozdításán, mégis egyre nagyobbak a nehézségek.

141. 1523-07-09., Buda. B → C. T: CC 8-1, 129. — Melchior Lang pápai nuncius visszatér Rómába, akit megkért, hogy vele beszéljen. Tisztességes és jóindulatú. Vele küldi üdvözetét. — reg. LAKATOS 2013. 214.

142. 1523-07-10., Buda. B → F. W: GK 25a, 115–116. — Ps.: török hírek (a mellékletben), nem lesz idén támadás. Nándorfehérvár és Szendrő környékén pestis is dúl. II. Lajos F.-hoz szóló levelét továbbítja, hogy szeretne szept. 29-én F. megbízottjaival együtt a lengyel–porosz megegyezést létrehozni. Erről a király Frigyes szász hercegnek és a salzburgi érseknek is írt, és kéri e levelek továbbítását.

142/1. 1523-06-15., Brassó. W: UA AA 1-D, 17. — A brassói bíró levele Bornemissza Jánoshoz: a török hadmozdulatai. Ferhát pasa az egyik sereggel a perzsa sah ellen vonul, a másik sereg Nándorfehérvárra jön. (Másolat.) – DF 276036.

143. 1523-07-16., Buda. B → C. T: CC 8-2, 39–41. — Megkapta júl. 3-i levelét. Köszöni segítségét. Saját ügyeivel nem terhelné, mindenről értesülhet titkárától, Georg Höltzltől, aki innen a pápai követtel indult el 6 napja. Ha a legátus jún. 29-én indult el Rómából, gyorsan ideér. Reméli, hogy F. aug. végén Bécsújhelyt lesz, ha a lengyel király válaszol, hogy jön, az szept. vége előtt lesz, bár nem kéne addig várni. Ha a franciák és svájciak behatolnak a milánói hercegségbe, a velenceiek is lezárják az utakat, a titkára sem tud Itáliába menni. Kéri, hogy segítsen ezért neki, de célját ne árulja el, mert az is veszélybe sodorhatja. Saját ügyei. Örül Sa. házasságának. Ha nem tetszik a küldött ló, küld másikat.

144. 1523-08-02., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 39–41. — A postával küldte a C.-hez szóló levelét is házassága ügyében. Újabb hírek a sah törökellenes harcáról. Hannibál követ már megkapta öltözetét, de missziójára nincs több pénz ezer forintnál, ezért F.-hoz és a pápához is küldik. Znaim várát megkapta a királyné. Nem tért még vissza a királyi titkár Lengyelországból; a velencei béketárgyalások sikertelensége ellenére a királytalálkozó nagyon fontos lenne. A királyi pár a Csepel-szigeten vadászik, holnap kilátogat hozzájuk, majd visszajön, bár nem szívesen, mert egyre nagyobb a dögvész, különösen Pesten. Nem kapta máig kézhez K.-tól a pénzét. Kéri, hogy a német területre küldött Hannart-nál járjon közben emiatt. Reméli, hogy a pápai legátus megérkezte után végre hazatérhet házasságkötése miatt. Bizalmasan írja, ha ide visszaküldik, feleségét is hoznia kell. Ha a dögvész növekszik, Óvárra vagy Pozsonyba megy az udvar.

145. 1523-08-06., Buda. B → F. W: GK 25a, 117–120. — Tudatta a királlyal a legátus érkezését, aki a győri püspököt küldte a nyugati határhoz fogadására, és a veszprémi útközbenre, most vadászik a városon kívül. Tomori érsek foglyokat és menekülteket küldött Budára. Ferhát pasa az új nándorfehérvári kapitány. A török a Szávánál. Holnap érkezik ezer morva gyalogos, a csehekről nincs hír, Cseho.-ban pártharcok vannak, a leváltott főemberek szítják. Ha az itteni járvány nem csillapodik, a király Pozsonyba utazik. A lengyelekhez küldött királyi titkárról nincs hír, de bizalmasan megosztja egy lengyel főembernek egy magyar udvaronchoz írt, a lengyel belpolitikai zavarokról szóló levelét. Ciprusi Hannibál követ nem tudott pénz híján elindulni a sahhoz, aki állítólag győzött a szultánnal szemben.

146. 1523-08-09., Buda. B → F. W: GK 25a, 121., 123., 122. — Előző levelében írt a lengyel helyzetről, ezért a királytalálkozó november elejére marad. Lengyel tanácsosi leveleket mellékel, amelyeket magyar tanácsos barátja kapott. Addig a mo.-i kormányzati problémákat kellene kezelni, mert nagy a zavar. Folyamatosan küszködik, nincs nyugta, pedig mindenképpen haza szeretne térni. A legátus a pápai segínyt helyben egy szervitora révén fogja folyósítani, és Lengyelországba is fog utazni tárgyalni. Ha a lengyel királyt nem tudja a királytalálkozón való személyes megjelenésre rávenni, Nürnbergbe fog menni az ottani dolgok előmozdítására. Ha ő maga hamarosan hazatérhet, részletesen szóban számolna be. Most érkezett hír Ferhát pasa támadásáról.

146/1. 1523-07-04., Krakkó. W: GK 25a, 113. — Szydłowiecki kancellár Trepka András udvarmesterhez tatár és moldvai hírekkel. (A melléklet külön levélként lett küldve, Burgo pecsétjével megpecsételve. A Budáról való küldés idejére nincs támpontunk. Logikailag jobb megoldás híján a fenti jelentéshez kapcsolható.)

147. 1523-08-09., Buda. B → Sa. W: GK 25b, 42. — Láss a F.-hoz írt levelét; közbenjárását kéri visszahívása kieszközléséhez. A legátus tegnap Esztergomban ebédelt; előkészületek fogadására: a veszprémi püspök kíséri Visegrádra, ott Bornemissza marasztja, míg a király fogadja, aki ma érkezik vissza a vadászatból, és holnap tanácsot tart. A legátust tehát 2–3 nap múlva fogadja, és 6–8 napon belül határoznak, utána, ha megjön F. levele, hazatér, ha nem, akkor tovább várja hűséggel. Autográf utóirat: a legátus Visegrádról Vácra is fog menni, ahol a kancellár fogja fogadni, aki ma éjjel már székhelyére utazik.

148. 1523-10-19/20., Bécsújhely. B → C. T: CC 8-2, 43–44., 45. — Megkapta okt. 5-i és 9-i leveleit. Reméli a franciák elleni sikereket. Köszöni segítségét. Nagy nehezen kieszközölte a királyi pártól az engedélyt, legkésőbb nov. 15-re otthon lesz. Kár, hogy C.-nek Nürnbergbe kell mennie. Titkárával, Georg Höltzllel küldi levelét, meg előszóban további közlendőit. Többször beszélt F., Anna főhercegné, Mária

királyné és a lengyel követ jelenlétében C. érdemeiről. Sa. is hasonlóan nyilatkozott. F. dicsérte őt is. F. és Anna Sopronba mentek okt. 13-án, két és fél napra, ahol a lengyel követ távollétében egyeztettek. Most a törökkérdésről tárgyalnak és a királyi udvar szabályozásáról. Autográf utóirat okt. 20-án: ki kinek mit ajándékozott. Ezután a királyi pár visszatért Pozsonyba. Károly münsterbergi herceg is itt volt a csehekkel. — STOEGMANN 1857. 226, 31. jz., eml. ZOMBORI 2004. 232.

149. 1523-10-23., Bécsújhely. B → C. T: CC 8-2, 46–48. — A királyi pár tegnap elindult; az udvar nagyobb része Pozsonyba megy. F. feleségével együtt Bécs környékén ma vadászik. A törökkérdésben a magyar király 60 ezer katonát ajánlott és 100 ágyút, F. 8 ezer gyalogost és 1000-1000 nehéz- és könnyűlovast 6 hónapra és 30 ágyút, de a feltételek nem tetszettek a magyaroknak, így Nürnbergben is tovább fognak tárgyalni erről. Határoztak arról, hogy a királynak hogyan kell kormányoznia és tanácskoznia, de kétli, hogy ez jó lesz. A királyi pár ígéretet akart arról, hogy B. visszatér, de ő ezt elhárította. Megkapta levelét és Sa.-tól is értesült a franciák visszavonulásáról. Nov. 20-24. előtt nem ér haza. — STOEGMANN 1857. 168. és 226., 28–29. jz. (idézetek)

150. 1523-12-06., Nürnberg. F → S. W: UA AA 1-D, 45. — Sürgesse a Horvátországra törő török csapatok elleni védekezést. — THALLÓCZY 1903. 271–272.; DF 276051.

150/1. 1523-12-06., Nürnberg. W: UA AA 1-D, 44. — F. II. Lajoshoz a török elleni védekezésről Horvátországban. (Másolat.) — FIRNHABER 1849. 104.; THALLÓCZY 1903. 270.; DF 276050.

1524

151. 1524-01-06., Nürnberg. F → S. W: UA AA 1-D, 55–56. — Tájékoztatja a Krzysztof Szydłowiecki lengyel követtel való tárgyalásairól; közös osztrák-magyar postaszolgálat terve Rómából. — FIRNHABER 1849. 106. (részlet); DF 276057.

152. 1524-01-15., Pozsony. S → F. W: GK 25a, 316. — Megkapta levelét, a királyhoz írottat is. A horvát védelem ügyében II. Lajos Tahi Jánost a meglévő mellé bánná nevezte ki, és a pápai segélypénzek ügyében írt római követének. (Ezt csak következő leveléhez mellékelte.) Utasítása szerint írt don Pedro de Córdoba-nak és a mellékletet is elküldte, hogy az tudja, miről kell egyeztetnie a magyar követtel.

153. 1524-01-16., Nürnberg. F → S. W: UA AA 1-D, 58. — Járjon közben a diesseni ágostonos kolostor számára két, luteránusok által elvett birtok visszaadásáért. — DF 276059.

154. 1524-01-23., Pozsony. S → F. W: GK 25a, 317–321. — A lengyel–porosz vitát a török fenyegetés miatt nem lehet most elrendezni; II. Lajos ír a lengyel királynak a rendezés elhalasztásáról. Közbenjárt Zdeněk Lev z Rožmitálu érdekében. A lengyel követ elutazott; nincs lengyel–magyar találkozó napirenden. Magyar követség indult Nürnbergbe a bir. gyűlésre. A római postaszolgálat ügye. Vita a legátussal a pápai segély folyósításáról. Ps.: pénzt kér.

154/1. 1524-01-12., Buda. W: UA AA 1-D, 57. — II. Lajos király Brodarics István római magyar követhoz: a török veszély továbbra is nagy, F. Rómába küldött követével működjön együtt, sürgesse a segélypénz folyósítását. (Másolat.) — BRODERICUS 2012. 85–87. (27. sz.); DF 276058.

154/2. 1524-01-24(!), Buda. W: GK 25a, 322–323. — II. Lajos király I. Zsigmond lengyel királyhoz: halasszák el legalább két évre a poroszokkal való vita rendezését a török fenyegetése miatt.

155. 1524-01-23., Pozsony. S → Sa. W: GK 25b, 2–3. — Köszöni Sa. tudósítását és segítségét. Bizalmasan megírja, hogy Zdeněk Lev z Rožmitálu és a cseh meghasonlás még hasznára is lehet F.-nak. F. írjon a magyar kancellárnak, hogy S.-t támogassa. A kiküldött magyar követek szállásának és a római postának az ügye. Kémjelentések szerint a török nyár elején támadni fog.

156. 1524-02-04., Pozsony. S → Sa. W: GK 25b, 4–5. — Megkapta jan. 22-i levelét, amelyben inti, hogy jelentsen gyakrabban. Nem akar bizonytalan híreszteléseket, csak a biztos dolgokat megírni. Egyes levelei talán elvesztek útközben. Dec. 12-én, jan. 15-én és 23-án is írt mindkettejüknek. A király Reminiscere vasárnapra mozgósítást rendelt el a török ellen. A Rómából kapott levelezést bemutatta a királynak, erről az előző levélben írt.

157. 1524-02-11., Pozsony. S → Sa. W: GK 25b, 6–8. — Megkapta jan. 26-i levelét. Közben ő 23-án küldött jelentést. Mentegetőzik; szóbeszédeket nem közöl. Szalkai Lászlóval egyeztetett a hírről, a király nem tud az egészről. Pozsonyban vannak. Saját unokahúgának ügyében nem ír többet. Sa.-nak a rokona ügyében írt levelét a királyné elé tárta, igyekszik. A többi F.-hoz írt leveléből megtudhatja. Segítségét kéri oklevél expedíálásához.

158. 1524-02-17., Pozsony. S → F. W: GK 25a, 324–325. — Febr. 12-én küldött neki levelet. Johann von Plaunitz tanácsos számára szóló ajánlólevele szerint a királlyal beszélt. Kémjelentések hírei megerősítették a főherceg korábbi török értesüléseit. A királyi pár 8 napon belül Budára utazik, ahol seregszemle lesz a török ellen.

159. 1524-02-17., Pozsony. S → Sa. W: GK 25b, 9–10. — Reméli a 12-i postával megkapta levelét. A perzsa sah 10 évnyi fegyverszünete a törökkel. Eitzinger

ügye. Itt van Hans Ungnad és Hall. Nemsokára visszatérnek Budára. — eml. KUBINYI 2005. 16.

160. 1524-02-19., Pozsony. S → F. W: GK 25a, 326. — Febr. 17-én írt legutóbb. A pápai legátus sürgette a királyt, hogy K.-hoz és a többi uralkodóhoz írjon a béke érdekében, hogy így könnyebben felléphessenek a török ellen. A király a pápához, K.-hoz, az angol és a portugál királyhoz írt a Mo.-ra támadó törökök miatt. Ő megmondta a királynak és a magyar uraknak, hogy K.-t a francia király áskálódásai akadályozzák.

161. 1524-02-19., Pozsony. S → Sa. W: GK 25b, 11. — Következő vasárnap indulnak innen. Válaszoljon a postaköltségekről. Mellékelte a királynak a Rómába küldött leveleit. Kéri, ajánlja személyét a császár figyelmébe.

162. 1524-02-24., Pozsony. S → Sa. W: GK 25b, 12–13. — Ír F.-hoz is a lengyel megállapodásról. Szydłowiecki mint lengyel követ küldött egy átíratot. Ma mindenképpen indulnak végre. A török Klissza várát ostromolja. Kéri mentse ki F.-nál a ló miatt, a királyné saját küldöncöt küld, akiről nem tudja, miért nem érkezett meg.

163. 1524-03-03., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 14. — Már írta, hogy nem tudja, Hans Ungnad mi célból volt több hétig a királynéi udvarban. Ha titkos megbízatása volt, azt sérelmezi, saját követi megbízatása miatt. A K.-tól számára érkező leveleket és járandóságot minél gyorsabban juttassa kezeihez. Megérkeztek Budára. A margón Sa. megjegyzéseivel. — eml. KUBINYI 2005. 15–16.

164. 1524-03-07., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 15–17. — Már megírta, hogy csak a biztos híreket közli. Budán megkapta leveleiket és a Rómából küldött másolatokat, ezeket bemutatta a királynak. Kéri, hogy mindig tudassa, rendben megérkezett-e a postája. A F.-hoz küldött jelentéséből tájékozódjon. Eitzinger ügye előremozdult, visszakaphatja javait. Mozdítsa elő F.-nál a lengyel királlyal a megállapodás megkötését. Stillfried falu ügyében Mo.-ra való utazása miatt nem tudott eljárni. Ha K.-tól bármi érkezik, tájékoztassa. Kéri, mentse ki a török ló ügyében F.-nál, a királyné ez ügyben írt Kanizsai Lászlónak, akinél a ló van, de még mindig nem intéződött el a dolog. — eml. KUBINYI 2005. 16.

165. 1524-03-07., Nürnberg. B → K. S: L 1553, 124–125., 126. — Adósságai miatt a magyar misszióra való hátralékból kéri 3000 dukát kifizetését bankházon keresztül. Burgosi jogait eladta. Köszöni, hogy írt a milánói hercegnek javai visszaszolgáltatása ügyében. További témák. Ps. (fol. 126.): Sa.-val is tudatta, hogy eladná neki vagy testvérének burgosi jogait.

166. 1524-03-31., Buda. S → F. W: GK 25a, 327–328. — Már többször írt a posta és a lengyel megállapodás miatt, és csak valós híreket igyekszik közölni. Korábban

írta, hogy a török fegyverszünetet között a sahhal, de ennek az ellenkezője igaz; a sah F.-hoz és K.-hoz is követet küld. A magyarok 12 ezres sereget igyekeznek Nándorfehérvár alá küldeni. A király a horvát véghelyekre katonaságot vezényelt, ő tájékoztatta F. ottani védelmi törekvéseiről. A porosz–lengyel megállapodásról a lengyel király válaszolt a magyar király levelére, hogy országnagyjaival megtanácskozza a fegyverszünet meghosszabbítását. A magyar királyi tanácsülés (conventus dominorum) határozott a törökellenes fellépésről. A margón Sa. megjegyzéseivel.

167. 1524-03-23., Nürnberg. F → S. W: UA AA,1-D, 84. — Áprilisban tárgyalások lesznek Hamburgban Keresztély elűzött dán király ügyében; sikertelenség esetén fegyveres konfliktus várható. Járjon közbe II. Lajosnál, hogy ez esetben ő is nyújtson segítséget. — DF 276069.

168. 1524-03-31., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 18. — Nem kapott tájékoztatást lengyel ügyben. A F.-hoz írt levelét nézze meg. Unokaöccsével, Pemflingerrel tájékoztatja. Kéri, gyakrabban válaszoljon. Semmi lényegest nem hanyagol el. A margón Sa. megjegyzéseivel.

169. 1524-04-11., Buda. S → F. W: GK 25a, 329–330. — Szatmári György esztergomi érsek betegeskedés után Budán meghalt, végrendelete nem világos. A király intézkedett javai és pénze lefoglalásáról és számbavételéről. Az egri püspök [Szalkai] lesz az utódja. A török Mo. ellen készül a lovak füvelési ideje után.

170. 1524-04-11., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 19. — Nem kapott eddig minden kérdésben utasítást. Az esztergomi érsek meghalt, halála függőben hagyott ügyeket. A török lovakat F.-nak Bécsbe küldte [Saurer] vizedomhoz.

171. 1524-04-16., Nürnberg. F → S. W: UA AA 1-D, 89–90. — A pápától tudomást szerzett titkos magyar–török béketárgyalásokról. Kérdőre vonja, ő miért nem jelentett semmit erről. Akadályozza meg; felvilágosítást kér. — DF 276074.

171/1. 1524-04-16., Nürnberg. W: UA AA 1-D, 91–92. — F. II. Lajoshoz: aggodalommal értesült a pápától a török tárgyalásokról. Óva inti bármiféle megegyezéstől. (Másolat.) — Familienkorrespondenz I. 110–111.; DF 276075.

172. 1524-04-18., Esztergom. S → F. W: GK 25a, 331–332. — Megkapta a lengyel-porosz ügyben utasítását. II. Lajost meggyőzte, hogy küldjön a lengyelekhez újabb követet, ez F. levelét is továbbítja. Az újabb magyar ogy.-n is utasításai szerint járt el. A királlyal ide utazott az érsekség javainak és a várnak a lefoglalása miatt, holnap visszatérnek Budára. Törökellenes határozatok általánosságban, horvát véghelyek megerősítése. Csehek 13 ezer katonát ajánlottak meg. A dán király ügyét is igyekezik előmozdítani. A török ellen most van lehetőség fellépni,

a szultán egy basát meg akart öletni, az fellázadt. A margón Sa. megjegyzéseivel. A címzés hiányzik.

173. 1524-04-18., Esztergom. S → Sa. W: GK 25b, 20–22. — Köszöni válaszát és közbenjárását. Intrika a királyné udvartartásában (Buton). Stillfried falu ügye. Ha Hispániából bármi érkezik neki, továbbítsa. Cseh pártharcok, Zdeněk Lev z Rožmitálu; beszélni fog a cseh kancellárral. Sa. rokonának királynéi udvartartásba kerülése étkefogóként. Ogy.-i határozat, hogy 12 ezer lovast vonultatnak fel a végekre a várható török támadás kivédésére. Kéri, írjon a keresztény uralkodók közötti béke ügyéről, ill. hogy mit hozott a sah követe. Köszöni, hogy kimentette F.-nál a ló ügyében. A lengyel–porosz kérdésben II. Lajos követet küldött. Mellékeli Szydłowiecki levelét (hiányzik). — eml. KUBINYI 2005. 16.

174. 1524-04-19., Nürnberg. F → S. W: UA AA 1-D, 93. — Értesült Szatmári György esztergomi érsek haláláról; Gosztonyi Jánost támogatja az érsekség elnyerésében — DF 276076.

175. 1524-04-29., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 23. — A közös osztrák–magyar posta II. Lajos szerint Buda és Bécs között legyen. A pápa visszahívta a legátust, helyére egy nunciust küldött. Sa. rokona étkefogó lett. Ps.: a török–magyar béketárgyalások hamisak, a pápát félreinformálták, erről bővebben F.-nak ír.

176. 1524-05-01., Buda. S → F. W: GK 25a, 333–334. — Ma kapta meg a török–magyar béketárgyalásokról szóló levelét. Erről itt sem a királyi pár, sem a legátus, sem a nuncius nem tud, a legátus semmi ilyesmit nem írt a pápának. Merő szóbeszéd az egész. Mellékeli a Bornemisszához írt török híreket (hiányzik). A dán király ügyében II. Lajos írni fog a hamburgi tanácskozásra. A lengyel–porosz megállapodás nem fog előremozdulni, mivel a lengyel király a tatár kérdéssel van elfoglalva. A törökellenes had kiállításáról a bárók és a főpapok vitáznak. A kalocsai érsek hadjáratot vezetett a török ellen, de a Száván való átkeléskor mintegy 70 embere odaveszett. Az erdélyi vajda havasalföldi és moldvai ellencsapásra lett kiküldve. A margón Sa. megjegyzéseivel.

177. 1524-05-04., Buda. S → F. W: GK 25a, 335–336. — Már írt az török tárgyalások hamis híreről, most elküldi még egyszer a korábbi mellékletet (hiányzik). Nagyon bántotta, hogy hanyagnak tűnik, próbálta a híresztelés eredetét kideríteni. A legátus írta Rómába, hogyha a segílyt nem folyósítják, a magyarok kénytelenek lesznek békét kötni, ez okozta a félreértést. Hasonlóan érveltek a magyar követek Nürnbergben is. Utasítása szerint próbálta a királyné pénzügyeit előmozdítani, ezért Thurzó Elek volt kincstartó áskálódik ellene. A dán kérdésben II. Lajos leveleit küldi továbbításra, ill. másolatban mellékeli (hiányzanak). A lengyel királynak a levelet továbbította. A margón Sa. megjegyzéseivel.

178. 1524-05-04., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 24–25. — A hamis török hírről F.-nak írt. Stillfried falu ügyében kéri közbenjárását. A magyar apródok a németeket kezdték csúfolni, amit a király megtiltott. A királyné törekvései a bányavárosokban, érdekellentéte a Thurzó–Fugger céggel. A margón Sa. megjegyzéseivel.

179. 1524-05-23., Buda. S → F. W: GK 25a, 337–338. — A horvátok tiltakoznak a bánjuk ellen, kérték a királyt leváltására, aki ezt elutasította. A horvátok őt is megkeresték, ő igyekezett őket jobb belátásra bírni a török elleni védelem miatt; kérték, jelezze F.-nak, hogy járjon közben értük. Frangepán Kristóf az apjával együtt az udvarban van, királyi szolgálatba áll. Mivel most Nándorfehérvárnál viszonylag kevés a török, a magyar haderő egy része Erdélybe ment. Az egri püspökségért Gosztonyi János és Várdai Pál versengenek. Utasítása értelmében a királynéval együtt az előbbit támogatta, de sok előkelő az utóbbit, így Várdai lett az egri püspök. A királyi pár egészséges.

180. 1524-05-29., Buda. S → F. W: GK 25a, 339–340. — Megkapta máj. 16-i válaszát. A lengyel–porosz megállapodás előmozdítása elakadt, amint jön válasz a lengyel királytól, továbbítja. A dán kérdésben F. levelét ismertette, a lengyel királynak szólót továbbküldte. A neki küldött ápr. 23-i utasítást csak 14-én kapta kézhez Esztergomban, 16-án válaszolt, de nem tudott az elfoglalt királlyal és a távol lévő kancellárral egyeztetni, így a kért királyi levelet sem tudta április végéig kiállíttatni. A horvát védekezés ügyében még nem jutott előrébb, igyekszik a meghasonlást csillapítani. Ha valami nagyon bizalmas lenne, titkosított írással küldi. Havasalföldi követ ellentmondó híreket hozott a törökök ázsiai vagy magyarországi támadási szándékairól.

181. 1524-05-30., Buda. S → K S: L 1553, 117. — Felidézi az eddigi években tett szolgálatait; mostani magyar követségében is leghűségesebben igyekszik. Néhány napja kapta meg tőle követi ratifikációját. Mo. nagyon ki van téve a török veszélynek, e kérdés fontosságára hívja fel figyelmét és biztatja a törökellenes harcra. A királyi pár viszonya egymáshoz egyetértő, szeretetteli. Kéri, hogy az érdekében írjon nekik ajánlólevelet, hogy így követi feladatában könnyebben eljárhasson.

182. 1524-06-03., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 26–27. — Megkapta a sahról szóló levelet, amelyet a királynak bemutatott. Köszöni közbenjárását. Buton elhagyta a főhercegi udvart; a királynénak lehetne küldeni két lófuttatásra alkalmas apródot. A lengyel ügyben dolgozik; a királyné [Saurer] bécsi vizedomhoz fogja küldeni a lovat. Semmirekellő emberek a külföldiekre fenekednek, kétszer vagy háromszor kötekedtek, míg a király meg nem tiltotta. Továbbiak a F.-hoz írt levelében. — eml. KUBINYI 2005, 16.

183. 1524-06-05., Buda. S → F. W: GK 25a, 342–345. — Megkapta máj. 17-i, Freiburgban kelt levelét (nem maradt fenn). Reméli már megkapta a lengyel király választát a lengyel–porosz kérdésben. Megérkezett ide Balbi ugyanebben az ügyben, azt a választ kapta, amelyet ő már megírt. A lengyelekhez küldendő királyi titkár megbetegedett, mást bíztak meg, aki már útra kelt. Újból elnézést kér, hogy a dán leveleket korábban nem tudta mellékelni, de későn lettek kiállítva. A török ellen, ha Jakab-napra a határok közelében csapatokat vonna össze, az a magyaroknak is nagy segítség lenne. 3000 könnyűlovasra és 7000 gyalogosra lenne szükség. Frangepán Kristóf magyar szolgálatba állva a horvát végekre ment. A hírek szerint a török hadsereg mégis Ázsiába vonul, bár vannak ellenkező hírek; a lázadó Alchayrus pasát megölték. A királyné biztosokat küldött a bányavárosokba. Ő a Thurzókkal való kérdésben utasítása szerint a királynét támogatja. Köszöni Brodaricsot támogató levelét. A margón Sa. megjegyzéseivel.

184. 1524-06-09., Buda. S → F. W: GK 25a, 346–347. — Közölte II. Lajossal F. szándékát a horvát végek védelmére. Küldi a király választát.

184/1. 1524-06-09., Buda. W: GK 25a, 350. (keltezés nélküli másolat), eredeti: UA AA 1-D, 98. — II. Lajos F.-hoz a horvát védekezés ügyében. Köszöni szándékát; utasította a horvát bánt, akit csapatokkal útnak indított és szlavóniai tartománygyűlést hívott össze. Annak végéig nem tudja a hadak pontos számát közölni.

185. 1524-06-09., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 28–29. — F.-nak elküldte a király választát, és két szép török lovat is küldött. Egyet neki is fog küldeni erdélyi rokonától Bécsbe. Stillfried falu ügye.

186. 1524-06-14., Buda. S → F. W: GK 25a, 348–349. — Előző levelében írt a horvát védelemről. A török ellen küldött [Tomori] kalocsai érsek írta, titkos kémjelentésből biztos Alchayrus pasa lázadásának leverése. Mivel az ázsiai csapattesteket nem tudja mind összevonni, így csak húszezres sereggel pusztíttatja a magyar végeket. Szydłowiecki kancellár szervitora jött követként a királyhoz: a porosz ügyben kelt levelét mellékeli. Brandenburgi György örgróf sziléziai birtokaira ment, ő is tárgyalt visszafelé Lengyelországban, közben innen a lengyel követ már távozott.

186/1. 1524-05-29., Krakkó. W: GK 25a, 341. — Szydłowiecki kancellár II. Lajoshoz a lengyel–porosz tárgyalásokról. Itt járt két napig Brandenburgi György örgróf Frigyes liegnitzi herceggel tárgyalni. (Levél részletének másolata.)

187. 1524-08-20., Bécs. B → C. W: GK 8, 63., 65. — F. sürgette visszatérését Mo.-ra, de mégse kell mennie, majd elmeséli. Hírek Mo.-ról. Nála járt Brodarics István római magyar követ: nem érkezik legátus, szept. 8-án lesz ogy. S. mint követ maradjon ott.

187/1. 1524-08-06., Buda. W: GK 8, 64. — Bornemissza János B.-hoz: örül jövetelének, és hogy tudnak majd beszélni. Mo.-on eléggé viharos a helyzet. (Eredeti.)

187/2. 1524-08-07., s.l. W: GK 8, 57., 80. — Ioannes Pastor B.-hoz: hallották Bécsbe érkezését, Gaspar követ elindult, a kincstartó és Bornemissza bocsátották el útiköltséggel. A szept. 8-án kezdődőogy. igen viharosnak ígérkezik, fenekednek az udvarban tartózkodó külföldiek ellen. Melléklet: *Intentio Hungarorum in dieta ad festum Nativitatis Mariae celebranda est ista.* (Pastor kézírása; a rektó oldal jobb felső sarkán zöld viasz nyoma.)

188. 1524-08-28., Bécs. B → C. W: GK 8, 66–67. — Mivel fel lett mentve mo.-i követsége alól, örömmel hazatér. Sa.-val beszélt a tiroli bányák ügyében is.

189. 1524-09-05., Buda. S → Sa. W: GK 25b, 30. — Megkapta F.-tól a hanyagsága miatt dorgáló levelét. Mindig igyekezett gondosan eljárni megbízatásában. Unokaöccse, Pemfflinger további részleteket közöl, hallgassa meg.

190. 1524-12-26., Nürnberg. F → S. W: UA AA 1-D, 155. — Zdeněk Lev z Rožmitálu felkeresi a királyi udvart, hogy a cseh ügyekről beszéljen. Támogassa a királyi párnál audienciáját. — DF 276087.

1525

191. 1525-08-07., Buda. H → Sa. W: GK 25b, 130. — Pemfflinger István leveléből értesülhetett, hogy mit intéztek a királyi párnál. Ugyanaznap meghozták a Thurzót és Fuggereket elmarasztaló ítéletet. Napról-napra várják az ígért királyi választ. A „palatinus Transilvanie” a legutóbbiogy.-n sokakat megsértett, mivel kezdeményezte a tizedek főpapoktól való elvételét, ami törvényellenes. Sokan áskálódnak ellene a királynál. A létrehozandó ligáról Pemfflingertől nyilván értesült. A margón Sa. megjegyzéseivel.

192. 1525-11-18., Bécs. H → Sa. W: GK 25b, 132–135. — Megkapta okt. 30-i levelét három főhercegi parancslevéllel együtt (Sa. birtokainak összeírásáról és taksálásáról, ill. a Perneth-ügyről). Előbbit igyekszik legjobb tudása szerint végrehajtani. Nemsokára Mo.-ra és onnan Moszkvába menne, e megbízást szeretné egészségi állapota miatt is elhárítani. Ha mennie kell, akkor eddig elmaradt járandóságát szeretné megkapni. A 4000 forintból legalább 2000-et adjon meg F. és Sankt Peter vagy Freistein várat, amelyet testvére, Georg tart a kezén, adományozza neki. Eddigi követségeiből (említve a mo.-i) kevés volt a járandósága, pénzsűkében van. Kocsikra és lovakra is szüksége lenne. Kéri közbenjárását. Utóirat: a lengyelekhez szóló megbízólevelek kiállításáról. A margón Sa. megjegyzéseivel.

193. 1525-12-27., Buda. H → F. W: Polen I-2, 1-2. — Leonhard von Nogarola követel együtt a kapott instrukció értelmében tárgyalta a lengyel–oroszbékéről. A karácsonyi évkezdés miatt 1526-os dátummal! A margón Sa. megjegyzéseivel.

FÜGGELÉK

194. 1523. A → B. Fogalmazvány. B: HA, OBA, Nr. 26584. — Levélfogalmazvány B. követhet a porosz–lengyel vita döntőbíráskodásáról. (Latin.) — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3. 409., Nr. 26584.

195. 1523-04-24 előtt. B → [Sa]. Melléklet: 1523-05-05 körül, Buda. W: GK 25b, 37. — Báthori nádor letételéről még az egyezmény kezdete előtt. Autográf. (H. ugyanekkor jelentésén sincs pecsétbevéágás. B. ápr. 24-i semptei levelének írásképeivel teljesen egyező.)

196. 1523-12-19., Nürnberg. F → II. Lajos. Tisztázat, fogalmazvány. W: UA AA 1-D, 47–48. — A határvitákról Sopronba nov. 30-ra kitűzött tárgyalást későbbre halasszák, négy-négy megbízott részvételével; törökellenes fellépés. — DF 276053–276054.

197. 1523-12-24., Nürnberg. A → S. Fogalmazvány. B: HA, OBA, Nr. 26546. — Levélfogalmazvány S. követhet a porosz–lengyel vita döntőbíráskodásáról. (Német.) — reg. JOACHIM-HUBATSCH I/3. 406., Nr. 26546.

198. 1524-02-18., Nürnberg. F → Mária és II. Lajos. Tisztázat. W: UA AA, 1-D, 79., 80. — B.-t most K.-hoz kell küldenie, ahol a magyar ügyeket is előmozdítja majd. Meghatalmazhatják a saját nevükben, de a megbízólevelet igen gyorsan küldjék Bécsbe. — FIRNHABER 1849. 107–108., STOEGMANN 1857. 225–226. (részlet, tévesen febr. 28-i dátummal); Familienkorrespondenz I. 102. (kivonat); DF 276066–276067.

BÁLINT LAKATOS

Verzeichnis der diplomatischen Berichte der Gesandten Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck und Sigmund von Herberstein aus dem ungarischen–böhmischen Hof (1521–1525)

Die etwa 200 Missionsberichte von den habsburgischen (von Erzherzog Ferdinand I. und von seinem Bruder, Kaiser Karl V. delegierten) Gesandten aus dem Hof des ungarischen und böhmischen Königs Ludwig II. aus den Jahren 1521 bis 1525 bilden eine wichtige, aber bis heute nicht ganz bekannte Quellenreihe für ungarische und mitteleuropäische politische Geschichte. Diese Berichte wurden von zwei „ständigen“ Diplomaten und von einem erzherzoglichen „Sonderbotschafter“: von Andrea dal Burgo (Andrea Borgo, Latein: Andreas Burgus, 1467–1533) vom Sommer 1521 bis Oktober 1523, von Johann Schneitpeck (Schneidpöck, Schnaidpeck, Schnapek), Freiherr von Schönkirchen (1475–um 1527) bis Juni 1525 (die Stücke von Oktober 1524 bis Ende seiner Gesandtschaft fehlen) und daneben einige Briefe von Sigmund von Herberstein (1486–1566) aus den Jahren 1523 und 1525 geschrieben.

Burgo sandte Berichte gleichzeitig und regelmäßig vier Personen: Neben Karl V. und Ferdinand I. auch den zwei einflussreichen Vertrauten des Erzherzogs, dem Schatzmeister Gabriel Salamanca und dem Bischof von Trient, Großkanzler Bernard von Cles. Zusätzlich schrieb er gelegentlich an weiteren Persönlichkeiten (an dem Hochmeister der Deutschen Ordens Albrecht von Brandenburg, an dem niederösterreichischen Vizedom Lorenz Saurer oder an dem Bischof Pietro Bonomo). Schneitpeck war weniger aktiv: er schrieb keinen Brief an Cles, und wahrscheinlich schickte er nur einen Brief an dem Kaiser.

Alle Berichte sind – entsprechend der diplomatischen Praxis des XVI. Jahrhunderts – formale Briefe mit Anrede- und Abschiedsformel und Unterschrift. Thematisch sind die Berichte abweichend: Die verschiedenen Informationen wurden in getrennten Absätze beigebracht. Die Sprache der Berichte ist ausschließlich Latein. Sehr wenige, nur acht Antwortbriefe des Erzherzogs blieb erhalten, aber die autographen Kommentare des Schatzmeisters und die Schlüsselwörter zu einer Antwort sind auf insgesamt vier Briefen am Rand zu beobachten.

Unsere Quellen werden in verschiedenen Archiven aufbewahrt. Die Berichte an Kaiser Karl V. sind in Simancas (Archivo General de Simancas, abgek. S) befindlich, die Briefe an Ferdinand und Salamanca werden in Wien

(Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, abgek. W) aufbewahrt, die Berichte an dem Hochmeister Albrecht sind in Berlin (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, abgek. B) zu finden, und die Briefe an Cles wurden in Trient (Archivo di Stato di Trento, abgek. T) erhalten. Eine Kopie von einem, heutzutage verlorenen Bericht von Burgo ist in London (British Library, abgek. L) zu finden.

Das Verzeichnis der Berichte wurde chronologisch geordnet, die Briefe wurden nummeriert. Die Anlagen, – die sind oft undatierte Kopien oder tragen meistens früheres Datum –, wurden nach den bezüglichen Berichten eingeordnet. (z. B. ist Nr. 142/1. eine Kopie, die sicherlich der Anhang des Berichtes Nr. 142. war). In der Verzeichnis wurden die folgenden Elemente mitgeteilt: Datum, Absender (abgekürzt; B: Burgo, H: Herberstein, S: Schneitpeck), Adressat (abgekürzt; A: Albrecht von Brandenburg, C: Cles, F: Ferdinand I., K: Karl V., Sa.: Salamanca), archivalische Signatur (abgekürzt, siehe die Abkürzungen am Ende der Einleitung), Regest, zufällige Publikation oder publiziertes Regest, Signatur der Diplomatischen Fotosammlung (DF) des Ungarischen Nationalarchivs.

MIKÓ GÁBOR

Az 1544. évi első tordai országgyűlés

(Adatok a Magyar Királyság és Erdély 1544. évi politikatörténetéhez)

I. Bevezető – a XVI. századi országgyűlési emlékek feltártságáról

Mindannak forrásjellegű alapjait, amit napjainkban a XVI. századi Magyar Királyság és Erdély országgyűléseiről tudunk, a történész elődök a XIX. század végén rakták le. A Magyar Tudományos Akadémia 1871-ben fogott neki két nagy kiadványsorozata előkészítéséhez, amik közül az egyikben 1526-tól kezdve a Magyar Királyság, a másikban 1540-től fogva az önálló erdélyi országrész (a későbbi Erdélyi Fejedelemség) diétáinak forrásait tervezte közzétenni. Az első sorozat¹ főszerkesztőjének Fraknoi Vilmost tették meg, míg a másikénak² Szilágyi Sándort. A két vállalkozás egy időben indult, eltérően alakult azonban későbbi soruk. Míg Szilágyi saját kiadványával bő két évtized alatt huszonegy megjelentetett kötetig jutott (amikkel egészen 1699-ig tett közzé erdélyi országgyűlésekkel kapcsolatos forrásokat), addig ugyanezen idő alatt a MOE sorozatából, aminek szerkesztésébe a kilencedik kötettől kezdve Károlyi Árpád is bekapcsolódott, tizenkét kötet jelent meg, közülük az utolsó az 1606. évet tárgyalta. A lényeg értelemszerűen nem abban rejlik, hogy a MOE szerkesztése lassabban folyt, hanem abban, hogy míg az EOE időben Buda töröktől való visszafoglalásán (1686) és a Diploma Leopoldinum kiadásán (1690) is túlhaladt, addig a másik sorozat torzón maradt.³ A kötetek struktúrája mind a MOE-ben, mind az EOE-ben végig

¹ Magyar Országgyűlési Emlékek. I. (1526–1536). Szerk. FRAKNOI VILMOS. Budapest, 1874. (továbbiakban: MOE)

² Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I. (1540–1556). Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. Budapest, 1875. (továbbiakban: EOE)

³ A folytatást az Magyar Tudományos Akadémia 1963-ban határozta el. A munkálatok, amik célja az 1607–1790 közötti országgyűlések forrásanyagának közreadása volt, 1964-ben kezdődtek. Tíz évvel később Benda Kálmán a Történelmi Szemle hasábjain beszámolt a munka állásáról. Akkorra már források igen tekintélyes jegyzéke gyűlt össze cédulák formájában, ám ezek szisztematikus kiadása később elmaradt. Benda soraiból kiolvasható, hogy milyen nehézségekbe ütközött (sok esetben lehetetlen volt) a határon túli levéltárakból a források összegyűjtése. (Hozzátehetjük: napjainkban sem lenne egyszerű feladat.) A cédulaanyag lelőhelyéről nincs tudomásom. BENDA KÁLMÁN: A Magyar Országgyűlési Emlékek. Beszámoló egy forráskiadvány-sorozat munkálatairól. Történelmi Szemle 17 (1974) 650–655. Vö. UÓ: Erdély története a fejedelemség korában. In: Tanulmányok Erdély történetéről. Szerk. RÁCZ ISTVÁN. Debrecen, 1988. 77.; BENDA KÁLMÁN–PÉTER KATALIN: Országgyűlések a kora újkori magyar történelemben. Budapest. 1987. – A munka

ugyanaz maradt. Az általában országgyűlések szerint csoportosítva közzölt kútfőket ún. „történeti bevezetők” előzték meg. Ezek ma már (lévén általában a források deskriptív magyar nyelvű kivonatai) némileg elavultnak tekinthetőek, ugyanakkor számos esetben mégis részletesebbek, mint bármelyik később született eseménytörténeti feldolgozás.

Kifejezetten a XVI. századi országgyűlésekkel foglalkozó szakmunkák a két sorozat megjelenése óta alig születtek.⁴ A Magyar Királyságot illetően, úgy látszik, elsősorban a szlovák történész, Jozef Karpat 1947-ben megjelent monográfiája veendő tekintetbe.⁵ Ő részletesen ele-

megszakadását és a publikációk sajnálatos elmaradását SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN 18. századi diétákról írt alapvető monográfiája is hangsúlyozza: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Keszthely, 2010.² (továbbiakban: SZIJÁRTÓ 2010.) 25–26.

⁴ A XVII–XVIII. századi Magyar Királyságot illetően azonban – a hiányzó alapforráskiadvány(ok) ellenére – több, nagyobb lélegzetvételű munka is született a közelmúltban: JEAN BÉRENGER–KECSKEMÉTI KÁROLY: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918. Budapest, 2008. 3–194. (Recenzióját lásd SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: A kora újkori magyar rendiség az újabb szakirodalomban. *Aetas* 24 [2009/3] 84–94.); PÁLFFY GÉZA: Egy elfelejtett kiegészítés a 17. századi magyar történelemben. Az 1622. évi koronázódiéta Sopronban. In: Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. Szerk. DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA. (*Annales Archivi Soproniensis*. 1.) Sopron–Budapest, 2014. 17–59.; SZIJÁRTÓ 2010.; UÓ: A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése. (A magyar országgyűlések története) Budapest, 2016.; FORGÓ ANDRÁS: Egyház, rendiség, politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein. Budapest, 2017. – Jelentősek továbbá mindenekelőtt a 2012 novemberében tartott, „Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig” című konferencia előadásaiából szerkesztett kötetből (Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig. Szerk. DOBSZAY TAMÁS et al. Budapest, 2013. [továbbiakban: Rendiség]) a kifejezetten 1790 előtti diétákkal foglalkozó írások: PÁLFFY GÉZA: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez. Uo. 65–87.; DOMINKOVITS PÉTER: Vármegye és országgyűlés a 17. században. A nyugat-dunántúli törvényhatóságok példáján. Uo. 102–122.; TATJANA GUSZAROVA: Vármegyei követek a magyar országgyűlés alsótábláján a 17. században. Társadalmi kép. Uo. 123–143.; H. NÉMETH ISTVÁN: A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken. Uo. 144–161.; GEBEI SÁNDOR: A Rákóczi-szabadságharc országos gyűlései. Uo. 162–184.; KALMÁR JÁNOS: Adalékok az 1708. évi pozsonyi országgyűlés megnyitására körülményeihez. Uo. 210–217.

⁵ JOZEF KARPAT: *Zákonodarná moc v Uhorsku v Rokoch 1526–1604*. Bratislava, 1944. (Aránylag részletes német nyelvű összeggzessel. Rövid recenziója FÜGEDI ERIKTŐL: *Századok* 81 [1947] 308–309.); Karpat később legfontosabb megállapításait németül is publikálta: JOZEF KARPAT: *Rückbildung der gesetzgebenden Gewalt des ständischen Reichstages in Ungarn nach dem Jahre 1526*. In: *Album Elemér Mályusz*. (Études présentées à la Commission Internationale Pour L’Histoire des Assemblées D’États LVI. Székesfehérvár–Budapest 1972. Bruxelles, 1976. 307–317.; Mindenekelőtt Karpat monográfiájához utalja az olvasót a XVI. századi Magyar Királyság történetének legújabb mérvadó monográfiája: PÁLFFY GÉZA: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2010. (História

mezte a országgyűlések működését, ami során értelemszerűen leginkább a MOE-re támaszkodott. Az erdélyi fejedelemség diétáinak szintén született monografikus feldolgozása, ezt Trócsányi Zsolt jegyezte,⁶ akinek ezen irányú kutatásai összegzése volt a már halála után, 2005-ben megjelent munkája.⁷ A következő generációk munkásságából az országgyűléseket illetően mindenekelőtt Oborni Teréz művei emelendők ki,⁸ míg az igazságszolgáltatás gyakorlati működését tekintve Bogdándi Zsolt és Dáné Veronka írásai.⁹ A Bethlen-kori erdélyi országgyűlésekről nemrégiben külön tanulmány is megjelent.¹⁰

Mind az EOE, mind a MOE egyaránt hatalmas forrásbázison alapszik. Ezzel (is) magyarázható, hogy utóbb kiegészítések csak egészen minimális számban jelentek meg. Arra is utalni kell azonban, hogy valójában egyik sorozatnak sincsen a forrásbázisa feltárva. Bevezetők mindkettő esetében csak az első kötetekhez készültek, itt vannak felsorolva

könyvtár. Monográfiák. 27.) 289., 187. jz.; Ezen kötet megjelenése óta kifejezetten a XVI. századi országgyűlések tárgyában született: BESSENYEI JÓZSEF: A tractatus diaetalis I. Ferdinánd uralkodása idején. In: Rendiség 88–101.

⁶ TRÓCSÁNYI ZSOLT: Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 76.) Budapest, 1976. (továbbiakban: TRÓCSÁNYI 1976.)

⁷ TRÓCSÁNYI ZSOLT: Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben. Budapest, 2005.

⁸ OBORNI TERÉZ: Tartományból ország: erdélyi változások a 16. század első felében. In: UŐ: Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben. (Udvertörténet kötetek. 4.) Budapest, 2011. 16–29.; UŐ: Kettős függésben: Erdély államisága a XVI. században. In: Uo. 71–73.; UŐ: Az Erdélyi Fejedelemség állama és berendezkedése. In: Fortuna vagy Fatum árnyékában? Fejezetek az Erdélyi Fejedelemség történetéből. Szerk. KOVÁCS KISS GYÖNGY. Kolozsvár, 2014. 15–30., főleg 23–25.; UŐ: Erdélyi országgyűlés – székelyek rendi nemzetgyűlése. In: Székelyföld története. II. 1562–1867. Szerk. EGYED ÁKOS–HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY–OBORNI TERÉZ. Székelyudvarhely, 2016. 190–193.

⁹ BOGDÁNDI ZSOLT: Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellegzetességei (1541–1571). In: A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Szerk. MÁTHÉ GÁBOR. Budapest, 2014. 117–139.; UŐ: A fejedelemség kori törvénykezési szakaszokról (1556–1600). Erdélyi Múzeum 77 (2015) 64–83.; UŐ: Az erdélyi táblai perfolymról és az ítélmesterek tevékenységéről a 16. század második felében. In: Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére. Szerk. DÁNÉ VERONKA–LUPESCUNÉ MAKÓ MÁRIA–SIPOS GÁBOR. Kolozsvár, 2016. 39–47.; DÁNÉ VERONKA: „Minden birodalmak ... törvénnyel is oltalmaztatnak.” Az Erdélyi Fejedelemség törvénykezése. Korunk 24 (2013/3) 51–56.; UŐ: Bethlen „jog- és társadalomharmonizációja”. In: Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk. DÁNÉ VERONKA et al. Kolozsvár, 2014. (továbbiakban: Bethlen) 288–294.

¹⁰ HORVÁTH ATTILA: Bethlen Gábor korának erdélyi országgyűlései. In: Bethlen 259–265.

azok a levéltárak és könyvtárak, amiket a szerkesztők használtak.¹¹ Mindkét kiadványból kiderül, hogy eleinte mindenekelőtt a miniszteri felszólításra az egyes hatóságok által beküldött iratjegyzékekből tájékozódtak.¹² Később aztán előfordult, hogy a helyszíni kutatás új forrásokra derített fényt.¹³ Különösen az EOE esetében szembetűnő, hogy az első kötetben szereplő forrásjegyzék mennyire eltér a későbbi kötetekben idézett gyűjteményektől. Ennek alapján egyértelmű, hogy számos olyan gyűjtemény tartalmaz erdélyi országgyűlésekkel kapcsolatos iratokat, amikről az első kötet összeállításakor Szilágyinak még nem volt tudomása. Ezek tartalmáról azonban semmilyen leírás nem készült. Nem tudjuk, ki, mikor forgatta át őket, és azt sem, hogy pontosan milyen anyagot tartalmaztak. Ennek folytán az EOE (hozzátehetjük, a MOE) kiegészítésének kérdésére nem lehet pontos választ adni. Trócsányi ugyan alapvető munkájában úgy írt, hogy már csak elvétve maradt publikálatlan, erdélyi diétákkal kapcsolatos forrásanyag,¹⁴ Kiss András egy forrásközleményéből,¹⁵ illetve még inkább a saját (elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában,¹⁶ illetve szűrőpróbaszerűen a Magyar Országos Levéltárban folytatott) kutatásaimból úgy látom, hogy ez legfeljebb megszorításokkal fogadható el. Pontosabban akkor lehetne a kérdésről állást foglalni, hogy ha elkészülne egy olyan mutató, ami pontosan regisztrálná, hogy az EOE-ben idézett gyűjtemények 1) jelenleg hol lelhetők fel, illetve fellelhetők-e egyáltalán, 2) leírná, hogy mely évkörökre tartalmaznak országgyűlésekkel kapcsolatos kútfókat. Egy effajta segédlet (aminek

¹¹ EOE XI– XIV.; MOE XIV–XXIX.

¹² EOE XII. 537.; MOE I. XII–XIII.

¹³ Az EOE esetében ilyen pl. Hilibi Gál László több kötetből álló, Szilágyi által mindig csak *Chartophilacium* címmel illetett gyűjteménye, amit az első kötethez írt bevezetőjében még lappangónak nevezett (EOE I. x.), ám a nyolcadik kötettől kezdve sokszor történik rá hivatkozás. (A Hilibi Gál László-gyűjteményt jelenleg a kolozsvári Egyetemi Könyvtár [Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga] kéziratárában [Colecții speciale] őrzik – Szabó András Péter szíves közlése.) Éppígy említhető a megyei levéltárak esete, amik mindegyikét elpusztultnak tünteti fel az első kötet bevezetője, azonban a XII. kötettől fogva számos irat lelőhelyeként Udvarhely megye levéltára szerepel.

¹⁴ TRÓCSÁNYI 1976. 15.

¹⁵ KISS ANDRÁS: Kiadatlan erdélyi országgyűlési emlékek az ország romlásának idejéből. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója emlékére. Szerk. TUSOR PÉTER–RIHMER ZOLTÁN–THOROCZKAY GÁBOR. Budapest 1998. (továbbiakban: KISS 1998.) 299–307.

¹⁶ Ennek eredményeiről vázlatos áttekintést adtam „A Magyar és az Erdélyi Országgyűlési Emlékek bővítésének lehetőségeiről” című tanulmányomban (megjelenés alatt a *Lybus* folyóiratban).

elkészítését elsődleges fontosságúnak tartom) egyúttal a szövegkiadások könnyebb ellenőrzését is lehetővé tenné.¹⁷

II. Egy ismeretlen országgyűlési törvénykönyvről

Jóllehet az előbb említett segédlet elkészülte előtt a rendszerezett forrásfeltárás kevésbé megvalósítható, mégis (a feltáratlan forrásokra egy példaként) nem tartom haszontalannak egy olyan dokumentum közzétételét, amit nemrégiben találtam Kassa város levéltárában, az országgyűlési iratok gyűjteményében. A folió méretű ívre feljegyzett szöveg címe szerint az egy, a három erdélyi nemzet által a Szentháromság ünnepét követő hétfőn, Tordán tartott gyűlés határozatait foglalja magában. Jóllehet a szövegben sehol sem olvasható a kiadás éve, az mégis viszonylag könnyen kitalálható. Egyfelől az említett három nemzet (és nem pedig egy uralkodó) nevében van kiállítva, ez pedig az 1557. évet megelőző keletkezést valószínűsíti. Ezt tovább pontosítja az első határozat, ami egy bizonyos kincstartót ruház fel szinte teljes teljhatalommal arra, hogy egyes várak ügyében a törökökkel tárgyaljon – a kincstartón pedig minden bizonnyal Fráter Györgyöt kell értenünk. Ezután az EOE első kötetéből egy, a nagyszebeni számadáskönyvekből idézett bejegyzés (ami alapján Szilágyi is regisztrálta a gyűlés megtartását) segítségével a határozatok pontos datálása is lehetségessé vált: kétségtelenül az 1544. esztendőben keletkeztek.

A cikkelyek felbukkanását azért is tartom különösképp szerencsésnek, mert az 1540–1571 közötti években született erdélyi országgyűlési határozatgyűjtemények korpuszát (minden bizonnyal azért, mert régiségük folytán ezek számítottak legértékesebbnek) már a XVIII. században feltérképezték. Hilibi Gál László munkájában ezen évkörből 56 törvénykönyvet regisztrált és (amennyiben tudomása volt róla) a hiteles példányok lelőhelyét is feltüntette.¹⁸ Ám nem ő volt az, aki a gyűjtés nagy részét elvégezte, ugyanis a XVIII. század végén összeállított nagy kéziratok kollekciókban az általa felsorolt diéták határozatai egytől-egyig szerepeltek már.¹⁹ Jóllehet ezek mind csak másolatok, a források feltárásában

¹⁷ Ez a feladat a MOE esetében összehasonlíthatatlanul könnyebb, mert ennek forrásai túlnyomórészt a bécsi kormányzatszervek levéltári anyagán alapulnak.

¹⁸ G[ÁL] L[ÁSZLÓ]: Az erdélyi diaeták végzéseinek nyomdokai, és a Compilata Constitutio után költ articulások kivonata. Kolozsvár, 1837.

¹⁹ A Gál Lászlónál felsorolt összes országgyűlési törvénykönyv szövegét megtaláltam: pl. abban a jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (továbbiakban: MNL OL) őrzött gyűjteményben, ami egykor Mike Sándor tulajdonában volt: *Articulorum diaetaliū principatus Transsilvaniae*. Tom. I. (1540–1600). F135/168.; az Országos Széchényi

nyilvánvalóan törekedtek a teljességre.²⁰ (Megjegyzendő, hogy az Erdélyi Fejedelemség törvényalkotási hagyatékának az összegyűjtése, amit részint maguk a fejedelmek, részint magángyűjtők, részint később a főkörmányszék is folytatott, rendkívül érdekes folyamat, aminek feltárása minden bizonnyal számos adalékkal járulna hozzá a XVII–XVIII. századi hazai művelődéstörténeti ismereteinkhez.) E nagy gyűjtést a vizsgált harminc éves időszakot illetően az EOE is csupán négy további határozatgyűjteménnyel egészítette ki, ezek mindegyike a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egyik „elődjéből”, a császári titkos levéltárból került elő.²¹

Könyvtár (továbbiakban: OSZK) kéziratárában Fol. Lat. 4430. jelzeten őrzött kollekciónban, ami 1945-ig a keszthelyi Festetics-könyvtárban volt: *Constitutiones Transilvaniae*. Tom I. (1505–1600); a Magyar Tudományos Akadémia (továbbiakban: MTA) Könyvtárának kéziratárában MS jogtudomány/országgyűlések 39. sz. alatt fellelhető *Articuli diaetales* c. gyűjtemény első kötetében (korábban Jancsó Imre könyvtárában).

²⁰ Az EOE bevezetője (I. VII–X.) röviden ismerteti a XVIII–XIX. századi, bécsi udvari utasításokra készülő gyűjteményeket. Az ott leírt gyűjtemények és azok lelőhelyei azonban ma már egyértelműen nem azonosíthatók. Az első egy olyan kollekción volt, ami a túlnyomórészt magyar nyelven fogalmazott országgyűlési artikulásokat mind eredeti formájukban, mind latin fordításban tartalmazta. Ez a kilencötetes gyűjtemény „a főurak által lemásoltatván meglehetősen elterjedést nyert s az Akadémiában, Nemzeti Muzeumban, de főként az Erdélyi Muzeumban több példányban meg van”. (EOE I. IX.) Magam azonban efféle gyűjteményre sem OSZK, sem az MTA kéziratárában nem akadtam, és úgy tűnik, az Erdélyi Múzeum fennmaradt állagaiban sincs meg. (Utóbbira lásd Kiss 1998. 300.) Van azonban egy efféle kollekción a MNL OL-ban, az egykori guberniumi levéltárban, ami az artikulásokat valóban két hasábjában tartalmazza, a lapok bal oldalán az eredeti szövegeket, jobb oldalt pedig a fordításokat. (MNL OL F 135/183–190.) – A második gyűjtésre Szilágyi szerint 1793-ban került sor és többek közt ennek eredményéből jött létre utóbb a főkörmányszéki levéltár „IV. pótlékkötete” (EOE I. X.). Effajta jelzetet a nevezett levéltárban ma már nincsen, a gyűjteményt feltehetően a diétai iratokat egyesítő, jelenleg MNL OL F 135 jelzetű fondba sorolták be. – A harmadik gyűjtés 1827-ben folyt és ennek végzetével egy hiteles másolatokból készült gyűjteményt terjesztettek az erdélyi udvari kancellária elé, „s így jött létre az a gyűjtemény, mely az erdélyi udv. cancelláriai levéltárban ma is meg van”. (EOE I. X.) Ennek anyagában ez a kollekción, úgy tűnik, már nincsen meg, de valószínűleg már az EOE szerkesztése során sem volt ott, hiszen a huszonegy kötet egyikében sincsen rá ily módon hivatkozás. – További vizsgálatra érdemesek azok a kollekción, amik az OSZK kéziratárában nagyobb számban vannak, mivel ezeket, úgy tűnik, az EOE szerkesztésekor alaposabban nem vizsgálták meg, vagy legalábbis nem hivatkoztak rájuk, kivéve a Fol. Lat. 1087. (Joseph Karl Eder gyűjteményéből) és a Fol. Lat. 1094. (provenienciája ismeretlen, az EOE-ben tévesen 1091-es számon említve) jelzeten lévő köteteket. Vannak természetesen olyanok is (mint pl. a Festetics-könyvtár fent említett, hétkötetes gyűjteménye), amik az 1870-es években még nem is voltak a Nemzeti Múzeum kéziratárában, hanem magángyűjteményekben lappangtak.

²¹ EOE I. 315., 319., 323., 382. Az EOE természetesen magukon a törvénykönyveken kívül rengeteg, országgyűlésekhez kötődő, korábban kiadatlan iratot is közölt.

A továbbiakban az országgyűlés határozatainak ismertetésére térek rá. Mivel a Buda elestét követő esztendőkből jellemzően évente több *congregatio* ült össze Erdélyben,²² ebből következően az azokon elfogadott határozatok jelentős része egy-egy aktuális problémára próbált választ találni, és nem „örök időkre” szóló rendelkezéseket hoztak. E gyűlésen sem volt ez másként. Ezért úgy döntöttem, hogy a cikkelyeket nem egyenként külön-külön, hanem egy rendszerbe foglaltan fogom bemutatni. Két határozatot azonban jelentőségük folytán mégis kiemeltem, ezek egyike az adószedéssel kapcsolatos, a másik pedig az 1544. év eseménytörténetéhez szolgáltat unikális adatokat.

A *congregatio* a török fenyegetés árnyékában ült össze. Ez általánosságban is igaz lehetne, jelen esetben azonban többről volt szó. Az első cikkelyből kiviláglik ugyanis, hogy Szulejmán császár (könnyen lehet, hogy ugyanaz az Orucs/Urudzs,²³ aki Buda oszmán elfoglalásakor többször is tárgyal Izabella királynéval és tanácsosaival) már korábban megérkezett Erdélybe, mégpedig konkrét követelésekkel. Ezekről csak annyit tudunk, amennyi a határozatokból kikövetkeztethető. A viták egy része különböző várak körül forgott. Hármat a cikkelyek meg is neveznek: Fogarast, Csicsót és Küküllővárat. Fogaras ügye Maylád István 1541 nyarán történt elfogása óta húzódott. Mint ismeretes, Maylád elfogása előtt két török és két román (akiket a törvénykönyv tizedik cikkelye bojárok-nak nevez)²⁴ került túszként a várba.²⁵ Őket férje fogságba vetése után a

²² TRÓCSÁNYI 1976. 16.

²³ A törvénykönyv első cikkelye a követet *Wrwz* császárnak nevezi (lásd a Függelékben), magam azonban a (nyilván hallás után leírt) névalak hasonlósága, továbbá a magyar ügyekben való „tapasztalata” miatt azonosíthatónak tartom Orucs császárszal, akit ilyen néven említ a Verancsics munkái között kiadott, *Memoria rerum* címet viselő krónika. E szerint Orucs Buda 1541. évi elfoglalásakor Szulejmán szultán „fő” követe volt, és többször is felkereste Izabella királynét. Lásd: 1504–1566. *Memoria rerum*. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete. S. a. r., jegyz. BESSENYEI JÓZSEF. Budapest, 1981. 61., 64., 70.; A krónika azonban nem Verancsics, hanem több különböző szerző munkájából létrejött kompiláció, lásd Besseyei József kötetbeli Utószavát. A mű első kiadása: Verancsics Antal összes munkái. Közli SZALAY LÁSZLÓ. II. (*Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. 3.*) Pest, 1857., az Orucsra vonatkozó lapszámok: 55., 58., 64. – Ezen kívül egy Urudzs nevű császár 1554-ben járt Erdélyben, mivel azonban ez tíz évvel a most tárgyalt események után történt, a két személy azonossága nem bizonyítható. Lásd SZILÁGYI SÁNDOR: Erdélyország története tekintettel mivelődésére. I. Pest, 1864. (továbbiakban: SZILÁGYI 1864.) 326–327. (a referencia megjelölése nélkül)

²⁴ Lásd a Függelékben a X. cikkelyt.

felesége, Nádasdy Anna nem bocsátotta szabadon. Mivel azonban a szultán ezt többször követelte, az 1543 novemberében Marosvásárhelyen összeült országgyűlésen a rendek az ott elfogadott törvénykönyv legelső cikkelyébe foglalták, hogy a három nemzet összesen háromezer katonát állít ki Fogaras elfoglalására.²⁶ Ebből azonban, úgy tűnik, nem lett semmi, legalábbis a most elemzett országgyűlés ismét követek indításáról határozott Nádasdy Annához, hogy a királyné és az ország nevében próbálják meg rávenni a többi túszt szabadon engedésére.²⁷ Tudjuk, hogy a próbálkozás ismét kudarcba fulladt: a túszok csak 1545 májusában szabadultak.²⁸ Csicsó és Küküllővár birtokáért pedig régóta vita folyt a moldvai vajda és Izabella királyné között, aki azt hitbértként kapta a Szapolyai Jánossal kötött házassága idején.²⁹ A korábbi szakirodalom egy krónikabejegyzés³⁰ alapján már feltételezte, hogy 1544-ben határoztak Csicsó lerombolásáról,³¹ Szilágyi Sándor pedig úgy vélte, hogy egy ismeretlen időpontban tartott országgyűlés dönthetett a vár elpusztításáról.³² Úgy tűnik, a most elemzett *congregation* dönthettek erről. Csicsót, ami a korábbi feltevésekkel ellentétben nem elszigetelten, hanem egy középkori út mentén állott,³³ két évtizeddel később valóban romként említik,³⁴ Küküllővárról azonban nem tudjuk, hogy erre a sorsra jutott volna. Hogy további erdélyi várakkal kapcsolatban is voltak-e török követelések, a talányosan fogalmazott első cikkely alapján nem lehet kétséget kizáróan megmondani. A rendek mindenesetre jónak látták – „*mivel hogy eddig közülük senki nem volt a szultánnál követségben*” – egy nuncius útnak indítá-

²⁵ Bővebben: MAJLÁTH BÉLA: *Maylád István*. Budapest, 1889. 104–107.; EOE I. 29.; Többek közt a Maylád-kori várról is lásd KOVÁCS ANDRÁS: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben. 1541–1720*. Budapest–Kolozsvár, 2003. (továbbiakban: KOVÁCS, 2003.) 87–88.

²⁶ EOE I. 183. Egy másik cikkelyből úgy tűnik, hogy a török túszok, vagy legalábbis egyikük ekkor már szabad volt: uo. 185. Vö. még 119.

²⁷ Lásd a Függelék (II. és X. cikkely).

²⁸ EOE I. 198. (Hieronymus Ostermayer krónikája alapján).

²⁹ Az ügy Mátyás-kori előzményeire lásd MARIUS DIACONESCU: *Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare*. *Analele Putnei* 9 (2013/1) 91–111.; VERESS ENDRE: *Izabella királyné. 1519–1559*. Budapest, 1901. (továbbiakban: VERESS 1901.) 253.; BALOGH JOLÁN: *Az erdélyi renaissance*. Kolozsvár, 1943. (továbbiakban: BALOGH 1943.) 219–220.

³⁰ BARABÁS SAMU: *A Székely krónika*. *Történelmi Tár* (1880) 638.

³¹ VERESS 1901. 253.; Szolnok-Dobokavármegye monographiája. II. A vármegye községeinek részletes története. Tagányi Károly és Réthy László gyűjtését kieg. és szerk. KÁDÁR JÓZSEF. Dés, 1900. (továbbiakban: KÁDÁR, 1900.) 386.

³² EOE I. 125.

³³ BENKŐ ELEK: *A középkori Székelyföld*. I. Budapest, 2012. 388.

³⁴ KÁDÁR 1900. 394.

sát is, akinek feltehetően az adót és az ajándékokat³⁵ is a szultáni udvarba kellett vinnie. A három személyt, akiket lehetséges követnek jelöltek, a három erdélyi nemzetből választották ki: a magyarok közül Kemény Jánost,³⁶ a szászok közül Johann Glesant,³⁷ a székelyek közül pedig Székely Mátét. A követjárásról azonban, ha valóban meg is történt 1544-ben, semmiféle adatot nem találtam.

*

A törvénykönyv kilencedik cikkelye az adófizetésről rendelkezik. Jobbágyonként harmincöt dénár befizetését írták elő, ennek pontos szabályozására pedig nem volt szükség, elegendőnek ítélték arra utalni, hogy „az előző adókivetésnek megfelelően” kell fizetni. Ezzel az 1543 novemberében Marosvásárhelyen tartott országgyűlésre hivatkoztak, amin valóban részletesen körülírták az adófizetés szabályait.³⁸ Ezúttal viszont arról tudunk meg (az 1526 utáni erdélyi diétai határozatok közül tudtommal elsőként) új adatokat, hogy miként vált a dénáradó a török szultáni kincstárba beküldhető összeggé. A kivetett összeg behajtására egy

³⁵ Ezekről a továbbiakban még lesz szó.

³⁶ Kolozsmonostori jószágigazgató 1528–1529 között: JAKÓ ZSIGMOND: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. II. (1485–1556.) (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok. 17.) Budapest, 1990. 4218. és 4278. szám; erdélyi alvajda 1555-ben: uo. 5402. szám. 1556–1558-ig a fejedelmi tanács tagja: TRÓCSÁNYI ZSOLT: Erdély központi kormánya. 1540–1690. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. III. Hatóság- és hivataltörténet. 6.) Budapest, 1980. (továbbiakban: TRÓCSÁNYI 1980.) 29. – Testvére Kemény Péter (ENGEL PÁL: Magyar középkori adattár. CD-ROM. [Budapest], 2001. Genealógia, Mikola rokonsága, 6. tábla: Kemény [gyerőmonostori]), aki Fehér megye ispánja volt 1533-ban: ANDRÁS, W. KOVÁCS: Voievozi și vicevoievozi ai Transilvaniei la conducerea comitatului Alba în Evul Mediu. Annales Universitatis Apulensis Series Historica 15 (2011) 31.

³⁷ Glesan 1548 előtt már járt követként a portán: EOE I. 239., majd az 1548 szeptemberében tartott kolozsvári országgyűlés ismét kiválasztotta e feladatára: EOE I. 242.; 1553 márciusában Ferdinánd király megerősítette küüllővári várnagyságában: MNL OL, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii (A 57) Tom. III. 126–127. 1554-ben adományként kapta Ferdinánd királytól az elhunyt Haranglábi Elek több Küüllő megyei birtokát (uo. 208., 280.); Ezek mellett további adományokat is nyert az uralkodótól, mert Ferdinánd 1557-ben (nyilvánvalóan az Izabella és János Zsigmond visszatérével előállt helyzettel összefüggésben) Glesan hűtlenségére hivatkozva a Pest megyei Hévíz, Györk és Tótfalva birtokokat elvette tőle és azokat Gosztonyi Boldizsárnak, valamint Horváth Mihálynak adományozta (uo. 370.).

³⁸ EOE I. 120., 185–186. Mivel ezek szerint 1543 novembere óta nem vetettek ki adót, valószínű, hogy országgyűlést sem tartottak.

hónap állt rendelkezésre,³⁹ ezt követően az adószedőknek a pénzt (Balászfalvi) Bagdi György⁴⁰ kezéhez kellett szolgáltatniuk. Az országgyűlés ugyanis őt bízta meg azzal, hogy a dénárban fizetett összegeket Peter Haller nagyszzebeni polgármesternél aranyra váltassa át. Az átváltás után Hallernek az aranyat (értelemszerűen az elszámolással együtt) ismét Bagdinak kellett átadnia, hogy az „amint szükséges, rendelkezésre álljon”. Fontos megemlíteni, hogy bár a törvény szövege csupán „szebeni polgármesterről” beszél, az átváltási megbízást nem Haller városi magisztrátuson belüli rangja magyarázza, hanem sokkal inkább az, hogy ő volt az aranybeváltást végző nagyszzebeni kamara legjelentősebb tagja.⁴¹ Sajnos, a korból nem találtam semmilyen olyan párhuzamot, ami igazolná, hogy más esetekben is hasonló módon történt a törököknek fizetendő adó behajtása, ezt csupán feltételezhetjük.

³⁹ Éppígy egy hónapon belül kellett beszo­l­g­al­tat­ni a szultánnak és a pasáknak szánt ajándékokat is, amik mértékéről szintén az 1543 novemberi országgyűlésen döntöttek. Lásd Füg­g­e­l­ék, VIII. cikkely és EOE I. 185.

⁴⁰ Bagdi Györgyöt Geréb László kalocsai érsek 1501 októberében nevezte ki (Haranglábi Elekkel együtt) zlatolci várának várnagyává: MNL OL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 253535. (Az adatot Horváth Richárdnak köszönöm) 1535-ben Balászfalván egy kéteemeletes, toronyszerű udvarházat emeltetett, ezt a későbbi korokban (XVII. század) kastéllá bővítették: BALOGH 1943. 217–218.; KOVÁCS, 2003. 111–112. A *Memoriale rerum ante tempora etatis nostre eventarum* címet viselő XVI. századi krónika szerint 1540-ben Bornemissza Boldizsár egyik tanácsadója volt: MARTINUS GEORGIUS KOVACHICH: *Scriptores rerum Hungaricarum minores*. I. Buda, 1798. 23. (Az adatot idézi NAGY IVÁN: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. II. Pest, 1858. 181.) A krónika újabb, kritikai kiadása: KIRÁLY PÉTER: „Érte­l­me sincs a sok vén pergamennek”. (A *Memoriale rerum ante tempora etatis nostre eventarum*). *Studia Miskolc­inensia* 3 (1999) 100–110. 1542-ben a helytartói tanács tagja volt: EOE I. 85., TRÓCSÁNYI 1980. 23. – Az országgyűlésen rá kirótt feladat azért némiképp meglepő, mert nincs tudomásunk róla, hogy a kincstári személyzetnek bármikor is lett volna Bagdi György nevű tagja, lásd minderről TRÓCSÁNYI 1980. Megjegyzendő végezetül, hogy Ambrovit Margittól született fiának szintén a György nevet adta, ennél fogva, különösen a század közepén kérdéses lehet, hogy egy adott ügyben az idősebb, vagy a fiatalabb Györgyről van-e szó. BOGDÁNDI ZSOLT–GÁLFI EMŐKE: *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei*. I. 1222–1599. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1.) Kolozsvár, 2006. 269. szám.

⁴¹ GUSTAV GÜNDISCH: Peter Haller. Bürgermeister von Hermannstadt und Sachsengraf (1500–1569). *Südos­td­eu­ts­ches Archiv* 32–33 (1989–1990) (továbbiakban: GÜNDISCH 1989–1990.) 64–65.; Uő: Haller Péter gazdasági vállalkozásai. Adalékok a XVI. századi erdélyi polgári életforma történetéhez. *Erdélyi Múzeum* 52 (1947) 24.; Hallerről újabban lásd még ANDRÁS SZABÓ: Die Beziehungen der siebenbürger Familie Haller zu Wien und zu den Mitgliedern der Familie Habsburg in der frühen Neuzeit. In: *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof*. Szerk. ANNA FUNDÁRKOVÁ–ISTVÁN FAZEKAS. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. 8.) Wien, 2013. 474., 485–486.

Utolsóként következzen az országgyűlés talán legfontosabb határozatát magában foglaló ötödik cikkely, ami az 1544. év politikatörténeti eseményeihez szolgál új adatokkal. A szakirodalom ezen évből általában három különböző diétát regisztrál. Egyrészt egy július 6-án Sajószentpéteren összeült kongregációt, amin egyes Tisza-vidéki megyék küldöttei vehettek részt⁴² (az egyetlen, eddig e tárgyban felmerült vélemény szerint a gyűlést Fráter György hívhatta össze).⁴³ Másrészt egy augusztus 1-én Tordán tartott gyűlést, amin mind az erdélyi, mind pedig a partiumi megyék küldöttei részt vettek.⁴⁴ Ez volt az önállósuló Erdély történetének első olyan országgyűlése, amin az erdélyiek mellett a partiumi megyék is jelen voltak.⁴⁵ E kettőhöz csatlakozik még egy, Debrecenben tartott kongregáció is, aminek azonban nem ismertek sem a végzései, sem a pontos időpontja, sem pedig a résztvevői.⁴⁶ Ebben a keretben kell a most bemutatott tordai országgyűlést elhelyezni.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy többet tudunk mondani annál, mint hogy az eddig ismert három mellett még június 9-én

⁴² MOE II. 602.

⁴³ MOE II. 597.

⁴⁴ EOE I. 122., 188. Itt található e nevezetes országgyűlés végzéseinek első teljes nyomtatott kiadása. Jóllehet jelentőségével régtől fogva tisztában voltak (lásd a következő jegyzetben idézett irodalmat is), az EOE előtt diétai határozatokat nagyobb számban kiadók szinte kizárólag a magyar nyelven született törvénykönyvekre koncentráltak, így ezt az országgyűlést csak megemlítették. Lásd GRÓF KEMÉNY JÓZSEF–NAGY AJTAI KOVÁCS ISTVÁN: Erdélyország történeti tára. I. Kolozsvár, 1837. XI.; MIKÓ IMRE: Erdélyi történelmi adatok. I. Kolozsvár, 1855. (bevezető rész). Vö. még LUKINICH IMRE: Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541–1711. Budapest 1918. 49–50.

⁴⁵ OBORNI TERÉZ: Tartományból ország, Erdélyi változások a 16. század első felében. In: Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Budapest 2004. 177.; UÓ: Fráter György kincstartósága Erdélyben. In: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Szerk. HANÁK PÉTER–NAGY MARIANN. Pécs, 1997. 65.; Székelyföld kapcsán lásd UÓ: Székelyföld a keleti Magyar Királyságban, 1526–1562. In: Székelyföld története. I. A kezdetektől 1562-ig. Szerk. BENKŐ ELEK–OBORNI TERÉZ. Székelyudvarhely, 2016. 499. – A régebbi irodalomból lásd pl. BARTA GÁBOR: Az erdélyi fejedelemség születése. Budapest, 1979. 84.; Erdély története. I. A kezdetektől 1606-ig. Szerk. MAKKAI LÁSZLÓ–MÓCSY ANDRÁS. Budapest, 1986. 425. (a vonatkozó rész Barta Gábor munkája); ACSÁDY IGNÁCZ: Magyarország három részre oszlásának története. 1526–1608. (A magyar nemzet története. V.) Budapest, 1897. 250.; SZILÁGYI 1864. 289.

⁴⁶ Egy másik, szintén Debrecenben összeült 1545. évi kongregáció egy cikkelye (2. artikulus) utalt a megtartására. Az 1545. évi határozatokat Kovachich Márton György fedezte fel Bártfa város levéltárában. MARTINUS GEORGIUS KOVACHICH: Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ... celebratorum. III. Budae. 1801. 190. Innen veszi át MOE II. 607. és szintén erre hivatkozik Magyar törvénytár. Szerk. MÁRKUS DEZSŐ. II. 126.

is tartottak egy országgyűlést. A tordai határozatok ugyanis a némiképp rejtélyes debreceni diétára is kiternek. Mégpedig úgy, hogy egyrészt megnevezik azokat a követeket, akiket Tordáról Debrecenbe küldtek: a magyarok részéről a korábban már említett Kemény Jánost,⁴⁷ a szászok köréből Martin Pilgramot⁴⁸ és Johann Morgondayt,⁴⁹ míg a székelyek részéről Mihályfi Tamást.⁵⁰ Emellett elárulják a debreceni gyűlés pontos dátumát is: június 15-én,⁵¹ vagyis mindössze hat nappal a tordai ülés után ült össze. Magától értetődik, hogy a debreceni gyűlésre szóló meghívólevelek jóval korábban kellett keljenek, mint hogy Tordán összegyűltek a három nemzet delegáltjai. Ezért véleményem szerint a tordai és a debreceni gyűlést valójában egyazon ügy két összetartozó állomásának kell tekinteni, ami mögött bizonyára Fráter György szándéka húzódott meg. A török adó megszavaztatása mellett mind az erdélyi rendek előtt, mind a partiumi

⁴⁷ Vö. 36. jz.

⁴⁸ Jóllehet az országgyűlés határozata (V. cikkely) *Martinus Pygler*-ként említi (lásd a Függelék), a nagyszzebeni számadáskönyvek vonatkozó bejegyzésében *Pilgram* név szerepel: EOE I. 121. Az 1547 októberében összeült tordai országgyűlésen is a szászok követe volt: EOE I. 206. 1533-ban nagyszzebeni polgár, 1535–1554 között (az 1540. esztendő leszámítva) mindvégig a nagyszzebeni tanács tagja volt. 1541-ben és 1550-ben szebeni székbíró (*iudex sedis*), 1542-ben *iudex consistorialis*, 1547-ben *iratus*. Mindezen adatokat lásd a városkönyv vonatkozó éveinél: „zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben”. Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität. (1522–1565) Szerk. MÁRIA PAKUCS-WILLCOCKS. (Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt. 5.) Hermannstadt–Bonn, 2016. (továbbiakban: PAKUCS-WILLCOCKS 2016.)

⁴⁹ 1520-ban II. Lajos királytól nemességet és címeradományt kapott. Az oklevélben mint a sinki szász szék bírójának szerepel: ÁLDÁSY ANTAL: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei. II/1. 1092–1600. Budapest, 1923. 85–86. Vö. BALOGH 1943. 321.; RADOCSAY DÉNES: Renaissance Letters Patent Granting Armorial Bearings in Hungary. *Acta Historiae Artium* 12 (1966) 86.; 1541-ben is Sinkszék királybírájaként szerepel egy ítéletlevélben: PAKUCS-WILLCOCKS 2016. 132.

⁵⁰ Székely előkelő. Az 1542 márciusi tordai országgyűlés által Izabella királyné fogadására és Erdélybe bevezetésére kijelölt bandérium egyik vezetője volt. OBORNI TERÉZ: Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei. 1541–1551. *Történelmi Szemle* 51 (2009) 28.; Az 1542 augusztusában tartott kolozsvári országgyűlésen beválasztották a Ferdinánd királyhoz indított követségbe: GÜNDISCH 1989–1990. 24., EOE I. 95., 129., 131. 1540-ben már fontos politikai szerepet játszott: Székely oklevéltár. III. (1270–1571) Szerk. SZABÓ KÁROLY. Kolozsvár, 1890. (továbbiakban: SzO III.) 269–270. További, rá vonatkozó okleveles adatok: Székely oklevéltár. II. (1520–1571) Szerk. SZABÓ KÁROLY. Kolozsvár, 1876. 82., 137–138.; SzO III. 304., 310. 1580-ban elhunytként említik: Székely oklevéltár IV. (1264–1707.) Szerk. SZABÓ KÁROLY–SZÁDECSKY LAJOS. Kolozsvár, 1895. 69.

⁵¹ A cikkelyben olvasható „következő vasárnap” fordulat a tordai gyűlés jún. 9-i dátumából kiindulva jún. 15-ként értelmezendő.

megyékben előkészítette a fejedelemség történetének első „közös” országgyűlését, amire aug. 1-jén valóban sor is került.

A sajószentpéteri kongregációt ellenben ki kell rekeszteni a Fráter Györgyhoz és a korai erdélyi történelemhez közvetlenül kapcsolódó gyűlések sorából.⁵² Három tényező támasztja ezt alá. Egyfelől a gyűlés határozatai nem Izabellához királynéhoz, hanem Ferdinánd királyhoz szólnak. Másfelől (jóllehet erre a gyűlésre közel egy hónappal a tordai és három héttel a debreceni diétákat követően került sor) maguk a határozatok egészen más jellegűek, mint amik a másik két országgyűlésen születtek, és a legcsekélyebb utalás sincs arra, hogy a Sajószentpéteren összegyűltek éppen egy Erdélyben tartandó diétára készültek volna. Harmadfelől kétséggé teszi Fraknói feltevését az aug. 1-jére összehívott országgyűlés meghívóleveleinek dátuma is: ezeket Izabella királyné júl. 2-án bocsátotta ki. Ennélfogva a sajószentpéteri gyűlést (júl. 6.) még elméletileg sem hívhatták volna össze abból a célból, hogy esetleg valamiféle, Tordán közösen képviselendő álláspontot alakítsanak ki, hiszen a meghívók kiküldése és a „részelges” *congregatio* időpontja között mindössze négy nap telt el.

Végezetül, csupán szerencsés adalék, de ezen ötödik cikkelynek köszönhetően érthetőbbé válik a határozatok kassai lelőhelye is: a szöveget az erdélyi követek minden bizonnyal átadták vagy lemásoltatták a partiumi megyék képviselőinek Debrecenben, akik egyikén keresztül később Kassára kerülhetett.⁵³

*

Az 1544. évi országgyűlésekkel kapcsolatos kronológia táblázata

Időpont	Helyszín	Résztevők	Határozatok
Jan. 25.	Prága	—	I. Ferdinánd király megerősíti az 1543 novemberében Besztercebányán összeült országgyűlés határozatait.

⁵² Mindazonáltal Fráter György minden bizonnyal küldött követet vagy követeket a gyűlésre, erről tanúskodik az ott elfogadott határozatok 5. cikkelye: MOE II. 603.

⁵³ Párhuzamként idevonható a már említett 1545. évi debreceni gyűlés, aminek határozatai a bártfai városi levéltárban maradtak fenn. Lásd 46. jz.

Jún. 9.	Torda	A magyar, a szász és a székely nemzet követői Erdélyből.	Rendelkezések az adószedés, a töröknek fizetendő adó, a katonáskodás, a törökhöz indítandó követés tárgyában; döntések Fogaras, Csicsó és Kükküllővár ügyében.
Jún. 15.	Debrecen	A partiumi megyék és a jún. 9-i tordai országgyűlés delegáltjai.	Többek közt rendelkezés a törököknek fizetendő adóról.
Júl. 2.	Gyulafehérvár	—	Izabella királyné meghívóleveleket bocsát ki az aug. 1-jére Tordára összehívott országgyűlésre.
Júl. 6.	Sajószentpéter	Pontosan nem meghatározható, feltehetően az északkelet-magyarországi megyék követői.	Határozatok a török elleni védekezés ügyében; az egri püspökség tizedei az egri vár fenntartására fordítandók; az esztergomi érsek elbitorolt birtokai visszaadandók; Ferdinánd király hívjon össze országgyűlést a Tiszán inneni és túli megyék, valamint az erdélyi rendek részére.
Aug. 1.	Torda	A három erdélyi nemzet és a partiumi megyék követői.	Fráter György kincstartó és főbíró (<i>supremus iudex</i>); Erdély és a Partium királyi jövedelmeit, valamint a királynéi és püspöki birtokok jövedelmeit a kincstartó kezeli; a püspöki javak nem elidegeníthetőek; minden évben legyen közös gyűlés az erdélyi és partiumi rendeknek.

Függelék⁵⁴

Deliberatio dominorum regnicolarum trium nationum in comitiis Thorde feria secunda proxima post festum sancte trinitatis⁵⁵ celebratis facta.⁵⁶

(I.) Primo, ut reverendissimus dominus thesaurarius apud Wrwz chawz ex parte arcium agat, quo meliori modo poterit.

(II.) Item, quod licet imperator sepius iam mandaverit, ut arx Fogaras propter captivorum eliberationem obsideretur. Ne tamen ex iniuria aliquid a regno fieri videretur, placuit dominis regnicolis, ut nuncii adhuc ad generosam dominam coniugem magnifici Stephani Maylad tam nomine reginalis maiestatis, quam regni mitterentur, qui de dimissione obsidum apud ipsam dominam laborarent, ne propterea regnum vicini wayvode unacum Thurcis invaderent, unde non parva calamitas huic regno contingere posset.

(III.) Item de apparatu bellico constitutum est, ut quilibet nobilis apparatu, quo meliori fieri potest, se ad bellum apparet.

Nobilis vero decem tantum colonos habens unum equitem armis bene instructum dare debebit, qui autem plures habuerit, de singulis decem colonis singulum unum equitem bene armatum dabit.

(IV.) Item, quod nobiles unius sessionis per se equo, gladio, casside, hasta et clipeo, ut bonum equitem decet, muniti bello interesse debebunt.

Coloni vero capitatim, quo meliori modo fieri potest, parati sunt et se ad bellum armare teneantur, itaque parati esse, ut cum per litteras reverendissimi domini locumtenentis aut eius vicelocumtenentis requisiti fuerint, iuxta continentias ipsarum litterarum, eo quo necesse fuerit, statim ire possint ac valeant.

(V.) De victualibus autem decretum est, ut in Hungaria transigerent, quo ad comitia futura Debreczenii dominica ventura (*jún. 15.*) celebrata,⁵⁷ de

⁵⁴ A szöveg közlése során „A Magyar Országgyűlési Emlékek 1607–1790 közti részének szerkesztési és forrásközlési szabályzata” (Századok 108 [1974] 436–475.) vonatkozó részeinek javaslatait tartottam szem előtt.

⁵⁵ 1544. jún. 9.

⁵⁶ Az irat levéltári jelzete: Archiv Mesta Košice (Kassa város levéltára), Supplementum H, Knihy nadmestského zákonodárstva, Nr. 10. Egy ív folió papíron, aminek utolsó (negyedik) oldalára már nem jutott szöveg. A hátlapon rányomott pecsét nyoma látható. A papír vízjele egy körben foglalt kétkarú mérleget mutat, ami egy szárról függ (a száron fentebb egy kör vehető ki), egyúttal a szár a mérleget körülvevő kör alatt is folytatódik. A mérleg tálcái tál alakúak. Vö. www.piccard-online.de/struktur.php – Waage/Im Kreis/mit runder Waagschal; Nr. 116896. (a megtekintés időpontja: 2017. október 5.)

numero dominorum nobilium Joannes Kemen, de numero dominorum Saxonum Martinus Pygler et Joannes Morgonday, de numero autem dominorum Siculorum Thomas Myhalphy ire debebunt.

(VI.) Item de dote reginalis maiestatis ratione duarum arcium Chycho et Kykelewwar domini regnicole decreverunt, ut maiestas sua litteras super ipsa inscriptione arcium exhiberet, ut ipsi de die et tempore solutionis commodius deliberare possint.

(VII.) Item, cum ex regnicolis nemo adhuc in legatione apud imperatorem fuerit, videtur dominis regnicolis res inprimis esse necessaria, ut nuncius aliquis ad imperatorem nomine trium nationum cum bona informatione mittendus ex tribus istis eligeretur.

Persone, ex quibus ad imperatorem in legatione deligentibus, erunt Joannes Glesan, Joannes Kemen et Mattheus Zekel.

(VIII.) Item constitutum est, ut unaquaque natio iuxta limitationem anni preteriti⁵⁸ de censu imperatori ordinando curam⁵⁹ habeat unacum expensis oratorum donariisque imperatori et bassis mittendis, que omnia ad octavum diem festi visitationis Marie in promptu esse debebunt.

(IX.) Item pro censu imperatori ordinando constitutum est, ut iuxta connumerationem proxime contributionis, nonaginta denariorum,⁶⁰ singuli coloni dominorum nobilium triginta quinque denarios contribuere debebunt, que quidem contributio de bonis omnium nobilium ad octavum diem festi visitationis Marie proxime venturum (*júl. 9.*) ad manus egregii Georgii Bagdy administrari debebit ita, ut Georgius Bagdy totam summam ex ipsa contributione collectam ad manus domini magistri civium, ut illam in aurum convertat, dare debeat. Magister vero civium in auro iterum ad manus ipsius Georgii Bagdy eam summam reddita de accepta pecunia ratione assignare debebit, ut cum tempus postulaverit, sine aliqua mora in promptu esse possit.

(X.) Item, quod cesarea maiestas ad supplicationem dominorum regnicolarum arces Chycho et Kykellewar mandavit funditus delere et demoliri, et bona arcium dictarum manibus hominum Petri wayvode dare et assignare integre sine mora debeantur, arcemque Fogaras obsideant et recuperare teneantur, captivosque boyerones Petri wayvode Moldaviensis et Radwl wayvode Transalpinensis dimittere tranquille ad

⁵⁷ Eredetileg a *celebrarentur* szó állt itt, amit azonban a fenti alakra javítottak.

⁵⁸ Az 1543. november 29-i, marosvásárhelyi országgyűlésre utal. Bővebben lásd 39. jz.

⁵⁹ Eredeti olvasat: *curare*.

⁶⁰ Szintén az 1543. november 29-i, marosvásárhelyi országgyűlésre történik utalás. Bővebben lásd 38. jz.

propria debeant ac predictam arcem Fogaras manibus hominum imperatoris, tum optaverit, reddere et assignare deberent, quia si arcem ipsam Fogaras restituere recusarent vel captivos in illa detentos dimittere nollent quoquomodo extunc deinceps nec admonet nec scribet, sed aliquot bassas et zanzakos cum wayvodis Moldaviensi et Transalpinensi in regnum Transsylvanie mitteret, ut regnum ipsum invaderent et recuperarent.

GÁBOR MIKÓ
Der erste Landtag von Thorenburg im Jahre 1544
Unbekannte Daten zur Geschichte Ungarns und Siebenbürgens
in der frühen Neuzeit

Laut jener Fachwerke, die bis heute über die siebenbürgischen Landtage erschienen, fand eine einzige bedeutende Versammlung im Jahre 1544 in Siebenbürgen statt. Sie begann am 1. August in Thorenburg, und sie war der erste solche Landtag, an dem sich nicht nur die Abgesandten der drei Nationen Siebenbürgens, sondern auch die der Komitate des Partium beteiligten. Eine neu entdeckte, zur Zeit im Archiv der Stadt Kaschau (Košice) bewahrte Artikelsammlung ermöglicht jedoch dieses mangelhafte Bild des Jahres zu ergänzen. Der Landtag, auf dem diese Beschlüsse erlassen wurden, kam am 9. Juni zusammen. Die Mehrzahl der Gesetze wies auf die aktuellen Probleme Siebenbürgens hin. Im Fokus der Verhandlungen muss die „Türkenfrage“ gestanden sein: Die Stände ernannten Botschafter, um sie an den Sultan Suleiman zu schicken und versuchten zugleich einen osmanischen Angriff zu verhindern. Sie bestimmten weiterhin einige Regeln der siebenbürgischen Armee sowie der allgemeinen Steuerzahlung. Das wichtigste Resultat der *Congregatio* hat aber Georg Martinuzzi erzielt, es ist ihm nämlich gelungen, den bereits erwähnten gemeinsamen Landtag der drei siebenbürgischen Nationen und der Stände des Partium vorzubereiten.

A Magyar Medievisztikai Kutatócsoport korábbi kötetei (2012–2017) és aktái (1999–2015)

Az Anjou-kori Oklevéltár-sorozatban megjelent kötetek

- Piti Ferenc: Anjou-kori Oklevéltár XXII. (1338) Budapest–Szeged, 2012.
B. Halász Éva: Anjou-kori Oklevéltár XXXVIII. (1354) Budapest–Szeged, 2013.
Piti Ferenc: Anjou-kori Oklevéltár XXIX. (1345) Budapest–Szeged, 2013.
Teiszler Éva: Anjou-kori Oklevéltár XXXIV. (1350) Budapest–Szeged, 2013.
Piti Ferenc: Anjou-kori Oklevéltár XXX. (1346) Budapest–Szeged, 2014.
Piti Ferenc: Anjou-kori Oklevéltár XLVI. (1362) Budapest–Szeged, 2017.

A Zsigmondkori Oklevéltár-sorozatban megjelent kötetek

- C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint: Zsigmondkori Oklevéltár XII. (1425) Budapest, 2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 52.)
C. Tóth Norbert–Mikó Gábor (Lakatos Bálint közreműködésével): Zsigmondkori Oklevéltár XIII. (1426) Budapest, 2017. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 55.)

A *Subsidia*-sorozatban megjelent kötetek

- C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor: A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.)
C. Tóth Norbert: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437. Budapest, 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.)
Szócs Tibor: A nádori intézmény korai története 1000–1342. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.)
B. Halász Éva–Suzana Miljan: Diplomatarium comitum terrestrium Crisiensium. A körösi comes terrestrisek oklevelei. (1274–1439) Budapest–Zagreb, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 6.)
C. Tóth Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. rész: A kanonoki testület és az egyetemjárás. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7.)

C. Tóth Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. rész: A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.)

Egyéb sorozatokban megjelent kötetek

Szócs Tibor: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Budapest, 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.)

C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.)

Az Acta Historica-sorozatban megjelent kiadványok

Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus CX. Szerk./Ed. Kristó Gyula. Szeged, 1999. 59 p.

Kristó Gyula: Szent István születési ideje. [The date of birth of Saint Stephen] pp. 3–10; Szabados György: Imre király életidejéről. [About King Imre's lifetime] pp. 11–19; Piti Ferenc: Árpád-kori királyi oklevelek említései 1339. évi okiratokban. [Relics of royal charters of the Árpád era in documents dating from 1339] pp. 21–27; Tóth Ildikó: A végrehajtás buktatói. (Egy országbírói ítéletlevél 1331-ből) [Difficulties of the execution. (A charter of justice from the year 1331)] pp. 29–41; Homonnai Sarolta: A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései. [Reform endeavors of the Benedictine Order in the fourteenth century] pp. 43–55.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXV. Szerk./Ed. Kristó Gyula. Szeged, 2001. 68 p.

Szabados György: Egy Imre-kori adomány fennmaradásáról. [On the survival of a donation from King Emeric's age] pp. 3–11; Weisz Boglárka: Bars megye vámhelyei az Árpád-korban. [The customs duties-places of the county Bars at the age of the Árpáds] pp. 13–22; Tóth Ildikó: Adalékok a Valkó megyei oklevéladás kezdetéhez. [Contribution to the beginnings of issuing the charter of Valko county] pp. 23–31; Kristó Gyula: Tartományúri rezidenciák Magyarországon (1301–1320). [Residencies of oligarchs in Hungary 1301–1320] pp. 33–40; Piti Ferenc: „...de adventu regis Hungarie”. (Károly Róbert tervezett dalmáciai hadjárataról az 1340. évi oklevelek tükrében) [„...de adventu regis Hungarie”. (On King Charles

Robert's planned campaign to Dalmatia on the evidence of the documents of the year 1340)] pp. 41–53; Homonnai Sarolta: Egy bencés főpapi karrier: Szigfrid apát életútja (1300-as évek eleje–1365). [The career of a Benedictine prelate: abbot Sigfrid. Beginning of the 1300s–1365] pp. 55–65.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXVII. Szerk./Ed. Kristó Gyula. Szeged, 2003. 96 p.

Makk Ferenc: Turkia egész szállásterülete. [The whole dwellings of Turkia] pp. 3–15; Kristó Gyula: Románok (újra?) Pannóniában? [Romanians in Pannonia (again?)] pp. 17–25; Szabados Görgy: Imre király történelmi emlékezete a XIII–XVIII. században. [King's Emeric historical memory in the XIII–XVIIIth centuries] pp. 27–42; Weisz Boglárka: II. András vámmentesség-adományai. [Relief from customs duties by King Andrew II] pp. 43–61; Homonnai Sarolta: III. András hatalmának stabilitása és politikai szándékai Bonzano Péter jelentéseinek tükrében. [La stabilité du pouvoir et les intentions politiques du roi André III à la lumière des rapports de Pierre de Bonzano] pp. 63–74; Tóth Ildikó: Egy 1331. adománylevél margójára. (Adalékok a Záh Felicián-féle merénylet következményeihez) [To the margin of a deed gift of 1331. (Remarks to the consequences of the Záh Felician-association)] pp. 75–83; Piti Ferenc: Szabolcs megye néhány Anjou-kori oklevelének datálásához. [On dating some charters published by Szabolcs county in the Anjou era] pp. 85–93.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXII. Szerk./Eds. Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged, 2005. 64 p.

Kristó Gyula: A DAI 38. fejezetének forrásáról. [On the source of chapter 38 of „De Administrando Imperio”] pp. 3–9; Marton Szabolcs: Adalékok a Kárpát-medence kora középkori szőlőműveléséhez. [Additions to the viniculture of the Carpathian Basin in the early middle ages] pp. 11–20; Weisz Boglárka: Átkelőhelyek a Tiszán az Árpád-korban. [Crossing-places on river Tisza at the age of the Árpáds] pp. 21–30; Szabados György: Aragóniai Konstancia, az első magyar házassági szerződés királynéja. [Constance of Aragon – The queen of the first Hungarian marriage contract] pp. 31–41; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIII. kötetéhez (1339). [Additions to the volume XXIII of series „Charters of the Angevin Era” (1339)] pp. 43–53; Teiszler Éva: Magyarország külpolitikai elszigetelődése 1476-ban. [Isolation of Hungary in respects of foreign politics in 1476] pp. 55–62.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXVII. Szerk./Eds. Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged, 2007. 101 p.

Makk Ferenc: Kronológiai megjegyzések a magyarok 942. évi hispániai kalandozásához [Chronological comments on the Hispanic campaign of Hungarians in 942] pp. 3–10; Tóth Ildikó: A boszniai káptalan kiadatlan oklevelei (1300–1353) [Unpublished charters of the Bosnian chapter] pp. 11–38; Teiszler Éva: A felvidéki soltészfalvakról [On the „soltész” villages of the Hungarian Uplands] pp. 39–45; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIV. kötetéhez (1340) [Additions to the volume XXIV of series „Charters of the Angevin Era” (1340)] pp. 47–57; Neumann Tibor: Péter püspök és rokonsága (Az első Szapolyaiak) [Bishop Peter and his family (The first Szapolyais)] pp. 59–70; C. Tóth Norbert: Jakab várnagy (†1420) [Castellanus Jakab] pp. 71–84; Szabados György: Báthory István egyetemalapításáról [On the foundation of the University in Kolozsvár by István Báthory] pp. 85–97.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXX. Szerk./Eds. Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged, 2009. 109 p.

Szabados György: Alkotói egyéniségek és közös irányultságok. Rövid áttekintés a magyar krónikaszerkesztések néhány forrásproblémájáról [Writing personalities and common directions. A short review on some source-problems of the Hungarian chronicles] pp. 3–14; Neumann Tibor: Egy morva „herceg” és egy Árpád-házi hercegnő leszármazottai. (A Gyánúr-fiak eredete és rövid története) [Offspring of a Moravian „duke” and a Hungarian princess. (The origin and short history of the Janur kindred)] pp. 15–32; Weisz Boglárka: A szerémi és pécsi kamarák története a kezdetektől a XIV. század második feléig [The history of the chambers of Szerém and Pécs from the beginning to the second half of the 14th century] pp. 33–53; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XX. kötetéhez (1336) [Additions to the volume XX of series „Charters of the Angevin Era” (1336)] pp. 55–68; B. Halász Éva: Szlavón hercegi és báni ítélmesterek a XIV. században [The prothonotarii of the Sclavonian princes and bans in the XIV. century] pp. 69–83; C. Tóth Norbert: A nádori hivatal működése Lackfi István tisztségviselése alatt (1387–1392). [The working of the palatinal office during the office-holding of István Lackfi (1387–1392)] pp. 85–105.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXII. Szerk./Eds. Blazovich László–Piti Ferenc. Szeged, 2011. 93 p.

Szabados György: Magyar államalapítás a IX. században. Államszervezési modellek a „De Administrando Imperio” szövegében. [Hungarian state-foundation in the IXth century. Models of state-constructing in „De Administrando Imperio”] pp. 3–19; Halmágyi Miklós: Beleknegini–Sarolt és társnői. Nőalakok Merseburgi Thietmar krónikájában. [Beleknegini–Sarolt und ihre Gefährtinnen. Frauengestalten in der Chronik des Thietmars von Merseburg] pp. 21–36; B. Halász Éva: Adalékok a kőrösi comes terrestrisek tevékenységéhez a XIV. században. [The comes terrestris Crisiensis in the XIVth century] pp. 37–50; Piti Ferenc: Kont Miklós nádor levelesítő okiratai 1366-ból. [Litterae proscriptionales of palatine Miklós Kont from 1366] pp. 51–57; C. Tóth Norbert: Királynóból királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. [From ruling queen to royal consort. The relationship between Mary of Anjou and Sigismund of Luxemburg in the written sources] pp. 59–71; Neumann Tibor: A Szapolyaiak erdélyi ága – a Mikeszázai Horvát család [The Transylvanian branch of the Szapolyais – the Horvát of Mikeszása family] pp. 73–88.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXV. Szerk./Eds. Veszprémy László–Piti Ferenc. Szeged, 2013. 169 p.

Szabados György: Állam és ethnosz a IX–X. századi magyar történelemben. [State and ethnos in the Hungarian history during the IXth–Xth centuries] pp. 3–24; Veszprémy László: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatuk. [The earliest written testimonies of the Hungarian Hun tradition in an European context] pp. 25–44; Szócs Tibor: A nádori generalis congregatio intézményének előképe és kialakulása. [The emergence and formation of the institution of the palatinal generalis congregatio] pp. 45–58; B. Halász Éva: Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spatatói nemes patricius. [Micha Madius de Barbazanis – a historiographer and nobleman from Split] pp. 59–70; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXVI. kötetéhez (1342) [Additions to the volume XXVI of series "Charters of the Angevin Era" (1342)] pp. 71–82; Teiszler Éva: A Hathalmi család középkori genealógiája. [Die Genealogie der Familie Hathalmi im Mittelalter] pp. 83–99; C. Tóth Norbert: A pozsonyi társaskáptalan kánonokai 1425-ben (Az egyházi archontológia készítésének módszertana és gyakorlata) [Canons of the collegiate chapter of Bratislava (Pozsony) in

1425 (On the method and practice of compiling church archontology)] pp. 101–123; Mikó Gábor: A középkori magyar királyok ismeretlen lajstroma Monoszló András könyvtárából. [Eine unbekanntne Liste der mittelalterlichen ungarischen Könige in einer frühneuzeitlichen Dekretsammlung] pp. 125–137; Lakatos Bálint: Ingatlanforgalmi ügyek a későközépkori magyarországi mezővárosokban és falvakban. [Sales contracts of estates in late medieval Hungarian towns and villages] pp. 139–164.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXVIII. Szerk./Eds. Veszprémy László–Piti Ferenc. Szeged, 2015. 167 p.

Szabados György: "Termékeny bizonytalanság". Észrevételek a "kettős honfoglalás" elméletéről. ["Productive uncertainty". Remarks on the theory of the "Double Conquest"] pp. 3–15; Veszprémy László: A pityergő Árpádtól a könnyező Szent Lászlóig. A könnyekre fakadó hadvezér a Névtelen Gesztája 39. és a Krónikaszerkesztés 121., 137. fejezetében. [The crying Duke Árpád and the weeping King Saint Ladislas. Military commanders shedding tears in the gesta of Anonymus (ch. 39.) and the fourteenth century Hungarian chronicle composition (chs. 121, 137)] pp. 17–32; Piti Ferenc: IV. Béla és IV. László király oklevelei Anjou-kori okiratokban. [Charters of King Bela IV and Ladislaus IV in documents from the Anjou era] pp. 33–39; Szócs Tibor: Egy (nem) tipikus alországbíró a késő Árpád-korból: Emych fia Márton. [A (non) typical vice-judge royal in the late Arpadian age: Martin, son of Emych of Devecser] pp. 41–62; Teiszler Éva: I. Lajos király nápolyi trónigénye a diplomácia tükrében. [Der Anspruch des Königs Ludwigs des Ersten von Ungarn auf den neapolitanischen Thron im Spiegel der Diplomatie] pp. 63–79; B. Halász Éva: "Ratione prioritatis termini". Egy középkori jogi kifejezésről. ["Ratione prioritatis termini". Data on a medieval legal term] pp. 81–93; C. Tóth Norbert: Dorogházi László ítélőmester pályaképe. [The career of prothonotary László Dorogházi] pp. 95–108; Lakatos Bálint: VI. Adorján (Hadrianus) pápa (1522–1523) magyar vonatkozású bullái. Forrásközlés. [The bulls of Pope Adrian VI (1522–1523) concerning the kingdom of Hungary. A text edition] pp. 109–144; Mikó Gábor: A magyar törvények első nyomtatott kiadása és Mossóczy Zakariás. [Der Nitraer Bischof Zacharias Mossóczy und die Zusammenstellung des Corpus Juris Hungarici] pp. 145–162.

TARTALOMJEGYZÉK

Veszprémy László: Anonymus, az Excidium Troiae és a XII. századi reneszánsz	3
Szócs Tibor: A III. András-kori alországbírói királyi jelenlét előképe. Egy reformkísérlet az 1270-es évek elejéről	17
Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXVII. kötetéhez (1343)	31
B. Halász Éva: Zágráb vagy Körös?	61
C. Tóth Norbert: Ajándékok az ifjú párnak. Bátori István és felesége, Zsófia mazóviai hercegnő nászajándékai	77
Lakatos Bálint: Áttekintő jegyzék Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck és Sigmund von Herberstein követek jelentéseiről a magyar–cseh királyi udvarból (1521–1525)	91
Mikó Gábor: Az 1544. évi első tordai országgyűlés. Adatok a Magyar Királyság és Erdély 1544. évi politikatörténetéhez	141
A Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport korábbi kötetei (2012–2017) és aktái (1999–2015)	159

Felelős kiadó: Dr. Veszprémy László kutatócsoport-vezető
Technikai szerkesztés: Tóth-Révész Éva
Nyomdai kivitelezés: E-Press Nyomda, Szeged

